www.nanafghan.com

Yoon Cultural Foundation

د پښتو شعر
هندسي جوړښت

غزل
څلوریزه
قطعه
بولله
دویزه
درییز
مستزاد
څلوریز
پنځه ییز
شپږیز
او نور...

لنډۍ
سروکی
کاکړۍ غاړې
د اتڼ نارې
ببولاله
چاربیته
بدله
بګتۍ
لوبه
او نور...

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ ل کال

د پښتو شعر
هندسي جوړښت

لیکوال

محمد اسمعیل یون

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	د پښتو شعر هندسي جوړښت
لیکوال:	پوهیالی محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لومړی چاپ:	۱۳۷۷ل کال
شپږم چاپ:	۱۳۸۷ل کال
د لیکوال پرله پسې نومره:	(۱۳)
د خپرندوی پرله پسې نومره:	(۱۳)
کمپوزر:	ضیاءالرحمن ضیاء

نیولیک

مخ	سرلیک	ګڼه
۱	ددې چاپ سریزه	۱
۴	د لیکوال په باب څو خبرې	۲
۷	د پښتو شعر هندسي جوړښت، یو ...	۳
۱۱	د لاربښود استاد نظر	۴
۱۳	سریزه	۵

لومړی څپرکی

مخ	سرلیک	ګڼه
۱۹	ګڼ شعري فورمونه	۶
۱۹	غزل او ډولونه يې	۷
۳۸	څلوریزه (رباعي)	۸
۴۳	قطعه	۹
۴۵	بولله (قصیده)	۱۰
۶۰	دویزه (مثنوي)	۱۱
۶۸	دریيز (مثلث)	۱۲
۷۱	مستزاد	۱۳
۷۴	څلوریز (مربع)	۱۴
۷۸	پينځه ییز (مخمس)	۱۵
۸۵	شپږیز (مسدس)	۱۶
۸۹	اوه یز (مسبع)	۱۷
۹۳	اته یز (مثمن)	۱۸
۹۶	لسیز (معشر)	۱۹
۱۰۱	ترجیع بند	۲۰

۲۱ ذوالقافیتین (ترکیب بند) ۱۰۵

۲۲ تہول قافیز ۱۱۲

دویم څپرکی

۲۳ پښتو ازاد شعر ۱۱۲

دریم څپرکی

۲۴ د پښتو ولسي شاعرۍ یا نظم فورمونه ۱۳۸

۲۵ لنډۍ ۱۳۸

۲۶ سروکی (نیمکۍ)
۱۴۰

۲۷ کاکړۍ غاړۍ ۱۴۷

۲۸ اتڼ ناړۍ ۱۴۹

۲۹ ببولاله ۱۵۵

۳۰ چاربیته ۱۵۹

۳۱ مقام ۱۷۴

۳۲ بدله ۱۷۸

۳۳ لوبه ۱۸۲

۳۴ داستان ۱۸۴

۳۵ بګتۍ ۱۹۰

څلورم څپرکی

۳۶ د پښتو ولسي شاعرۍ یا نظم ځینې نور فورمونه ۱۹۳

۳۷ پایله ۲۰۲

۳۸ اخځونه ۲۰۸

۳۹ د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه ۲۱۴

د دې چاپ سریزه

((د پښتو شعر هندسي جوړښت)) د پوهنیارۍ علمي رتبې لپاره زما تېزس و. د څو کلن تدریس په بهیر کې چې کله ما هم پښتو نظم او د هغه بېلابېل ډولونه تشریح کول او یا مې له محصلینو څخه د هغو د

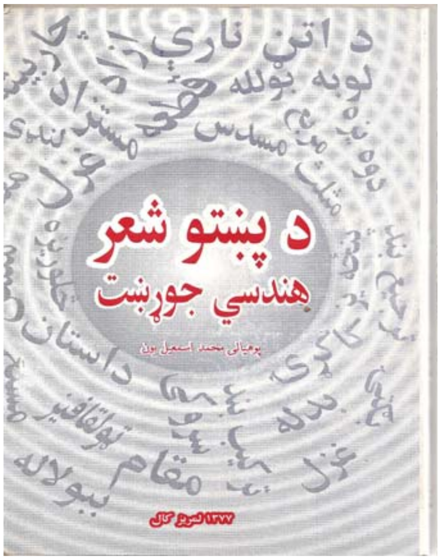

تعریف پوښتنه کوله، نو زیات شمېر به په کې ټکني کېدل، د وخت په تېرېدو سره ما پر تشریح سربېره د هغو شکلونه هم ورته پر تخته رسمول، بیا به مې ترې پوښتنه کوله، نو دوی به د هر فورم شکل سم رسموه، خو په ګړني یا لیکني تعریف کې یې بیا هم ستونزې لرلې.

له دې څخه ما ته ښه پته ولګېده، چې هر وخت د یوه شي جسم مجسم شي، نو ذهن ته ژر لاره پیدا کوي. همدا وجه وه چې د پوهنیارۍ ترفیع لپاره مې همدا موضوع ثبت کړه. له ځانګې

څخه زما دا موضوع په ښه ډول پاس شوه، د پوهنځي علمي شورا هم په کې څه ستونزه راولاړه نه کړه، خو کله چې د پوهنتون علمي شورا ته لاړه، نو د طبيعي علومو پوهنځيو يو شمېر استادانو، له هغې جملې څخه هم يو دوه تنو، چې د هر چا په علمي ترفيع کې به يې خنډ راولاړوه، سخت مخالفت وکړ، ويې ويل چې: شعر له هندسې سره څه اړه لري؟ او همدارنګه ځينې نور دلايل، خو کله چې زه ور پسې لاړم او ددې اثر په اړه مې معلومات ورکړل، نو د هغوی هم نه يوازې قناعت حاصل شو، بلکې ماته يې وويل، چې دا زموږ لپاره هم جالبه موضوع ده. په پای کې دې اثر د ترفيع ټول پړاوونه ووهل. تر هغې وروسته مې د چاپ تکل وکړ. په امريکا کې زما يو دوست ښاغلي وزيرګل پښتونيار يې مالي لګښت پر غاړه واخيست او دا اثر چاپ شو. تر چاپ وروسته هم چا چې لوستی و، خوښ شوی يې و، څرنګه چې د پښتو نظم تشريح د ژبو او ادبياتو پوهنځيو د پښتو څانګو يوه مهمه موضوع ده، نو محصلينو ته د يو درسي مرستندوی کتاب کار يې هم ورکړ. زياتو محصلينو واخيست، نو ځکه يې د بيا بيا چاپ څو ځلې اړتيا پيدا شوه، تراوسه پورې دا اثر پنځه ځلې چاپ شوی، خو زه فکر کوم، چې نورو چاپونو ته يې هم اړتيا ده. که څه هم ما غوښتل چې يو څه نور تغيرات هم په کې راوړم، خو اوسمهال راته دا مجال پيدا نه شو. له نورو ادبپوهانو څخه مې هيله ده، چې هم دا اثر کره

کړي او هم یې لاپسې وغځوي. له قدرمنو محصلینو څخه مې هم هیله ده، چې د لوستلو او ددې اثر د کارولو په حالت کې، که له کوم ابهام او ستونزې سره مخامخېږي او یا هم د نورې اسانتیا لپاره څه وړاندیزونه او نظرونه لري، په لیکلې بڼه دې ماته راولېږي، چې په راتلونکو چاپونو کې یې په کې ځای پر ځای کړو.

نور نو دا کتاب او دا هم تاسې قدرمن لوستونکي.

په درنښت
د پوهنیزو مرکزونو د پیاوړتیا په هیله
پوهندوی محمد اسمعیل یون
ارګ، د جمهوري ریاست ودانۍ
د ۱۳۸۷ل کال د کب ۲۲مه نېټه
کابل - افغانستان

د لیکوال په باب څو خبرې

ما لپاره د ډېرې خوښۍ ځای دی، چې د کابل پوهنتون ځوان استاد او د پښتو ژبې زیار کښ لیکوال او ښه شاعر پر ما ګران محمد اسمعیل یون د کابل په ډېرو سختو شرایطو کې د یو بل نوي کتاب په لیکلو بریالی شوی دی او زیاته خوشالي لا په دې کې ده، چې اوس یې چاپ ته اماده کړی او چاپېږي.

ده مهرباني وکړه او له مانه یې وغوښتل چې څو کرښې د سریزې په توګه پرې وکاږم، خو زه په دې سریزه کې د دې اثر د ښاغلي لیکوال په باب څو خبرې کوم.

د شپېتمو کلونو په اوایلو کې لا ښاغلی محمد اسمعیل یون پوهنتون ته نه و شامل شوی او د خپلو منځنیو زده کړو وروستي کلونه یې تېرول، خو ما به دی لیده چې په ډېر ذوق او شوق یې د کابل مطابعو ته منډې رامنډې کولې او اثار یې چاپول. د کابل له ځینو جریدو سره یې همکاري کوله، په مشاعرو کې یې برخه اخیستله. د ده هڅو او استعداد دی په خپلو همزولو ځوانانو کې ښه وځلاوه. ده د هغه مهال په ځوانانو کې ښه موقف او نوم پیدا کړ. د لیکوالو ټولنې او د کابل پوهنتون فرهنګي شورى ته یې لاره پیدا کړه او له دغو دوو فرهنګي موسسو سره یې ښه د مزې همکاري وکړه.

دا مهال ده خپلي پوهنتوني زده کړې پای ته رسولې، د زده کړو تر څنګه يې خپلې فرهنګي هڅې لا پراخولې د پوهنتون د ځينو ځوانانو په مرسته يې په کابل کې د يوې فرهنګي ټولنې د جوړولو لپاره کار پيل کړ.

پر ډېرو مشرانو فرهنګيانو وګرځېد او زمينه يې دې ته مساعده کړه چې زموږ مشران، کشران، فرهنګيان سره کېني او د خوشال فرهنګي ټولنه جوړه کړي.

له دې ټولنې او د دې ټولنې له بري او د کارونو له پرمختګ سره يې اورنۍ مينه وښوده او دا مينه تراوسه ورسره پالي او د ټولنې خپرنی ارګان شمشاد مجله د زړه په وينو چاپ ته اماده کوي او خپروي.

وروستي شپږ کلونه زموږ د هېواد او خلکو لپاره د وير او ماتم کلونه وو، ډېرو لږو خلکو دغو ويرونو او ماتمونو ته زړه ونيولی شو، زياترو فرهنګيانو هېواد پرېښود، اما ده دغو ټولو ناخوالو، ستونزو، تنګسو او کړاوونو ته ځان ټينګ کړ او په خپل هېواد کې پاتې او فرهنګي کار سره يې مينه تر پخوا لا زياته شوه. د خپلې همدې مينې پر اساس اوس يې يوه پښه په پېښور کې وي او يوه په افغانستان کې، دلته په پېښور کې په خورا لوړ همت او بې ساري زيارکښۍ د هيله مجله چاپوي، کتابونه چاپوي او بيا يې افغانستان ته رسوي او په کابل کې يې پر هغو پاتې فرهنګيانو وېشي.

دی اوس نه یوازې د چاپ او خپرولو په کار بوخت دی، بلکې له ډېرو مصروفیتونو سره سره په لیکلو او تالیف هم بوخت دی. مقالې، سرمقالې رسالې او کتابونه لیکي، هغه هم په داسې شرایطو کې چې د هېواد دننه نه د څېړنې لپاره شرایط برابر دي او نه منابع او ماخذ میسرېږي.

زه دده ټولې فرهنګي هڅې ستایم. د لا زیاتو بریالیتوبونو لپاره یې دعا کوم.

په درناوي

سرمحقق زلمی هېوادمل

د پښتو شعر هندسي جوړښت يو هنري او ښکلا ييز نوښت

د هند د نيمې وچې په ادبي اسمان کې د علامه شبلي نعماني د ((شعرالعجم)) (که څه هم ادبي تذکره هم ده) د لمر وړانګو د پارسي شعر و شاعرۍ کړلېچونه دومره وځلول او دومره يې د پارسي شاعرۍ مراندي راښکلي چې نن هم د پارسي ژبې او ادب کېږدۍ پرې نېغه ولاړه ده. ان چې د لس اتو لسيزو د ادبي پرمختيايي بهير له چټکتيا سره سره دومره څوک پيدا نه شول او يا به يې د شعر العجم پر تلپاتېينې دومره باور وي چې پر شويو بديعي او صناعي تعريفاتو باندې يې د بيا کتنې اړتيا ونه انګېرله او د اغېزمنۍ اندازه يې له دې نه هم لګي چې ايرانيانو يې ببرته پارسي ژباړه اړينه وګڼله.

په پښتو کې هم د شعر العجم په څېر يوه اثر ته چې عربي او دېواني ادبي صنايع (غزل، رباعي، قطعه، قصيده، مثنوي، مستزاد، مثلث، مربع، مخمس، مسدس، مسبع، مثمن، معشر، ترجيح بند، ترکيب بند او...) راوښيي اړتيا وه. که څه هم د شعر العجم په څېر منظم او اوډلي څه رامنځته نه شول؛ خو پښتو ليکوالو بيا هم خورې ورې هڅې وکړې او د ادبي فنون، روح ادب، د ادب مناره، قافيه، خوږه شپېلۍ، بديع او بيان، ليتکی، بديع او د

پښتو شعر، د پښتو ادب په تاریخ کې قصیده، پښتو غزل او ... په څېړ ځینې اثار رامنځته کړل، چې دې هر اثر پر خپل وخت د ځانګړو صنایعو په پېژندنه او سپړنه کې په زړه پورې ونډه واخیسته؛ خو په خپله د پښتو د ولسي او فولکوري شاعرۍ د ځانګو او څېلونو د پېژندنې اړتیا ته په پاملرنه لومړنی لیکوال چې د یوې تخصصي او ځانګیزې(مسلکي) اړتیا په توګه یې د پښتو شعر د رغښت او سکښت اړتیا وانګېرله، هغه د پښتو ژبپوهنې نوښتګر او زیارن استاد پوهاند ډاکتر مجاوراحمدزیار و، چې د شاعرانه او ژبنیو ازمېښتونو په رڼا کې یې ((پښتو شعر څنګه جوړېږي؟)) نومی اثر رامنځته کړ او د خپلې څېړنې او ازمېښتونو له کوچ او نچوړ یې دا راوایستل چې په پښتو شعر کې تر هرو درېو څپو وروسته څلورمه څپه خجنه (فشاري) راځي او یوازې په پښتو شعر کې نه، بلکې دده دا سپړلی دود پر هغو شعري چوکاټونو هم سور راځي، چې له عربي ژبې نه ورته راغلي دي.

د پوهاند زیار دغه نوښتۍ هڅه رښتیا چې د پښتو شعر رغونې پر موضوع د یوه ځانګړي ازمېښت لرونکی اثر و، چې په علمي او څېړنیزه جامه کې پښتو شاعرانو او د شعر مینه والو ته وړاندې شو. تر دوی وروسته که څه هم د ارواښاد استاد روهي ((شعر پېژندنه)) هم د شعر پر تیورۍ او منځپانګه باندې یو ارزښتناک اثر و، چې د ژوندۍ شاعرۍ او ژمنې شاعرۍ تک و برید په ګوته کوي.

ښايي د همدغو دوو استادانو د استادانه او نوښتګرانه روزنې او له دوی دوارو سره د همېشنۍ ناستې ولاړې اغېز و، چې د دوی وتلي او رښتين پتمن او مينه وال شاګرد د پښتو تنکی او هڅاند ليکوال او خوږ ژبی شاعر ښاغلی محمد اسمعيل يون يې د پښتو د ولسي شاعرۍ په بېلابېلو څېلونو (ژانرونو) کې د يوه نوښت رامنځته کولو ته وهڅاوه او د شعر او نظم بديعي تعريف ته يې داسې يوه سمبوليکه ژبه او يوه هندسي جوله ورکړه، چې په دود بدنې سره يې د شعر د جوليز ارزښت يو عادي مينه وال هم له سر خوږوونکيو تعريفونو پرته په ډېره اسانۍ کولای شي، چې په ديواني او ولسي شاعرۍ کې د قافيې (c,b,a او نور...) رديف (=)، مسره (__) له نښو نه په دې وپوهېږي چې د شعر قافيه، رديف او نور لوازم کوم کوم دي؟

ښاغلی يون د ټاکليو نښو لپاره خپله ورکه له لرغونې نه نيولې تر ځوانې شاعرۍ پورې لټولې ده، چې دا لټون او څېړنه په خپله يو ډول پرتلې ته يوه بلنه غوندې هم ده. دده د دغو سمبولونو يا قيمتونو په ټاکنه کې کېدی شي له تخنيکي او غريز پلوه څه کمزورۍ تر سترګو شي او هغه څنګه چې يو خو يې دومره درانه ژبني او شعري نوښت ته په يو ازې ځان اوږه ورته کړې او بل دا چې له هر نوي ګام سره کاواکي او د تيندک انديښنه اړومرو ملګرې وي. خو له دې سره سره خبره په لوی سر کې پر دغسې يوه نوښتي چار باندې د لاس پورې کولو او اوږې ورته کولو ده. زه په داسې ترخ کې چې ښاغلي يون

ته د هېوا د سياسي فضا په دغسې خړ پړتيا او دوند کې د داسې يوه ستر نوښت په کولو پر مبارکۍ سربېره ځانګوالو شعر پوهانو ته هم بلنه ورکوم، چې ده ته په خپلو لوراندو لارښوونو او نغوتو د ځوان کول په وده کې برخه واخلي. البته خپله دا يوه يادونه هم د ښاغلي يون د هڅان فطرت د درناوي په ترڅ کې اړينه بولم چې که دی د خپل دې زيار په وړاندې د ولولې د ځوانۍ په غوښتنه په ډېر لږ څه (پوهنيارۍ) نه وای بسيا شوی؛ نو ما دده دغه زيار په ګانده کې د ده د لوړو علمي او پوهنتوني رتبو لپاره بسنده ګاڼه، خو بيا هم ورته د مبارکيو د وړاندې کولو او د نور پرمختګ په هيله خپله خبره د خوشال بابا په دې هيله منه وينا رالنډوم چې:

لا به ډېر ګلونه وا شي په دا باغ کې
د ګلزار د غوړېدلو يې اغازدی

نمانځنه
محمدآصف صميم
۷/۱/۱۳۷۷
پېښور

د لاربنود استاد نظر

لــه ډېــرې مــودې راهيســې د کابــل پوهنتــون د ژبــو او ادبيــاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې د پښتو شعر د شکلي جوړښت په باب د يو بشپړ علمي- څېړنيز اثر ليکلو تـه اړتيا وه، لـه نېکـه مرغـه ښاغلي محمد اسمعيل يون پـه خپـل علمي هاند او هڅې سره دا علمي خلا ډکه او دا مهم ضرورت پوره کړ.

((د پښتو شعر هندسي جوړښت)) د پوهنيار علمي رتبې لپاره د يـون ټـاکلې موضـوع ده. دا موضـوع خورا ډېره جالبـه، ضـروري او جامع ده. محمد اسمعيل يون پـه ډېر زحمت، زيار او زغم سره دا موضوع په هر اړخيز ډول څېړلې ده. ګڼ اثار او منابع يې ورپسې کتلي او په پای کې يې له ګڼو نويو او پخوانيو اخځونو نـه پـه کې ګټـه اخيستې ده. اثر پر (۴) څپرکو وېشل شوی دی، په پيل کې سريزه راغلې، چې د پښتو شعر پر شکلي سکښت او ددې اثر د ليکلو د اړتيا پـه بـاب خبرې کوي. ورپسې د نظم هغـه بېلابېـل فورمونه معرفي شوي، چې په پښتو او عربي ژبه کې دود دي، بيا د پښتو ازاد شعر په باب څېړنه راغلې ده، ورپسې د پښتو ولسي شاعرۍ ګڼ فورمونه معرفي شوي دي. تر دې وروسته په بل څپرکي کې د پښتو ولسي شاعرۍ ځينې نور فورمونه معرفي شوي، په پای کـې يـو پايلـه (نتيجـه) راوړل شـوې، چـې ددې کتـاب پـر ټـول څرنګوالي او په عام ډول د پښتو شاعرۍ پر شکلي رغښت باندې

رنځا اچوي. سره له دې چې تر اوسه پورې د ښاغلي **محمد اسمعيل يون** يو شمېر نور علمي او څېړنيز اثار چاپ شوي او د (پوهنيار) علمي رتبې لپاره د ده هر يو اثر کفايت کاوه لکه: ((د ژبو او ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود))، ((افغانستان ته اوښتي فرهنګي زيانونه)) او نور... پر هر يوه ده د (پوهنيار) علمي رتبه اخيستلای شوه. خو ده بيا هم د خپلې علمي ترفيع لپاره د ((پښتو شعر هندسي جوړښت)) نوې موضوع وټاکله. په ډېرو سختو او تنګو شرايطو کې يې خپله دا هيله پوره کړه او هغه اړتيا يې هم له منځه يوړه چې په پښتو څانګه کې د داسې يو اثر د نشتوالي له کبله محسوسېدله.

زه ((د پښتو شعر هندسي جوړښت)) علمي څېړنيز اثر د ښاغلي **محمد اسمعيل يون** د (پوهنيار علمي رتبې) لپاره وړ، پوره او بشپړ ګڼم او له اړوندو څانګو څخه هيله کوم، چې نوموړي ته د دې ګټور علمي اثر له کبله د پوهنيار علمي رتبه تصويب او ورکړي.

په درناوي

پوهندوی محمدصابر خوېشکی

د پښتو څانګې آمر

سریزه

تراوسه پورې په پښتو ادب کې یو شمېر داسې پوهنیز (علمي) اثار کښل شوي، چې په هغو کې د پښتو شعر پر جوړښت او رغښت باندې رڼا اچول شوې ده. دغه راز د پښتو شعر د مانیز او جوليز جوړښت په اړه ګڼ شمېر ليکنې شوي او يو شمېر بېلابېل شعري فورمونه (شکلونه) تر څېړنې او شننې لاندې نيول شوي دي. هر فورم په جلا جلا ډول څېړل شوی او ځانګړنې يې په ګوته شوي دي.
له همدې کبله د پښتو شعر(نظم) شکلونه په ټوليز (عمومي) ډول پر دوو لويو برخو وېشل شوي دي: (۱)

۱- د شعر يا نظم هغه فورمونه او چوکاټونه چې له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلي، خو دلته زموږ په ژبه کې دود دي، سره له دې چې دا شعري فورمونه له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلي، خو د پښتو ژبې د غږيز جوړښت تابع دي. په دې مانا ؛ د نظم هغه قوانين چې په عربي ژبه کې د عربي نظمونو لپاره دود دي هغه نه مني او د پښتو نظم خپل جوړښت يانې څپيز- خجيز (سېلاب-تونيک) سيستم پرې تطبيقېږي. (۲)

د غږيز او څپيز خجيز جوړښت له مخې دا شعري فورمونه يا صنفونه هماغه قوانين مني چې د پښتو د نورې ولسي، ملي او يا لوستې شاعرۍ د نظمونو پر بېلابېلو فورمونو تطبيقېږي.

په دې شعري چوکاټونو کې په ټولیز ډول د (۱۵) په شاوخوا کې شعري فورمونه موجود دي لکه: غزل، قطعه، قصیده، مثنوي، مستزاد، مثلث، مربع، مخمس، مسدس، ترجیع بند، ترکیب بند، معشر او... (۳)

۲- هغه شعري فورمونه یا د نظم چوکاټونه دي، چې هغه په خپله د پښتو شاعرۍ زېږنده دي او یا هم له پخوا څخه په دې ژبه کې باب دي. اکثره دا شعري چوکاټونه په نورو ژبو او په ځانګړي ډول د ګاونډیو ژبو په شاعرۍ کې لیدل شوي نه دي. داسې ښکاري چې دا شعري فورمونه د پښتو ژبې د غرېز او اهنګین جوړښت پر بنسټ رامنځته شوي او خوند یې هم په همدې ژبه کې دی. د دې شعري فورمونو ځینې یې قافیې او ان ردیفونه هم لري، خو ځینې یې بیا له دې قید څخه هم ازاد دي، خو د غړونو او څپو داسې پرله پسې اوډنه او انتظام لري، چې د نظم هرې مسرې ته یو ډول ځانګړی ترنم او اهنګ ورکوي او هغه خوند پوره کوي، چې څوک یې له منظوم کلام څخه اخیتسلای شي. د یو منظم قانون له مخې د اهنګ لوړوالی او ټیټوالی او د ژبې له غرېز جوړښت سره بشپړ پیوستون، د پښتو ملي او ولسي شاعرۍ ډېره خوندوره کړې ده. له همدې کبله خو دا شاعري زموږ د ولس د موسیقۍ له څپو سره ډېره ښه اوډلتیا مومي او کله چې بیا دا دواړه ښکلي هنرونه سره یوځای شي، نو بیا د دردمنو زړونو زنګ لري کړي.

د پښتو ژبې د شعر دا چوکاټونه هر یو بېل بېل شکل لري، د څپو د شمېر او د مسرو د څومره والي او څرنګوالي له پلوه یو له بله بدلون مومي، خو بیا هم د څپیز خجیز جوړښت له مخې پر ټولو یو قانون تطبیقېږي. یانې تر هرو درېو څپو وروسته څلورمه څپه خج (فشار) اخلي. د یادونې وړ ده، چې همدا نظام پر هغو شعري چوکاټونو هم د تطبیق وړ دی، چې له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلي دي.

د پښتو شاعرۍ خپل چوکاټونه لنډۍ، سروکی، لوبه، بګتۍ، چاربيته، بدله، ناري يا غړونه، کاکړي غاړې او نور دي.

ددې ترڅنګ په پښتو ادب کې د ازاد شعر یا د ازاد نظم یو بل ډول شعري فورم هم موجود دی. ځینې کسان دا شعري فورم له نورو ژبو څخه پښتو ته راغلی شعري فورم بولي، خو ځینې نور ادبپوهان بیا پر دې ټینګار کوي، چې دا هم د پښتو ژبې د نورو شعري چوکاټونو په څېر د پښتو شاعرۍ زېږنده دی. دوی وايي د پښتو ولسي شاعري او ازاد شعر ترمنځ زيات ورتوالی موجود دی، د پښتو ملي شاعرۍ ځينې فورمونه هم د قافيې او رديف له قيد و بند څخه ازاد دي او د مسرو اوږدوالی او لنډوالی لري او ازاد شعر هم، نو په دې وجه پښتو ازاد شعر يا ازاد نظم له پښتو ژبې نه پردی شعري فورم نه شي ګڼل کېدی. ددې يادونه هم په کار ده، چې په پښتو ازاد شعر کې ځينې هغه قيدونه او قوانين، چې د پښتو شعر نور شعري چوکاټونه يې ثابت ساتلي او هغو ته يې يوه مشخصه بڼه

ورکړې، هم له منځه تللي دي. د دې شعري چوکاټونو ترمنځ ګډه او مشترکه وجه د وزن شتوالی او د څپيز خجيز قانون منل دي.

ازاد نظم يا ازاد شعر لکه د لنډۍ، چاربيتې، غزل او يا هم نورو په څېر کوم ټاکلی شکل نه لري. لکه څنګه چې يې له نامه څخه ښکاري شاعر د خپل درد او اند د افادې لپاره کولای شي، خپلو ازادو شعرونو ته بېلابېلې بڼې ورکړي، خو (وزن) بيا هم تراوسه پورې د ازاد شعر يو رغوونکی رکن (توک) دی.

لکه څنګه چې د مخه يادونه وشوه، تراوسه پورې په پښتو ادب کې د پښتو شعري فورمونو د تشخص لپاره ګڼ شمېر ليکنې شوي او يو شمېر کتابونه ليکل شوي دي. په دې ليکنو کې د پښتو شعر د تخنيکي جوړښت په اړه زيات معلومات او څرګندونې وړاندې شوې دي، خو بيا هم داسې يوې رسالې ته اړتيا وه، چې په هغې کې د پښتو شاعرۍ د بېلابېلو چوکاټونو هندسي جوړښت ترسيم شي او د هغو د بدن سيستم افاده کړي.

دا اړتيا هغه وخت ډېره رامنځته کېږي، چې څوک عملاً په پوهنځي او يا بل روزنيز مرکز کې د پښتو شاعرۍ د جوړښت پر څېړنه، شننه او تشريح بوخت وي. هلته تشريح کوونکی مجبور دی، چې د محصل او يا پوښتونکي د ذهني قناعت د خړوب لپاره د شعر هندسي شکل پر تخته ترسيم کړي. زه چې عملاً له داسې يو تدريسي بهير سره مخامخ وم، نو د محصلينو د پوهېدنې لپاره مې په ازمېښتي توګه د هر شعري فورم هندسي بڼه هغو ته رسم کړه.

ددې عملیې تر تکرار وروسته دې کار مثبته پایله ورکړه او محصلین د خپل ذکاوت په انډول له ډېرو هغو شعري فورمونو سره، یا په بشپړ ډول او یا په نیمه ډول اشنا شول، چې پښتو کې کارېدل. د نظم د هرې برخې او رکن د افادې لپاره بېلابېلې نښې نښانې او علایم وټاکل شول، لکه د قافیې د افادې لپار (a) نښه، د ردیف لپاره (=) نښه او د مسرې لپاره کرښه (__) وټاکل شول. د همدغو علایمو او هندسي نښو په واسطه د یو شعر هندسي جوړښت لاسته راتلای شي. ددې امکان هم شته، چې په یو شعري فورم کې څو ډوله قافیې موجودې وي، نو د هغو بېلابېلو د افادو لپاره د قافیې څو نور شکلونه په دې ډول (c,b او d) وټاکل شول.

خو دا ټولې نښې نښانې د ښوونکي او محصلینو ترمنځ د یوې قراردادي وسیلې په توګه، د خپل مشکل د حل او شعري جوړښت د هندسي شکل د افادې په غرض استعمالېدې، نه د مطلقو ټاکل شویو هندسي نښو په توګه.

اوس هم دا نښې د یو ازمېښت او وړاندیز بڼه لري. د پښتو ژبې او ادب له درنو پوهانو او لیکوالو څخه په ډېره مینه هیله لرم، چې د پښتو شعر د هندسي ترسیم لپاره زموږ دا هیله پوره او بشپړه کړي؛ زموږ پر وړاندیز غور وکړي او په پای کې داسې یوه پایله لاسته راشي، چې د هغې په واسطه د دې امکان برابر شي، چې د پښتو شاعرۍ د بېلابېلو چوکاټونو هندسي رغښت، اسکلیټ او جوړښت ترسیم شي.

موږ به دلته لومړی پر هغو شعري چوکاټونو او د هغو پر هندسي جوړښت خبرې وکړو ، چې هغه له عربي څخه پښتو ته راغلي او دلته زموږ په ژبه کې دود دي او بیا به د پښتو پر نورو شعري فورمونو او زموږ د ولسي شاعرۍ پر شعري فورمونو رڼا واچول شي.

لومړی څپرکی

ګڼ شعري فورمونه

۱- غزل:

په پښتو شاعرۍ کې غزل یو له هغو شعري چوکاټونو څخه دی، چې ډېر عام مقبولیت لري. د پښتو اکثرو شاعرانو د غزل په فورم کې زیات قلم چلولی دی. په همدې وجه خو غزل په پښتو کې د ځینو نورو شعري فورمونو په انډول زیات ظرافت او لطافت ته رسېدلی دی. د غزل ښکلا او ظرافت په دې نور هم زیات شول، چې دې فورم ته د پښتني چاپېریال زیاتې انځورنې وردننه شوې، ځوانو پښتنو شاعرانو ته هم غزل داسې یو فورم دی، چې د دوی قلم په کې ښه ازمېښت کولای شي. اکثره ځوان شاعران په همدې فورم کې خپل وزن ښه پوخ کړي، پر قافیې، ردیف، څپو او د نظم پر ځینو نورو توکو ځان واکمن کړي، نو بیا نورو شعري فورمونو ته مخه کړي. پخوا به د غزل په فورم کې هغه مسایل راتلل، چې په ټولیزډول یې غنایي او عشقي مسایل په خپله غېږه کې رانغاړل، وروسته بیا د غزل ځولۍ د ژوند له نورو رنګارنګ ګلونو ډکه شوه او اوس غزل تر دې بریده رسېدلی، چې په یوه مسره کې یې ناخوالې او په بله کې یې د ژوند د خوږو رنګارنګي بیانېدی شي.

په پښتو کې لومړنی شاعر چې دې شعري فورم ته يې پښتني شال ور په سر کړ، هغه لوی خان خوشال بابا و، چې د غزل په يوه مسره کې يې توره او بله کې زلفې وځلولې:

تـوره چـې تـېرېږي خو ګوزار لره که نه
زلفې چې ول ول شي خو خپل يار لره کنه(۴)

د غزل د دومره عام مقبوليت او زيات استعمال يوه وجه شايد همدا وي، چې د يو مانيز پيوستون او تسلسل ترڅنګ د غزل هر بيت په اصطلاح ځانته پاچا دی او په ځانګړې او خپلواک ډول ډېر درونډ مانيز بار پورته کولای شي.

غزل لکه چې له نامه څخه يې ښکاري عربي کلمه ده او له همدې ژبې څخه پښتو ته دا فورم راغلی دی. له مانيز پلوه نورو هغو شعرونو ته، چې غزليز، عشقي يا غنايي مانيز بار لېږدوي، هم غزل ويل کېدی شي، خو د فورم له پلوه بيا غزل ځانګړې بڼه او شکل لري.

غزل معمولاً هغه شعري چوکاټ ته وايي، چې مطلع ولري، يانې د سربيت يې اکثراً مقفی وي او د بل هر بيت دويمه مسره يې قافيه ولري او د مطلعې قافيه تعقيب کړي، د بيتونو شمېر يې له (۵-۱۵) بيتونو پورې وي. د څپو شمېر يې معمولاً سره برابر وي. په ځينو خاصو غزلو کې کېدی شي د غزل هغه مسرې چې قافيه نه لري، يوه څپه تر قافيه والو مسرو څخه زياتې شي. په پښتو کې له ۷ څپيز

ځخه نيولې بيا تر ۱۵ څپيزو پورې غزلونه شته. قافيه په غزل کې اساسي توک دی، خو رديف اختياري دی.

هر کله که په مطلع کې تر قافيې ځخه وروسته رديف راوړل شو، د همغه رديف راوړل په ټولو قافيه لرونکو مسرو کې حتمي ګڼل کېږي. په پښتو شاعرۍ کې د غزل فورم دا لاندې بڼې لري:

۱- بې رديفه غزل:

هغه غزل دی، چې رديف ونه لري او پر قافيه پای ته رسېدلی وي. لکه د پيرمحمد کاروان دا غزل:

په غرونو کې نښتر وي او په کلي کې چنار
په زړه کې مګر ځانګې ځانګې وغځېږي يار

زلمي زلمي خوبونه دې په غېږه کې شيندم
که وخت دې چېرته وغځوي ګونځې په رخسار

په سر کې لکه غر يوسي ګلونه د جلال
له کوم سر نه چې ول تاو شي د دار لکه دستار

راوغځـــوه لاس لکـــه د کوچـــو غونـــدې ســـپين
د تـــورو وینـــو ډک زړګـــی مـــې دی پرهـــار پرهـــار

اعجـاز دی د نغمـو ګنـې نـو څنګـه بـه یـې وړای؟
دا درونـد د غمـو بـار پـه نـري تـار تـار د سـتار

بېګـاه مـې تـوتکۍ جـوړې جـوړې پـه خـوب لیـدې
کېـدی شـي ګـډ شـم نـن د تـورو سـترګو پـه بـازار

نـن خونـد کـوي چـې سـور سـالو اور بـل کـړي پـر ګـودر
پـرون خونـد کـړو اورونـو د روسـانو پـر کتـار

ورځـــه ورپســـې راولـــه شـــبنم غونـــدې طبیـــب
غـــزل دې شـــو کاروانـــه د نـــرګس غونـــدې بیمـــار(۵)

د پـورتني غـزل هـره مسـره ۱۴ څپـې لـري: چنـار، یـار، رخسـار، دستار، پرهار، بازار، کتار او بیمار یې د قافیې کلمې دي.
ردیف نه لري. د دې غزل هندسي جوړښت په دې ډول دی:

a________________________

a

a

a

a

a

a

a

a

په پښتو کې لومړی معلومه او لاسته راغلې منظومه ژباړه هم د غزل له فورم سره سمون خوري. د پټې خزانې په حواله ابو محمد هاشم ابن زید السرواني په (۲۲۳-۲۹۷هـ) کې د یو عراقي شاعر محمد ابن خلاد یو شعر په پښتو ژباړلی دی(۲). د شعر پښتو منظومه ژباړه داده:

ژبه هم ښه وینا کاندي چې یې وینه
د خاوند په لاس کې زر او درهمونه

ژبور ورله ورځي وینا یې اوري
د درهم خاوندان تل وي په ویاړونه

که درهم یې ځنې ورک سو سي نتلی
پر نړۍ یې وي په خړو پېژندونه

که بد ای سوني وبولي خلک وایي
دا وینا ده رښتیانیه له رښتونه

که بې وزلی ووایي رښتیا خبره
نور ووایي دا خو سوني دې تېرونه

هو درهم ښندي هر چاله لویه برخه
د درهم د خاوند هر ځای پرتمونه

درهم ژبه ده که څوک ژبور کېږي
ده وسله که څوک پرې کاندي قتالونه(۷)

د پورتني شعر هره مسره ۱۲ څپې لري (وینه، درهمونه، ویاړونه، پېژندونه، رښتونه، تبرونه، پرتمونه او قتالونه) یې د قافیې کلمې دي، ردیف نه لري. هندسي شکل یې دادی:

a________________________
a________________________

____
a________________________

____
a________________________

____
a________________________

____
a________________________

____
a________________________

____
a________________________

۲- ردیف لرونکی غزل: د غزل د فورم هغه بڼه ده، چې د قافیې ترڅنګ ردیف هم ولري. ردیف هغه یوه یا څو کلمې دي چې تر

قافيې څخه وروسته په يوه شکل او تر ډېره زياته حده په يوه مانا تکرار راځي، دا غزل وګورئ:

د وخت سالار زما تربور دی اشنا
دا نوم مې ځکه د منصور دی اشنا

د مغولو والي انتها نه ښکاري
د وخت خوشال په رنتبور دی اشنا

د اټک پله نه د امو تر غاړو
د زړه وطن مې ټول چور چور دی اشنا

ستا د نظر په تعويذو به رغي
ژوندون مې تا پسې رنځور دی اشنا

هغه چې ته به يې ټکور ته راتلې
د زړه ټپ هغسې ناسور دی اشنا

لـــوګی لـــوګی دي بېکســـيا ر لـــه کتـــو
درتلی چې نه شي بس مجبور دی اشنا(۸)

د پورتني غزل هره مسره ۱۱ څپې لري. تربور، منصور، رنتبور، چور، انځور، ناسور او مجبور، په کې د قافيې کلمې دي. (دی اشنا) (دی اشنا) چې تر ټولو قافيو وروسته په يوه شکل او يوه مانا تکرار راغلي، رديف ګڼل کېږي.

د پورتني غزل هندسي بڼه داده:

=a____________________________

=a____________________________

____

=a____________________________

____

=a____________________________

____

=a____________________________

____

=a____________________________

____

ددې شکل بله بېلګه داده:

دا چــې ځړېــږي مخــامخ درتــه پــه دار ســرونه
پــه دې وطــن کــې بــس همد غــه وو د کــار ســرونه

وړي يـې هســې هـم غـاصـب همېشـه وړي پـه زوره
کاشـکې دا ځـل زمـوږ غـنم وکـړي د مـار سـرونه

زه خـو د مينـې ارمـانجن وم مـا خـو زړونـه غوښـتل
کـــړل دې د عقـــل طرفـــدارو راشـــمار ســـرونه

د ســپينو ســتورو پــه ليـدو شـي فرښـتې رايـادې
داسـې ښـکارېږي لکـه وي چـې يـې هـوار سـرونه

تــر ســرېتوب د زرو قــدر يــو پــه زره زيــات شــو
درويشـه نـن سـبا واړه شـول تـر دينـار سـرونه(۹)

د پورتني غزل هره مسره ۱۵ څپې لري. (دار، کار، مار، راشمار، هوار او دینار) یې د قافیې کلمې دي. (سرونه، سرونه) په کې ردیف دی.

۳- دوه قافیز غزل: دا هغه ډول غزل دی، چې دوه بېلابېلې قافیې ولري. مانا دا چې د دوو مسرو د پای تر قافیې څخه د مخه او یا د مسرو په منځ کې بله قافیه موجوده وي. په مطلع کې دوه بېلابېلې قافیې موجودې وي. د نورو مسرو قافیې د مطلعې خپله خپله قافیه تعقیبوي، که چېرې تر هرې قافیې وروسته ردیفونه راغلي وي، نو تر هرې تعقیبوونکې قافیې څخه وروسته د هغې خپل ردیف هم په همغه بڼه تکرارېږي. لومړی به دلته هغه بېلګه راوړو چې څنګ په څنګ قافیې ولري:

کــه یــم ډېــر د حوادثــو پــه کشــال شــل
خــو درځــم کــه مــې رهبــر شــه باکمــال مــل

تــا چــې ځــوان د دلبــرۍ د کــرم عــام کــړ
درتــه جــوړ شــو د عاشــق غریــب د ســوال ول

معشــوقه چــې د جبــین غوټــه خــوره کــه
د عاشــق د خــاطر غوټــه شــي فــی الحــال حــل

د جفـا وفـا سـودا پـه خپـل اختيـار کـه
د خوبـانو پـه دربـار کـې دی دلال لـل

اوښـکې تېـل صبر پنبـه لـري اور مينـه
بـاري خداىﷻ مې چراغ نـه کـه د اقبـال بـل

د هنـر د چابـک سـوار لافـه کـه ماتـه
چې اسمان نيلي راواخلي د خپـل چـال چـل

خـو چې وليـد شـي د مينـې پـه ورشـو کـې
رقيبـان کـه علي خـان لکـه شـغال غـل(۱۰)

په پـورتني غـزل کې د کشـال، باکمـال، سوال، فـی الحـال، لال، اقبال، چال او شغال، د لومړی قـافيې کلمې دي او (شـل، مـل، ول، حل، لل، بل، چل او غل) د دويمې قافيې کلمې دي. رديف نه لري.

هره مسـره يې ۱۲ څپې لـري. د غـزل دا ډول پـه پښـتو شاعری کې دومره باب نه دی. په پخوانيو ديوانو کې يې بېلګې شته. هندسي شکل او جوړښت يې دا دی:

ba________________________

ba________________________

____
ba________________________

____
ba________________________

____
ba________________________

____
ba________________________

____
ba________________________

____
ba________________________

د دوه قافیه ییزو غزلو بل ډول دادی، چې لومړی قافیه د مطلعې د مسرو په منځ کې راځي، ورپسې بیا ردیف راځي، ورپسې بیا بله قافیه او بیا ورپسې ردیف. د مطلعې هره قافیه ځانته ځانته ردیفونه او ځانته ځانته قافیې لري، یانې دا چې د وروسته مسرو قافیې، په مطلع کې راغلې قافیې تعقیبوي. لکه د اسحق ننګیال دا غزل:

خیبري تنده

تول عمر درنه ده سپکېدو ته يې چې پرې نړدئ
خاوره پښتنه ده او پردو ته يې چې پرې نړدئ
پربړده خيبري تنده چې بيا په وينو ماته شي
ګرمه معرکه ده سړېدو ته يې چې پرې نړدئ
سره چې وړي اورونه په کمڅو کې د پښتو ناوې
ښه ده چې لمبه ده لوګېدو ته يې چې پرې نړدئ
زلفو د جانان ته چې څو سرې وينې غوټۍ نه شي
لاره تکه سره ده وچېدو ته يې چې پرې نړدئ
نن مې د خوشال توره چې بيا هوس د شرنګ لري
تاوه په شرنګ ښه ده چوپېدو ته يې چې پرې نړدئ
ګورئ چې اسمان کې وربځ د ستورو د لار پل وهي
ورځ خو لا اوږده ده تورو شپو ته چې يې پرې نړدئ
وړي يې چې غرور ته ثريا په جام د سترګو کې
نبغه مو شمله ده کږېدو ته يې چې پرې نړدئ(۱۱)

دا غزل دوه قافيې او دوه رديفونه لري. په لومړۍ قافيه کې (درنه، پښتنه، معرکه، لمبه، سره، ښه اوږده او شمله) د قافيې کلمې دي. (ده، ده) يې رديف دی او په دويمه قافيه کې (سپکېدو، پردو، سړېدو، لوګېدو، وچېدو، چوپېدو، شپو او کږېدو) د قافيې کلمې دي. (ته يې چې پرې نه ږدئ، ته يې چې پرې نه ږدي) يې رديف دی. ددې غزل هندسي جوړښت داسې انځورېدی شي:

=b ______________ =a ______________

=b ______________ =a ______________

____

=b ______________ =a ______________

____

=b ______________ =a ______________

____

=b ______________ =a ______________

____

=b ______________ =a ______________

____

=b ______________ =a ______________

____

=b ______________ =a ______________

۴- ماته غزل: (ماته غزل) ورته ځکه وايي چې په منځه ملا کې يې د هرې مسرې په منځ کې د اهنګ يوه وقفه راځي. په همدې منځ کې د څپو د شمېر له مخې هر مسره پر دوو مساوي برخو وېشل کېږي، لکه په لاندې غزل کې چې (ګوره د زخمو غوټۍ) د مسرې لومړۍ برخه او (ځاځي مې له سترګو نه) د مسرې دويمه برخه ده. کله کله د اهنګ دا وقفه تر قافيې وروسته راځي او کله د رديف يوه

برخه هم ورسره نيسي او بيا تر هغه وروسته وقفه او بيا نور رديف راځي. دلته به ددې ډول غزل يوه بېلګه وړاندې شي:

د تصور څپې

ګورم د زخمو غوټۍ څاڅي مې له سترګو نه
يار ته د کمڅو غوټۍ څاڅي مې له سترګو نه
نن چې دا تيارې کوڅې ټولې دي باغچې باغچې
جام جام د سپرلو غوټۍ څاڅي مې له سترګو نه
پرېوتل له شونډو مې ستا د اننګو ګلان
ګرانې د نشو غوټۍ څاڅي مې له سترګو نه
مات مې شو د صبر جام ښکل مې کړه مينو شه خوله
ماتې د توبو غوټۍ څاڅي مې له سترګو نه
اوښکه د ليمو د باغ رغړي دې قدم پسې
ګوره د اسرو غوټۍ څاڅي مې له سترګو نه
اوري د ننګيال پر سر ستا د تصور څپې
راغلې د خيالو غوټۍ څاڅي مې له سترګو نه (۱۲)

په پورتني غزل کې (زخمو ، کمڅو ، سپرلو ، نشو ، توبو ، لېمو او خيالو) د قافيې کلمې دي. (غوټۍ ځاځي مې له سترګو نه) يې رديف دی. هره مسره يې ۱۴ څپې ده. هندسي شکل يې دا دی:

_______________= /a_______________
_______________= /a_______________

_______________/_______________
_______________= /a_______________

_______________/_______________
_______________= /a_______________

_______________/_______________
_______________= /a_______________

_______________/_______________
_______________= /a_______________

_______________/_______________
_______________= /a_______________

۵- بې مطلعې غزل: هغه غزل دی، چې يوازې مطلع نه لري، يانې د سر لومړی بيت يې مقفي نه وي. د لومړي بيت دويمه مسره يې قافيه لري او د نورو بيتونو د دويمو مسرو قافيه يې د لومړي بيت د دويمې مسرې قافيه تعقيبوي. که چېرې د لومړي بيت د

دويمې مسرې تر قافيې وروسته رديف راغلی وي، نو د نورو قافيه والو مسرو رديفونه هم همدا بڼه لري.

په پښتو لرغونې شاعرۍ کې د شيخ رضی لودي او نصر لودي ترمنځ شوی شعري سوال او ځواب هم له همدې فورم سره ورته والی لري. د دې فورم يوه بېلګه داده:

هيله

چې خزان وهلی بڼ يې سور او شين کړم
د خيالونو دنياګۍ ته مې نن راشه

د ګېلو مانو په شونډو ګوتې کېږده
دروارۍ شمه يوه شېبه پخلا شه

چې غوټۍ زما دهيلو پې ساه واخلي
په سره ځله کې پرخه د سبا شه

چې د مړاوو خاطرو سترګې يې ښکل کړم
په ترخو شونډو مې يو واري موسکا شه

د رنتبور د شپو دردونه مې هېرېږي
د غزل ذهن ته نوزه ساه شه

په تېپونو مې پټې د مينې کېږده
يوه هيله ده پوښتنې له مې راشه

وينې (څه وي) په کې نه شته دي ګيلې دي
د پيوند سپېرو زخمونو له دوا شه(۱۳)

په پورتني شعر کې (دا، پخلا، سبا، موسکا، ساه، را او دوا) د قافيې کلمې دي، (شه،شه) يې رديف دی. هندسي بڼه يې داده:

____
=a___________________________

____
=a___________________________

____

=a___________________________

____

=a___________________________

____

=a___________________________

____

=a___________________________

____

=a___________________________

۲- څلوریزه (رباعي):

رباغي هم هغه شعري فورم دی، چې له عربي څخه پښتو ته راغلی دی. دا فورم څلور مسرې لري، له ځينو استثنايي حالاتو پرته چې په هغه کې کېدی شي د درېيمې مسرې يوه څپه د قافيه والو مسرو تر څپو کمه يا زياته شي، په ټوليز ډول د ټولو څلور واړو مسرو د څپو شمېر سره مساوي وي. د رباعي لومړی بيت مقفی وي، درېيمه مسره يې قافيه نه لري او د څلورمې مسرې قافيه

یې د مطلعې قافیه تعقیبوي.د غزل په شان په څلوریزه کې هم ردیف اختیاري وي، خو کله چې د رباعي په مطلع کې ردیف راوړل شو څلورمه مسره کې به ضرور بیا هماغه ردیف تکرارېږي.

په پښتو کې د بېلابېلو څپو په شمېر رباعي ویل شوي، خو لس څپیزې څلوریزې په کې زیاتې دي. دا رباعي اکثره په تول تللې دي. هغه رباعي چې لس څپیزې دي، هره مسره یې د اهنګ له مخې تقریباً پر دوو برخو وېشل کېږي. پنځه څپې یې یوه خوا او پنځه یې بله خوا په تول تللې وي.

د لوی خان (خوشال بابا) هغه رباعیات چې د یو ځانګړي کتاب په بڼه د (خوشال رباعیات) په نوم د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوي او شمېر یې تقریباً (۱۵۰۰) رباعیاتو ته رسېږي، تقریباً په سلو کې ۸۵ څلوریزې یې لس څپیزې دي.

پر اوسني وخت د څلوریزو بل بشپړ کتاب چې زموږ په لاس کې دی، هغه د (پسته اور) په نوم د هېواد د نومیالي شاعر محمد صدیق پسرلي د څلوریزو مجموعه ده. په دې اثر کې څه کم (یوزر) څلوریزې راغلې، چې ټولې لس څپیزې دي. د استاد قیام الدین خادم اکثره څلوریزې هم لس څپیزې دي.

یوه بله خبره چې د رباعي یا څلوریزو په باب د یاد وړ ده، هغه داده، چې عام ولس او په ځانګړي ډول ځینې سندرغاړي رباعي هغه ډول شعر یا نظم ته وایي چې معمولاً د پند، نصیحت او اخلاقي مسایلو په باب ویل شوي وي او په موسیقۍ کې یې

سندرغاړي تر غزل او یا کومې بلې سندرې د مخه وایي او په همدې موقع کې د اوربدونکو د ذهن پاملرنه ځانته راجلبوي. دلته یوه تېروتنه رامنځته کېږي؛ هغه دا چې اکثره سندرغاړي تر اصل غزل او سندرې د مخه کم شعر لولي هغه اکثره د مانا د انتخاب له مخې وي، نه د فورم له مخې. څرنګه چې په رباعي کې هم ډېر زیات اخلاقي، دیني، او نور مسایل راځي، نو دوی اکثره هغو شعرو ته چې دا موضوعات په کې بیان شوي وي، هغو ته رباعي وایي، سره له دې چې که د فورم له مخې هغه غزل هم وي. دلته ددې یادونه په کار ده، چې دا رباعي یا څلوریزه هغه رباعي نه ده، چې عام ولس یا سندرغاړي یې په کومه مانا او بڼه استعمالوي.

څلوریزه یا رباعي دا لاندې بڼې لري:

۱- هغه رباعي چې ردیف نه لري، لکه د استاد خادم دا څلوریزه:

که دا غفلت وي پښتو ورکېږي
چې پښتو لاړه پښتون ډوبېږي

تللي خو تللي دي خیر به غواړو
په پاتې قام مې اوس زړه رپېږي(۱۴)

په پورتنۍ څلوریزه کې (ورکېږي، ډوبېږي او رپېږي) د قافیې کلمې دي. ردیف نه لري، هره مسره لس لس څپې لري. هندسي شکل یې دا دی:

a______________________

a________________________

____
a________________________

بله بېلګه:

د مار کـه نـه وي پـه تـن کې زهر
سردار کـه نـه لري خنجر د قهر

دا دواړه توکـه بـه زمـا پـه پوهـه
نـه یاد پـه کلي وي نـه یاد پـه ښهر(**۱۵**)

په دې رباعي کې (زهر، قهر، ښهر) د قافیې کلمې دي. ردیف نه لري، هره مسره لس لس څپې لري.

۲- هغه ډول رباعي یا څلوریزې دي، چې تر قافیې څخه وروسته ردیف هم لري.

دا لاندې څلوریزې وګورئ:

تـن بـه تـاوان وای کـه مینـه نـه وای
ژونـد بـه حیـوان وای کـه مینـه نـه وای

انســـــان بـــــه ځــــــه و د لارې دوړه
جهـان بـه وران وای کـه مينـه نـه وای(۱۲)

په پورتنۍ څلوريزه کې (تاوان، حيران، او وران) د قافيې کلمې دي. (وای که مينه نه وای) يې رديف دی. هره مسره لس څپيزه ده او د پښـتو د اکثـرو څلـوريزو پـه شـان، هـره مسـره پـه منځـه مـلا کـې نيمايي کېږي او تر لېږې لفظي وقفې وروسته يې دويمه برخه لوستل کېږي، دوه نورې بېلګې يې دادي:

د بـاطــــل زړه کـــــې خطـــر پيـــدا شـــو
تيـــارې بـــوګنېږي ســـحر پيـــدا شـــو

ضــــمير موســـکی شـــو د انســـانانو
ســترګې پيـدا شـوې نظـر پيـدا شـو(۱۷)

***

پـــه تـــوره شـــپه کـــې شـــمعه رڼـــا کـــا
مـــاوې: مـــاتم کـــا مـــاوې ژړا کـــا

که پتنګان دي ستي ایرې شول
ماوې: پاکان دي عشق او وفا کا (۱۸)

هندسي شکل یې:

=a
=a

=a

۳- قطعه:

قطعه هم په هغو فورمونو کې راځي، چې له عربي ژبې څخه راغلي او په پښتو شاعرۍ کې باب شوي دي. قطعه لکه د څلوریزې (رباعي) په شان څلور مسرې لري، خو له رباعي څخه یې تفاوت دا دی، چې په رباعي کې لومړی بیت مقفی وي یانې دواړه مسرې یې سره قافیې لري او یوه شان قافیه تعقیبوي او د دویم بیت دویمه مسره ورسره هم قافیه وي، خو په قطعه کې د لومړي بیت لومړۍ او د دویم بیت لومړۍ مسرې له قافیې نه ازادې وي او د دواړو بیتونو دویمې مسرې په خپل منځ کې یو شان قافیه جوړوي. قطعه هم په دوو ډولو ده:

۱- هغه قطعه چې ردیف نه لري لکه:

بیـا د میـو جـام بـه مـات کـړم
چــې ځـوانـــي شـــي زمـا تېـره

پـه ځـوانۍ کـې ګنـاه خونـد کـړي
پـــه پــیرۍ کــې تــقوا ډېـره(۱۹)

۲- هغه چې ردیف لري لکه:

د احساس دوزخ کـې اوسم
پــه ارمــان د یــو جنـت کې

مــساوات دې بـر مـلا شـــــي
شي انسان دې په عزت کې(۲۰)

هندسي جوړښت یې په دې ډول دی:

a
a
بل شکل:
=a

کله کله ځینې لوستونکي، سندرغاړي او ان لیکوال (رباعي او قطعه) دوه بېلابېل شعري فورمونه یو بل سره مطالعه کوي، (څلوریزې) ته (قطعه) وایي او (قطعې) ته څلوریزه. دوی په دې تېروزي چې د دواړو د مسرو شمېر سره برابر دی، نو فکر کوي چې دواړه به یو شان وي. دې کې شک نه شته چې د مسرو شمېر یې سره برابر دی، خو د رباعي یا څلوریزې ټول بیت ضرور مقفی وي، یانې دواړه مسرې یې یو شان قافیه لري، خو د قطعې لومړی بیت مقفی نه وي. البته د لومړي بیت دویمه مسره یې قافیه واله وي، چې د دویم دویمه مسره هم همدا قافیه تعقیبوي. د اهنګ له پلوه هم دا دواړه شعري فورمونه توپیر لري.

۴- بولله (قصیده):

قصیدې ته په پښتو کې (بولله) وایي. خپله قصیده عربي کلمه ده. په لغت کې (قصد کړای شوي) ته وایي. په عربي اصطلاح کې هغه شعر و چې د بیتونو شمېر به یې تر ۱۲ یا ۱۷ کم نه و او دا نوم د قصد له مصدره جوړ شو، چې معنا یې استقامت او اتصال، سموالی، برابري او سوچه توب وو(۲۱).

دا هغه شعري فورم دی، چې د غزل په شان د سر لومړی بیت یې مقفی وي. د نورو بیتونو د هر بیت دویمه مسره یې قافیه ولري او د مطلعې قافیه تعقیب کړي. قصیده په شکل او جوړښت کې له غزل سره چندان توپیر نه لري، توپیر یې دا دی، چې د غزل د بیتونو

شمېر له ۵ څخه تر ۱۵ پورې وي او د قصیدې بیا له ۱۲ څخه تر دوو سوو یا تر دې هم زیاتو بیتونو پورې دی. پخوانۍ قصیدې له مانیز پلوه هره یوه اکثره پر درېو برخو وېشل شوې دي:

د قصیدې لومړۍ برخې ته تغزل یا تشبیب وایي چې په هغې کې شاعر تر اصلي موضوع دمخه د طبیعت ستاینه کوي. د قصیدې دویمه برخه د هغې اصلي موضوع ده. دا برخه له تغزل یا تشبیب نه وروسته پیلېږي او په دې کې شاعر د خپل ممدوح ستاینه کوي. د قصیدې درېیمه برخه دعائیه بولي چې په هغې کې شاعر د خپل ممدوح لپاره د خدای(ج) له دربار نه د ښېنې او هوساینې غوښتنه کوي.

په اوسنیو قصیدو کې پورتني نورمونه چندان په پام کې نه نیول کېږي. د غزل او ځینو نورو شعري فورمونو په شان، په قصیده کې هم ردیف اختیاري دی، خو که مطلع کې راوړل شو، نو په نورو دویمو مسرو کې یې راوړل حتمي کېږي. قصیدې دوه شکلونه لري، یو هغه ډول دی، چې ردیف نه لري او بل هغه ډول دی، چې ردیف ولري. د پښتو لومړۍ معلومه لاسته راغلې قصیده په هغه شکل کې راځي چې ردیف نه لري. هغه قصیده داده:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار
هر غټول چې په بیدیا غوړېده وکا

رېږوي يې پاڼې کاندي تار په تار
ډېر مخونه د فلک څپېړه شنه کا
ډېر سرونه کا تر خاورو لاندې زار
د واکمن له سره خول پرېباسي مړ شي
د بېوزلو وينې توی کاندي خونخوار
چې له برمه يې زمري رپي ځنګلو کې
له اکوبه يې ډاري تير و جبار
هم يې غشي سکنې ډال د ژوبلورو
رستمان ځنې ځغلا کاندي په ډار
چې يې ملاوې نه کړېږي په غښتليو
دا فلک پرې وکا څه کاري ګوزار
په يوه ګردښت يې پرېباسي له برمه
نه يې غشی نه ليندۍ وي نه يې سپار
څه تيری څه ظلم کاندې ای فلکه
ستا له لاسه نه دې هېڅ ګل بې له خار
په ويرژلو لور نه کړې په زړه کرا ړيه !
پرنتليو اوروې د غم ناتار
هېڅ روغی مې په زړه نسته ستا له ځوره

ببلـــوې پـــه ژړا ژړ مـــين لـــه يـــار
لــه تېريــو دې اوښــې څــاڅي لــه اورېځــو
چينــې ژاړي پــه ورتې ورتې ســتا لــه شــنار
نــه بــه لاس واخلــې لــه څــوره نــه بــه لــورې
نــه بــه مــلا كــړې لــه ببوزلــو لــه تــرار
نــه بــه زړه وســوځوې پــه هېڅــا بانــدې
نــه بــه پرېــوزې لــه ګردښــته لــه مــدار
نــه بــه وصــل كــړې مــين لــه بــل مينــه
نــه بــه درملــې ټپونــه د افګــار
ســتا لــه لاســه دي پراتــه ژوبــل زګېــروي كــا
هــر پلــو تــه ټپــي زړونــه پــه ځــار ځــار
كلــه غــوڅې كانــدې مرانــدې د زړګيــو
كلــه تېــر باســې وګــړي هوښــيار
كلــه ټكــې واچــوې پــر نــازوليو
كلــه څيــرې كــړې ګرېــوان د نمنځــي چــار
كلــه غورځــوې واكمــن لــه پلازونــو
كلــه كېنــوې پــه خــاورو كــې بــادار
زمـورږ پـر زړونـو دې نـن بيـا يـو غشـی وويشـت

ودې ژوبلله په دې غشي هزار
پر سوريو باندې وير پرېووت له پاسه
محمد واکمن چې ولاړی په بل دار
يو وار شو اسير په لاس د ميرثمنو
انتقال يې وکړ قبر له بل وار
په سماوو يې ودان اهنګران وو
په تيکنه و پر درست جهان او ښار
د محمود د ژوبلورو په لاس کښېوت
چې غزنه ته يې باتلی په تلوار
ننګياليو لره قيد مړينه ده ځکه
سه يې والوتله هسک ته پر دې لار
تر نړۍ يې غوره خاورې هديره کا
د زمريو په ببړيو کله وي ثوار
په دې وير د غور وګړي تور نمري سول
په دې وير رڼا تياره سوله د ښار
ګوره څاڅي رڼې اوښې له دې غرونو
دا کړونګی ساندې لي په شورهار
نه هغه زرغا د غرونو د بېديا ده

نه د زرکیو په موسا دی کتهار
نه غتهول بیا زرغونیږي په لاښونو
نه بامې بیا موسېده کا په کهسار
نه له غرجه بیا راځي کاروان د مشکو
نه رادرومي غور ته بیا جوپې د شار
د پسرلي اوره تودې اوښې توینه
مرغلرې به نیسان نه کړي نثار
دا په څه چې محمد ولاړ له نړیه
په ویرینه یې سو غور تهول سوګوار
نه ښکاریږي هغه سور د سور په لتو
نه ځلیږي هغه لمر پر دې دیار
چې به نجلیو په نڅا په کې خندله
چې به پېغلو کا اتڼ قطار قطار
هغه غور په ویر ناتار د واکمن کښېوت
هغه غور سو د جاندم غوندې سوراړ
لاس دې مات شه ای فلکه چې دې وکا
محمد غوندې زمری د مړینې ښکار
شین زړګی فلکه ولې لا ولاړ یې؟

ای د غور غرونو په څه نه شوئ غبار

مځکې ولې په رپېدلو نه پرېوزې

لاندې باندې شئ چې ورک شي دا شعار

چې زمري غوندې واکمن ځي له جهانه

چې څوک نه کړي پر نړۍ باندې قرار

سخ په تا ای محمده د غرو لمروې

په نړۍ به نه وي ستا د عدل سار

ته پر ننګه وې ولاړ په ننګه مړ سوې

هم پر ننګه دې په ننګه کا ځان جار

که سوري دې په تګ وير کاندي ويرمن سول

هم به وياړي ستا په نوم ستا په ټبار

په جنت کې دې وه تون زموږ واکمنه

هم په تا دې وي د ېر لور د غفار (۲۲)

د شيخ اسعد سوري په دې قصيده کې (کوکار، بهار، تار، زار، خونخوار، جبار، دار، ګوزار، سپار، خار، ناتار، يار، شنار، ترار، مدار، افګار، ځار، هوښيار، چار، بادار، هزار، دار، وار، اوڅار، تلوار، لار، څوار، ټبار، شورهار، کټهار، کهسار، شار، نثار، سوګوار، ديار، قطار قطار، سوراړ، ښکار، شعار، قرار، سار،

جار، ټبار او غفار) د قافيې کلمې دي، رديف نه لري هره قافيه واله مسره يې ۱۱ څپې او بې قافيې مسره يې ۱۲ څپې ده.

هندسي شکل يې دا دی:

a______________________________

a______________________________

____

a______________________________

____

a______________________________

____

a______________________________

____

a______________________________

____

a______________________________

____

a______________________________

____

a______________________________

____

a______________________________

____
a____________________________

____
a____________________________

____
a____________________________

(ترپايه)

د ښکارندوی غوري لرغوني قصيده هم دا بڼه لري.

د قصيدې بل شکل دا دی، چې تر قافيې وروسته رديف هم ولري.

د کابل زخمي سندرې

د زړه زخم مې د سرې مالګې کمر دی
راختلی پرې د سپينو اوښکو لمر دی

د کابل زخمي سندرې يې رانه وړې
د باګرام (سروش) له مانه مرور دی

د ښـو او ښـونځو يـاد هـم رانـه هېـر دی
جـوړ غـړل مـې لـه خنجـر او لـه پرهـر دی

د لمـر پېغلـه د غربـت زېـړي نيـولې
سـپين سـحر مـو زېړ پـه شـان د مـازيګر دی

پـر مريـو مـو بـلا چـړې شـوې پخـې
قصـابان د کلـي وايـي چـې اختـر دی

چـې پـه تبـر د بتـانو مغـزي غـوځ کـړي
چـا وې مـوږ کـې هـم پيـدا زوی د اذر دی

مـات کـودړي يـې لـه تانـدو وينـو ډک دي
د شـهيدو پېغلـو څـه رنګـين ګـودر دی

مـا يـې زړه اوربـده دی مـې چغـې نـا وري
هـو د کـانو پـه غـوږونـو کـوڼ خيبـر دی

سپین لباس د پرښتو ابلیس اغوستی
جاهلان وایي وارث د پیغمبر دی

پوروړي یې د ژوند د سکو ډېر دي
زمونږ کلي ته راغلی سوداګر دی

کوټنۍ د ماشومانو شهیدانې
پر ساحل راخور د وینو سمندر دی

کړې رنګ دې د تصویرونو مړو مړو اوښکو
تبدیلی له هندارو نه جوهر دی

مانوګان یې خرڅوي پر نهنګانو
د بې نوحه ببرۍ څه سپېره لنګر دی

د حسین او ذوالجناح وینې مباح دي
دلته هلته دا بیان د هر شمر دی

هر اغزی رانه د وینو قلنګ غواړي
د تناکو په پښو کې مو سفر دی

بې جرسه قافلې ته یې جرس کړ
مات مې زړه کې د ظالم د غشي سر دی

څه سړه توده پېرزو د یار اغیار ده
د یو لاس کې زمهریر د بل سقر دی

ګرځوم یې در په در چېرته یې کېږدم
د ژوندون د مړي پېټی مې پر سر دی

د ژوندون په هدیره کې یې ایسار کړم
یو اشنا راته نکیر دی بل منکر دی

هر دجال دي د همدي جامې اغوستې
په وطن راغلی بې نېټې محشر دی

پــر ګلونــو بــا روتي خپســې ناســتې
د وږمــو پــه لمبــو لولپــه ځيګــر دی

يتـيم ژونـد ايسـار د غشـو پـه سيلۍ کې
تـاو لـه ځانـه يـې د زخـم سـور څـادر دی

د ايــاز څڼــې د ګــور چينجــي خــوړلي
د محمـود دربـار بـې مشـکو بـې عنبـر دی

چې لـه هنـد بـه يـې وږمـې د چنـدڼ راوړې
د پښــتون د طــوطي مــات هغــه وزر دی

بيــايې کــړی دی اودس د چــا پــه وينــو
چــې خطــاب يــې د وژنــې پــر منبــر دی

پــه خلــوت کــې بــه د تــاک تيونــه روي
پــه جلــوت کــې ســوی لــوی د کــوثر دی

د کـاروان د وطـن نـوم پـه وینـو لـیکم
مـا تراشـلی ورتـه روح لکـه مرمـر دی.(۲۳)

په دې قصیده کې (کمر، لمر، مرور، پرهر، مازیګر، اختر، اذر، ګودر، خیبر، پیغمبر، سوداګر، سمندر، جوهر، لنګر، شمر، سفر، سر، سقر، پرسر، منکر، محشر، ځیګر، څادر، عنبر، وزر، منبر، کوثر او مرمر) د قافیې کلمې دي. (دی، دی) یې ردیف دی. د شعر هره مسره ۱۲ څپې ده. جوړښت یې په دې ډول دی:

=a________________________

=a________________________

____

=a________________________

____

=a________________________

____

=a________________________

____

=a________________________

____

=a________________________

____

=a______________________

____

=a______________________

____

=a______________________

____

=a______________________

____

=a______________________

____

=a______________________

تر پایه..

۵- دوه یزه (مثنوي):

دوه یزه (مثنوي) هغه ډول شعري فورم دی، چې هر بیت یې په خپل منځ کې ګډه قافیه لري (مقفی وي)، د بیتونو شمېر یې ثابت نه دی. په ټولو قافیه والو شعري چوکاټونو کې مثنوي تر ټولو خلاص او لوی شعري فورم دی. شاعر کولای شي په دې شعري فورم کې خپل مقصد تر وروستي بریده بیان کړي، ځکه نو اکثره شاعران د لویو موضوعګانو د بیان په غرض دا فورم انتخابوي، لکه ابوالقاسم فردوسي چې د شاهنامې د لیکلو لپاره دا فورم وټاکه. په

مثنوي کې که شاعر په يوه قافيه کې له ستونزې سره مخ شي، نو بلې ته تللای شي. په مثنوي کې هر بيت ځانته قافيه لري، کېدی شي ځينې بيتونه يې رديفونه ولري او ځينې يې ونه لري، خو د ټولو بيتونو وزن مشترک وي او د څپو شمېر يې سره مساوي وي. مانا دا چې مثنوي مقفی مشترک الوزنه او د مساوي څپو لرونکی فورم دی.

لکه دمخه چې مو يادونه وکړه په مثنوي کې کېدی شي ځينې بيتونه رديف لرونکي وي او ځينې په قافيه ختم شوي وي، نو په دې صورت کې مثنوي دا شکل اختياروي:

a___________________________
a___________________________

=b___________________________
=b___________________________

c___________________________
c___________________________

همداسې نور بيتونه

او يا هم دا شکل:

=a___________________________
=a___________________________

b___________________________
b___________________________

c________________________________

c________________________________

او همداسې نور بيتونه

دلته به د مثنوي يوه بېلګه راوړو:

ته به راغلې

پــه ســترخوان بــه مــې پرتــه وچــه ډوډۍ وه
بـــل ثـــه نـــه وو همېشـــه وچـــه ډوډۍ وه

ماشــومان مــې وو زلخــوړي او خــوا تــوري
شــول پيکــه يــې د مخونــو روښــان ســتوري

مـــا ويـــل چـــې بـــدلوم بـــه دغـــه حـــال زه
ټولـــوم بـــه پـــه ثـــه توګـــه زر او مـــال زه

يـــوه شـــپه بيـــا تـــوره شـــپه وه ډېـــره تـــوره
زه پـــه غـــلا پســـې روان ومـــه لـــه كـــوره

چې له ورایه څه رڼا په نظر راغله
یو طرف ته خېمه ستا په نظر راغله

چې خېمې ته دردننه شوم ژړا وه
ګډه ستا په ماشومانو یو غوغا وه

سوځېدل واړه له لوږې په سره اور کې
د خوړلو هېڅ شی نه و ستا په کور کې

بس یو دېګ و ستا و مخته په اور باندې
ایشولې دې په دغه دېګ کې سپاندې

ماشومان دې تېر ایستل په دې خبره
(چې کتغ دی پخېدونکی ژر تر ژره

د یو څه ساعت لپاره صبر وکړئ
بیا به واړه خپل ځانونه پرې ماړه کړئ)

زمــا زړه کبــاب پــه دغــه ننــداره شــو
ځــان لــه دې کبلــه تېــتېراتــه ښــکاره شــو

چــې پــه کــور کــې مــې پرتــه ســپینه ډوډۍ وي
پــه ســترخوان مــې همېشــه ســپینه ډوډۍ وي

خــو د شــکر ســبق بیــا هــم لــه مــا هېــر شــو
فــرق د حــق او نــاحق بیــا هــم لــه مــا هېــر شــو

پـــــر ازغنــــه لاره بانــــدې مــــې ســــفرو
ســور د پیلــو پښــو پــه وینــو مــې هــر پــل و

لـــرې ځــــای تــــه وم روان لـــه لــــرې ځایــــه
ګلــه مــن ومــه پــه دې ســبب لــه خدایــه

چــې د پښــو څپلــۍ یــې هــم نــه وې راکــړې
تــودې ځمکــې مــې وې دواړه تلــې وړې

په شنه زړه مې پرې کوله اوربده لاره
په عذاب ومه د ژوند له درانه باره

زړه مې غوښت چې زياتې ساه اخيستل بس کړم
مات د ژوند دا زنګ خوړلی شان قفس کړم

خو چې ځان مې جوړاوه و دغه کار ته
هغه وخت وم نږدې شوی يوه ښار ته

د دې ښار په دروازه شوم وردننه
د ارام په اراده شوم وردننه

چې يو څو قدمه لاړمه په وړاندې
برابرې مې شوې سترګې په تاباندې

په څکېدو وې را روان زما په لورې
په بدن دې وو لاسونه او سر پورې

مګــــر پښــــې دې ګــــوره چـــاوې قلـــم کـــړي
نــــیم ورنونـــه دې وو پـــاتې نـــیم یــــې وړي

زمـــا زړه کبـــاب پـــه دغـــه ننـــداره شـــو
زمـــا حـــال خـــراب پـــه دغـــه ننـــداره شـــو

مـــا ویـــل چـــې لـــه څپلیـــو یـــم بېـــزاره
یبلـــې پښـــې مـــزل کـــولای شـــم پـــه لاره

ښـــادی نـــه غـــواړم لـــه پاکـــه خدایـــه نـــورې
زمـــا پښـــې دې وي زمـــا پـــه جســـم پـــورې

پـــر مـــا بانـــدې همغـــه عجیبـــه وخـــت و
شپه او ورځ بـه مې پـه سر کې خیـال د تخـت و

پـــه دې نیـــت مـــې ټـــولې کـــړې وې لښـــکرې
مســـت اســـونه تېـــرې تـــورې کلکـــې زغـــرې

چې په زور د چا تخت و نیسم باچا شم
په دې توګه به تر هر چا سر بالا شم

هر یو لاس به ماته پورته په سلام وي
هر یو سر به ماته ټیټ په احترام وي

خو تر دې خبره وړاندې چې روان شم
په وطن د چا ورګډ لکه توپان شم

ته مې ولیدې چې ټول په اوښکو لوند وې
در په دره وې په دواړو سترګو ړوند وې

خپله وبره پاچاهي دې وه بایللې
د وطن حکمراني دې وه بایللې

هر څه هر څه وو خپل ورور له تا اخیستي
تاج و تخت یې و په زور له تا اخیستي

پـه دې خيـال چـې بيـا د تخـت دعـوه ونـه کـړې
پــــه ده بانـــدې دوبـــاره حملـــه ونــــه کـــړې

سـتا لـه سـره يـې سـتا سـترګې وې ايسـتلې
پــــه ډبـــره يـــې ســـتا ســـترګې وې ايســـتلې

زمـــا زړه کبـــاب پـــه دغـــه ننـــداره شـــو
زمـــا حـــال خـــراب پـــه دغـــه ننـــداره شـــو

مـا ويـل داسـې منصـب دې خـداى ميـرات کـړي
چــې د ســر دښــمنان دومــره د چـا زيـات کـړي

چـې خپـل ورور يـې هـم کـار اخلـي لـه خنجـره
دواړه ســترګې يــې پــه زور کـاږي لـه سـره (۲۴)

په پورتني دوه يزه (مثنوي) کې تاسو وليدل، چې اکثره بيتونه يې بېلابېلې قافيې لري. ځينې بيتونه يې رديفونه لري او ځينې يې نه لري. خو ټول يې يو ګډ وزن تعقيبوي او د څپو د شمېر له مخې سره مساوي دي، خو په مثنوي کې کله کله داسې پېښېږي شي چې

د ټولو بيتونو د څپو شمېر کې يې يوه څپه زياته يا کمه شي خو د هربيت مسرې يې د څپو د شمېر له مخې حتمي سره مساوي وي.

۲- دربيز (مثلث):

هغه ډول شعري فورم دی، چې هر بند يې (درې مسرې) لري. درېواړه مسرې يې متحد الوزنه وي او يو شان قافيه تعقيبوي. په مثلث کې قافيه اساسي او رديف اختياري توکي وي. د مسرو د څپو شمېر يې سره برابر وي. د سر بند درېواړه مسرې يې په خپل منځ کې ګډه قافيه لري. يانې درې واړه مسرې يې قافيه لري، د هر بند دوه لومړۍ مسرې په خپل منځ کې او درېيمه مسره يې قافيه کې له مطلعې او يا د سر د بند له قافيې سره يو شان وي. په ټوليز ډول د دې فورم هندسي جوړښت په دې ډول دی:

a___________________________
a___________________________
a___________________________

b___________________________
b___________________________
a___________________________

د مثلث د بندونو شمېر کېدی شي تر دوو زيات وي، خو که د بندونو شمېر يې هر څومره وي همدا پورتنۍ عمليه پرې تطبيقېږي. دلته به د مثلث يوه بېلګه وړاندې کړو، چې څلور بندونه لري:

څه اوښکې وينې اوري په دې سپينو چنارو
يو شور دی پورته کېږي د اروا له منارو
ژړا مې نه ودرېږي په خوږمنو ولولو

اورونه دي اورونه چې بلېږي په تقدير
بې وسې يو بې هيلې ددې ظلم په تدبير
څه مينه محبت رانه لاهو شول په اورو

د ګل پاڼې مې شولې د جانان د مخ حيا
په تورو سترګو پاتې شوه له ما ټوله دنيا
څه سترې ستړې لارې شوې د هيلو په مېرو

د ګلو به دې بيا هغه دوران کله راځي
د هجر په سوز تللی به ارمان کله راځي
څه تور مهرونه لګي له خندا په ډکو خولو(**۲۵**)

د پورتني شعر په لومړي بند کې (چنارو ، منارو ، ولولو) د قافيې کلمې دي، په دويم بند کې (تقدير او تدبير) د قافيې کلمې دي او (اورو) د لومړي بند له قافيې سره يو شان ده. په درېيم بند کې (حيا ، دنيا) په خپل منځ کې د قافيې کلمې او (مېرو) د لومړي بند له

قافیې سره یو ډول ده. څلورم بند کې (دوران، ارمان) په خپل منځ کې د قافیې کلمې دي (کله راځي) ردیف دی (خولو) د لومړي بند له قافیې سره یو شان ده. هندسي جوړښت یې دا دی:

a___________________________
a___________________________
a___________________________

b___________________________
b___________________________
a___________________________

c___________________________
c___________________________
a___________________________

=d___________________________
=d___________________________
a___________________________

۷- مستزاد:

((د رباعي، غزل یا قصیدې پر هره مسره باندې چې یوه لنډه غوندې مسره ورزیاته شي، مستزاد ګڼل کېږي. په دې لحاظ لومړۍ یا لویه مسره وړوکې مسرې ته د مانا له مخې احتیاج نه

لري، ځکه چې ټوله مانا په لومړۍ مسره کې بشپړه وي. جوړښت يې داسې دی، چې يوه مسره يې لنډه او بله اوږده وي. دلته به د بېلګې په توګه د مفتي عبدالحنان لغماني يو مستزاد شعر ولولئ:

شـپه د دوشـنبې ده چـې نبـي صـاحب روان شـو
تېـــر تـــر لا مكـــان شـــو
شــــپه د دوشــــنبې وه ورتــــه راغــــی جبرائيـــل
ويــــې كـــړ قـــال و قيـــل
زه يـــم رالېږلـــی پـــه جلتـــی سـره جليـــل
پـــــا څېږه خليـــــــل
شـــاه نبـــي زمـــوږه لكـــه ســـروه خرامـــان شـــو
تېـــر تـــر لا مكـــان شـــو

***

شـاه نبـي چـې سـپور شـو پـه بـراق بانـدې لـه واره
ويــــــــې نيولـــــــه لاره
ســـل زره ملكـــې بـــل پـــه لاس يـــې شـــعله داره
تلـــې بـــه يـــو هـــواره
لاړه تـــر اســـمانه حاضـــر مـــاه تابـــان شـــو
تېـــر تـــر لا مكـــان شـــو

***

پاس په اسمانو کې چې به ته نبي عرب

شاه علي نصب

صف په صف ملکو به دده کاوه ادب

امر و د رب

پاتې په خپل ځای کې جبرائیل ورته حیران شو

تېر ترلا مکان شو

***

اتلس کاله شپه وه د معراج وکړه یقین

تللی نازنین

تاج یې د لولاک په سرولهت شو د یاسین

راغی ماه جبین

ځکه په کې واړه سربلنده امتیان شو

تېر ترلامکان شو

***

ته ((عبدالحنانه)) د دنیا کارونه بس که

مینې ته هوس که

ځان دې د نبي اخر زمان په درکې خس که

بند دې دا نفس که

ګوره هر غزل دې مشهور په درست جهان شو

هندسي شکل يې دادی:

=a___________________________
=a____________
b___________________________
b____________
b___________________________
b____________
=a___________________________
=a_________________

د نورو بندونو جوړښت يې هم همداسې دی.

۸- څلوريز (مربع):

مربع هغه ډول شعري فورم دی، چې هر بند يې څلور مسرې لري. د لومړي بند څلور واړه مسرې يې په خپل منځ کې همقافيه وي، يانې يو شان قافيه تعقيبوي. رديف په کې اختياري دی که د سر په مسره کې رديف راوړل شو، نو د لومړي بند په څلور واړو مسرو کې يې راوړل حتمي دي. د نورو بندونو درې مسرې سره په خپل منځ کې همقافيه وي، خو د څلورمې مسرې قافيه يې د لومړي بند د مسرو قافيه تعقيبوي او که لومړی بند رديف ولري، نو د نورو بندونو د څلورمو مسرو قافيه او رديف بايد همغه د لومړي بند

قافیه او ردیف تعقیب کړي. که شاعر هر څومره د بندونو زیاتول غواړي، نو پورتنۍ قاعده باید مراعات کړي. بله خبره داده، چې که چېرې د لومړي بند مسرې ردیف ولري، نو دا ضروري نه ده، چې د ټولو بندونو لومړۍ درې واړه مسرې دې هم ردیفونه ولري، بلکې د ټولو بندونو څلورمه مسره د لومړي بند د شکلي جوړښت یانې د قافیې او ردیف تعقیبولو ته اړه ده. بل ټکی دادی، چې اکثره د ټولو مسرو د څپو شمېر سره مساوي وي، خو په ځینو خاصو حالاتو کې کېدی شي د کوم بند د څپو شمېر د یوې څپې په اندازه زیات یا کم شي. ددې فورم هندسي جوړښت داسې ترسیمېدی شي:

=a____________________________
=a____________________________
=a____________________________
=a____________________________

b____________________________
b____________________________
b____________________________
=a____________________________

دا بڼه هم درلودای شي:

a____________________________
a____________________________
a____________________________
a____________________________

=b____________________________
=b____________________________

=b________________________
a________________________

دلته به د مربع یوه بېلګه وړاندې شي:

دربغـــه نـــوی عجـــب وخـــت د نوبهـــار وای
شـــګوفه هـــر رنـــګ ګلونـــه د ګلـــزار وای
لاس تـــر لاس ســـره نیـــولی مـــا او یـــار وای
پـــه مـــزه مـــزه خـــواږه ویـــل تکـــرار وای

❋ ❋ ❋

یـــا وا ناســـت یـــا ســـره ګرځېـــدی پـــه بـــاغ کـــې
معطـــره وای د ګلـــو پـــه دمـــاغ کـــې
دوه پـــه دوه مـــو ســـره راز وای پـــه فـــراغ کـــې
هـــم مـــانع پـــه دواړو ســـترګو ړونـــد اغیـــار وای

❋ ❋ ❋

دواړه ســـترګې تـــورې کـــړې پـــه رنجـــو وای
ملتـــاني نکریـــزې ایښـــي پـــر لاســـو وای
ســـره ناســـت غـــاړه غـــړې راز مـــو ورو ورو وای
شـــانه کـــړې تـــورې زلفـــې پـــر رخســـار وای

❋ ❋ ❋

راحت ناست په سیاحي وای د سرو ګلو
بل غوغا راباندې پاس وای د بلبلو
هم هنګام وای د سرو لبو د زبېښلو
مې خوري وای د سرو لبو مې تیار وای

❋ ❋ ❋

تور کاکل یې پر تندي باندې وای کښناته
په دماغ کې د ګلشن ناست وای مخ راته
سره ګلان مې وای حیران و تماشا ته
لاس مې ایښی پر اوږو د ګلعذار وای

❋ ❋ ❋

توري زلفې یې پر مخ شمال وهلای
غوړیشي یې له ږمنځې خلاصولای
ما یې پاس پر سینه خوله ور جوړولای
شرمولی بوی د اوښکو د تاتار وای

❋ ❋ ❋

هر چې ما ورته ویلای د ده هو وای
هم مطلب د ده قبول زما پر لیمو وای
په خوښۍ وای نوبت تلی د غمو وای
زما خواست منات دده په خپل اختیار وای

❋ ❋ ❋

په خوښـــی وای ســـره ناســـت غمونـــه بـــس وای
هـــم زانـــو پـــر زانـــو ایښـــی د ســـترس وای
پـــر ســـپین مـــخ مـــې لاس وهلـــی پـــه هـــوس وای
بـــل پـــه غـــاړه يـــې د ســـرو ګلونـــو هـــار وای

❋ ❋ ❋

خدایـــه تـــا تـــه دي اســـان کـــه دغـــه وشـــي
تـــږی زړه بـــه پـــه وصـــال د يـــار اوبـــه شـــي
د ((جمعـــه)) د زړه ارمـــان بـــه پاتـــه نـــه شـــي
دده ورون د اشـــنا ســـر لاس پـــر رخســـار وای(۲۷)

۹- پينځه يز (مخمس):

د مخمس او مربع عمومي جوړښت تقريباً يو شان دی، توپير يې په دې کې دی، چې په مخمس کې تر مربع يوه مسره زياته وي. يانې دلته هر بند پينځه مسرې لري. د لومړي بند پينځه واړه مسرې يوه قافيه تعقيبوي او د نورو بندونو څلور مسرې په خپل منځ کې هم قافيه او د پينځمې مسرې قافيه يې د لومړي بند د قافيې تابع وي. تر لومړي وروسته چې نور بندونه راځي، د هر بند تر قافيې وروسته کېدی شي په څلورو مسرو کې بېل رديف راشي. خو

پینځمه مسره په قافیه او ردیف کې د لومړي بند د قافیې او ردیف تعقیبونه کوي. پینځه یز دا لاندې بڼې درلودلای شي:

a___________________________
a___________________________
a___________________________
a___________________________
a___________________________

b___________________________
b___________________________
b___________________________
b___________________________
a___________________________

همداسې تر پایه

په یوه مخمس کې کېدی شي ځینې بندونه ردیفونه هم ولري، په لومړي بند کې هم ردیفونه راغلي وي، خو ردیف بیا هم په مخمس کې اختیاري دی، خو قافیه د مخمس اساسي برخه جوړوي. د مربع په شان له ځینې استثنایي بندونو پرته د مخمس د ټولو مسرو د څپو شمېر سره مساوي وي. کېدی شي ځینې مخمسونه د ردیف د لرلو له کبله داسې بڼه ونیسي:

=a___________________________
=a___________________________
=a___________________________
=a___________________________
=a___________________________

=b__________________________
=b__________________________
=b__________________________
=b__________________________
=a__________________________

=c__________________________
=c__________________________
=c__________________________
=c__________________________
=a__________________________

او نور بندونه

دلته به د پينځه يز يوه بېلګه وړاندې شي:

د هجران له لاسه ناست يمه ويرژلی
لکه بت په غمو سترګو دم ختلی
بېهوده په صورت روغ په زړه نتلی
بېلتانه په مرګ حال يم رسولی
ربه راولې اشنا په سفر تللی

✵ ✵ ✵

ډېر مې وکړ د هجران په بلا صبر
هېڅ مې صبر سرور نه شه په دا جبر
که مې ولګېده سر د غم په قبر
ومې نه ژړل په حال د مهر ابر

نه شته ما غوندې هېڅوک په بخت کږلی

✵✵✵

دا کوم شرم دی کوم درم د یارۍ
دا پیوند دی بدنما تر ویزارۍ
چې مې یار په توده زمکه د خوارۍ
کښېني پاخي خوار حیوان له ناچارۍ
او زه ښوی ښېرازه ګرځم سپین سپېڅلی

✵✵✵

یا له یار سره ولاړ وای په رکاب کې
یا یې مړ وای د هجران په اول تاب کې
یا وای ډوب مدام د اوښو په سېلاب کې
هسې پاتې شوم بې ابه مخ ناولی

✵✵✵

تف زما په دا بې پته اشنایۍ شه
پف د برق و د برېښنا په روښنایۍ شه
لا مې حال تر دا بتر په جدایۍ شه
صد رحمت زما د یار په دانایۍ شه
چې یې خام وم په دا غم کې پېژندلی

✵✵✵

چې په مینه کې کوتاه د چا قدم شي
مبتلا به لکه زه په درد و غم شي
په کلونو به جدا ځنې صنم شي
په جرګه به د رښتینو هسې ګرم شي
چې به ما غوندې بې شرمه ګرځي غلی

❋ ❋ ❋

که مې مینه په دروغ نه وي رښتیا وي
په اسیا کې د هجران تللی کسیا وي
که دا نه وي لېوني سر په صحرا وي
چې هېڅ نه شوم که مې څه شرم و حیا وي
له دې شرمه چاته پورته مه کتلی

❋ ❋ ❋

هېڅ مې خوند نه شته د سترګو غړولو
دي مې کاني په تندي دوړولو
هم مې پوست دی په وهل د لوړولو
یم لایق د هر عذاب د کړولو
چې بې یاره کړم له خلکو کور و کلی

❋ ❋ ❋

نوري چارې کړم همه ناتراشې لوارې
په مذهب د عاشقۍ ورانې ويجاړې
کله کله مې که اوښې په مخ لاړې
چې له غمه مې شي تويې په مخ لاړې[1]

✵✵✵

يو د يار د جدايۍ خواري نيستي شوه
بله خپله بې پتي بې همتي شوه
يو پلو د رقيبانو بدنيتي شوه
بل پلو د تور طالع بې شفقي شوه
عشق په دا هومره بلا يم ازمويلی

✵✵✵

ربه مه ګوري زما و بې پتۍ ته
ما و مه سپارې زما بې همتۍ ته
يا مې راولې د سترګو وويستۍ ته
نور مې مه نيسې د هجر و نېستۍ ته
وسوم ډېر لکه کباب په اور نيولی

✵✵✵

[1] د حميد ديوان په کابل چاپ کې ددې بند يوه مسره له چاپه پاتې شوې ده.

د اشنا په ښکلي مخ مې سترګې وا کړې
په ناسور مې د هجران پورې دوا کړې
تللی یار راسره وصل خوا په خوا کړې
ژر په ژر دا ناروا په ما روا کړې
که مې چېرې له اخلاصه یې بللی

❋ ❋ ❋

که هر څو یار ته نږدې د زړه په یاد یم
په صورت چې ځنې لرې په هېواد یم
شپه او ورځ د خدای و داد ته په فریاد یم
په تش باد مې تسلي نه شي ناښاد یم
که مې یار د سر په سترګو ولیدلی

❋ ❋ ❋

تور طالع برګشته بخت د عشق په کار کې
بد قسمت او بد شامت په دغه لار کې
بر ناحقه بدری خورم په سمه لار کې
نه شته ما غوندې هېڅوک په هېڅ دیار کې
په څه شوم زبون ساعت یم زېږېدلی

❋ ❋ ❋

لــه هغــه چــې پو هېــدلی پــه ښــه بــد يــم
رســـېدلی د پنجـــاه و پـــنج تـــر حـــد يـــم
مبـــتلا د ښـــکلي مـــخ پـــه خـــال و خـــد يـــم
کـــه د صـــدق شـــل ســـنده ښـــيم رد يـــم
يـــوه ښـــکلي پـــه راســـتۍ نـــه يـــم منلـــی

✵ ✵ ✵

کـــه مـــې يـــو ځلـــه اشـــنا لـــه هنـــده راشـــي
پـــه هـــوس ورتـــه ګلـــزار د غـــم صـــحرا شـــي
لـــه هجرانـــه يـــې حاصـــله تبـــرا شـــي
فراغـــت د جـــدايي لـــه چـــون چـــرا شـــي
نـــور ((حميـــد)) لـــه اشـــناييه لاس وکښـــلی(۲۸)

۱۰- شپږيز (مسدس):

هغه ډول شعري جوله ده، چې هر بند يې شپږ مسرې لري، د سر لومړي بند شپږ واړه مسرې يې په خپل منځ کې هم قافيه وي. رديف يې اختياري دی.

د نورو بندو پينځه مسرې په خپل منځ کې هم قافيه او هره شپږمه مسره يې په قافيه کې د لومړي بند د مسرو د قافيې تابع ده. د مسدس ځينې بندونه کېدی شي رديف ولري او ځينې يې کېدی

شي ردیف هم ونه لري، خو قافیه د هر بند د هرې مسرې لپاره ضروري ده. دغه راز ټولې مسرې د څپو د شمېر له مخې سره مساوي وي او هم یې وزن مشترک وي. له مربع څخه یې دوه او له مخمس څخه یې یوه مسره زیاته وي.

د مسدس هندسي جوړښت داسې ترسیمېدی شي:

a____________________________
a____________________________
a____________________________
a____________________________
a____________________________
a____________________________

b____________________________
b____________________________
b____________________________
b____________________________
b____________________________
a____________________________

او همداسې نور بندونه

داسې شکل هم غوره کولای شي:

=a____________________________
=a____________________________
=a____________________________
=a____________________________
=a____________________________
=a____________________________

=b________________________
=b________________________
=b________________________
=b________________________
=b________________________
=a________________________

او د ردیف په تغیر سره نور بندونه.
دلته به ددې شپږیز یوه بېلګه راوړو:

حیف پـه دا ژونـدون شـه چې لـه یـاره یـم مـهجـوره
هـــر نفـــس غـــوځېږم د هـجـــران پـــه تېـــره تـــوره
ژاړم پـټ پـه زړه کې پـه خولـه خانـدم لـه ضـروره
ســترګې مــې شــوې دواړه پــه ژړا ژړا بــې نــوره
عقـــل لـــه مـــا لاړ شـــه لېـــونی یـــم بـــې شـــعوره
دا قصـــه زمـــا ده پـــه تمـــام جهـــان مشـــهوره

❋ ❋ ❋

لاس مـې خپـل کوتـاه کـړه د دنیـا لـه هـره کـاره
غـم الـم مـې نـه شـته لـه چـا نـه یـم پـرواداره
یـار سـره واصـل شـوم بـې تلاشـه بـې ریبـاره
نـن چـې بهـره منـد یـم زه لـه بـوس و لـه کنـاره

ستر ګي څه رنګ نیسم د دلبر له ښه رخساره
تړی و اوبو ته همېشه وي ناصبوره
❋ ❋ ❋
ته په دا سرو سترګو چې افت پر ځان زما یې
ځان مې درقربان شه چې تر ځانه ګران پر ما یې
تش په دا ملال کاته له مانه هوش ربا یې
زه رنځور د عشق یم ته ثاني د مسیحا یې
حورې به زه څه کړم ملا ! څه یې راته ستایې
ماو ته تر حورو خپله ګښلې ده منظوره
❋ ❋ ❋
څه وایې ناصحه زه مرید د مې فروش یم
هر چې راته وایي زه د ده حلقه بګوش یم
پند کړه وهوښیار ته زه خو مست وباده نوش یم
خلک دې تهمت راباندې وایي زه خاموش یم
اوښې مې بهېږي تر چشمې نه زیات په جوش یم
هم لرم له غمه سینه ګرمه تر تنوره
❋ ❋ ❋
نه ده د سړیو بقا زیاته تر حبابه
خونه لا پخوا له خپله مرګه کړي خرابه

سیند ده دا دنیا چې رغړول کا بې سېلابه
کام د اژدها دی دنیا هسک کړه سر له خوابه
ولې ((معزالله)) په سقر د رومې بې اسبابه
فکر د توښې کړه همیانۍ کړه خپله پوره.(۲۹)

۱۱- اوه یز (مسبع):

دا هغه ډول شعري جوله ده، چې هر بند یې اوه مسرې لري، د لومړي بند اوه واړه مسرې یې په خپل منځ کې هم قافیه وي. د نورو بندونو شپږ مسرې یې په خپل منځ کې هم قافیه خو اوومه مسره یې په قافیه کې د سر د لومړي بند د قافیې تابع وي. له مربع، مخمس او مسدس سره یې یوازې د مسرو په شمېر کې تفاوت وي. نور جوړښت یې سره ورته دی. دلته هم ردیف اختیاري دی، یانې دا چې کېدی شي ځینې بندونه یې ردیفونه ولري او ځینې یې ونه لري، خو که چېرې د لومړي بند مسرو تر قافیو وروسته ردیف درلود، نو د نورو بندونو وروستۍ مسره باید په قافیه او ردیف کې ضرور د لومړي بند د قافیې او ردیف تابع وي. دلته به د یو اوه یز (مسبع) بېلګه راوړو، چې هم ردیف لرونکي بندونه لري او هم بې ردیفه بند. هندسي جوړښت یې دا دی:

=a___________________________
=a___________________________
=a___________________________
=a___________________________
=a___________________________
=a___________________________
=a___________________________

=b___________________________
=b___________________________
=b___________________________
=b___________________________
=b___________________________
=b___________________________
=a___________________________

همداسې نور بندونه...

و ((ت)) لـه تـوره وكـاږه چې سپين شي
قاف و ((س)) ورسره واچوه چې شين شي
په تحصيف سره يې مخ پريمينځه چې سين شي
معون يې دوه سو لس كه چې رنګين شي
نور دې ټوله په يوه نيم ځاى شين شي
جوړ له دغه يوه نيمه به امين شي
بې له ((نه)) به و ذكي و ته يقين شي

✵ ✵ ✵

څه په کار دي بې له ده که جهان ستا شي
بل د حکم قاف تر قافه پر هر چا شي
د قارون تر دنیا ډېره ستا دنیا شي
تر سخا دې د حاتم تېره سخا شي
بې بقا به تر ماڼيه د کسری شي
عاقبت به دې په ځان پورې بلا شي
سخت مکان به دې د اور جوړ پر سجين شي

✵ ✵ ✵

سر و مال واړه د ده تر نامه جار که
شيرين ځان يې توري خاورې د دربار که
تل پر ځان باندې کندلې د پښو لار که
ځان له خاصو عاشقانو سره شمار که
خط پر ځان د ده د مينې په پرکار که
مه وځه له دغه خطه زړه قرار که
چې نامه در باندې جوړه د کمين شي

✵ ✵ ✵

ښه تصديق باوري واړه په اقوال کړه
موافق يې هر يو فعل پر افعال کړه
ځان نګهه له فسادونو د محال کړه

کمالات حاصل د ده د ښه کمال کړه
په دا حال سره موجود دده وصال کړه
زړه به چاود له ډېره غمه د لعین شي[1]

❋ ❋ ❋

له اخلاصه دوست دارد چهار یار شه
پر بزرګیه د حضرت صدیق اقرار شه
پس له ده حضرت عمر دی خبردار شه
پس له دوی حضرت عثمان ګڼه هوښیار شه
کل و لیان دي تر ده لاندې فهیم دار شه
تر دا هسې بزرګۍ جار د کرار شه
پیروي د دوی کوه چې ټینګ دې دین شي

❋ ❋ ❋

مخالف چې څوک له دوی دي مخ یې تور دی
کوم به زیات تر دوی ګڼې مکان یې اور دی
که بادشاه شي د اقلیم ښکاره سرتور دی
یا عادل تر نوشیروان شي هم منګور دی
یا مدام کړي سخاوت لعنت یې پور دی
عاقبت یې تنها ټک د ګور په لور دی

(1) یوه مسره کمه ده.

کـــی ثلـــور طرفـــه لانـــدې تـــرنګین شـــي

✵✵✵

مـــا ((جمعـــه)) پـــه خپـــل قـــدر دي دوی منلـــي
موهبـــات دور موهبـــات چـــې دي راغلـــي
طبیعـــــت در طبیعـــــت یـــــې راســـــتولي
وراثـــــت در وراثـــــت چـــــې دي ویلـــــي
اصـــلي ولـــي مـــې پـــر زړه ښنیســـتلي
ښـــاخ د پـــانې مـــې تـــر تـــن ټولـــه وتلـــي
چـې مـې جـوړ عـین الیقـین حـق الیقـین شـي.(۳۰)

۱۲- اته یز (مثمن):

د نظم هغه ډول دی، چې هر بند یې اته مسرې لري، اته واړه مسرې یې په خپل منځ کې یو شان قافیه لري. ردیف په کې اختیاري دی. د بل هر بند اوه مسرې یې په خپل منځ کې هم قافیه وي او اتمه یې د لومړي بند د مسرو قافیه تعقیبوي.

هندسي شکل یې دا دی:

a___________________________
a___________________________
a___________________________
a___________________________

a___________________________
a___________________________
a___________________________
a___________________________

b___________________________
b___________________________
b___________________________
b___________________________
b___________________________
b___________________________
b___________________________
a___________________________

او که ردیف ولري، نو بنه یې یوازې د ردیف په برخه کې بدلون مومي نور چوکاټ همدا شان دی. د بندونو شمېر یې قید نه لري.

بېلګه یې داده:

تـوره شـپه شـي نالیـدونکي شـان لاسـونه
ان تـر لمـره راتـه زبېښـي مـې رګونـه
لـه دېـرو را بهـر شـي څـو لانبـونه
تـاووي راتـه پـر مـخ دېوالونـه
تروږمـې شـي یـو توپـان شـي سـره تېغونـه
پرېکـوي تـر سـرو لانـدې مړوندونـه
وریځـې وریځـې شـي زمـا د خـولې اهونـه

بیـا یـې سـیوري تـه شي دمـه سـتا یادونـه

✵ ✵ ✵

یـو پـه بلـه کـاروان لاړ شـي د سـلګیو

یـو سـور لال راڅخـه ورک شـي لـه ککیـو

پـه لمحـې سـیوري راپرېـوزي د پېرېـو

پـه توتـو پـه سـر شـکاوه شـم لـه ګرېـو

سـتا د څڼـو پـه شـړک بـاد شـي پـه مسـتیو

ددې غـره غـوټې شـي تېـرې لـه پګړیـو

مـلا شـي ماتـه د زړو زړو څېرېـو

سـترګې ډکـې او لامـده شـي ګرېوانونـه

✵ ✵ ✵

سـتا پـه لـوري چـې مـې کلـه هـم نظـر شـي

ماتـه وور څـاڅکی د اوښـکو سـمندر شـي

پـولۍ وپړسـېږي لـویې لکـه غـر شـي

هر یو ګل مې راتـه مـات مـات پـه ډنډر شـي

سـتا پـه کـور مـې چـې د خیـال کلـه سفر شـي

لـه وربښـمو بـه مـخ جـوړ د هـر حجـر شـي

پـه لمـن کـې بـه مـې کـاڼي ټـول مرمـر شـي

نه یې پلـورم کـه څـوک راکړي پـرې لالونـه.(۳۱)

۱۳- لسیز (معشر):

هغه ډول نظم دی، چې هر بند یې لس مسرې لري، د لومړي بند لس واړه مسرې یې په خپل منځ کې هم قافیه وي او بې قافیې مسره په کې نه وي. د بل هر بند نهه مسرې یې په خپل منځ کې هم قافیه وي او لسمه مسره یې په قافیه کې د لومړي بند د مسرې له قافیې سره یو شان وي. د معشر ټولې مسرې یو واحد وزن تعقیبوي.

په معشر کې هم ردیف اختیاري دی. که چېرې د لومړي بند تر قافیې وروسته ردیف راغلی وي، نو نور بندونه اختیاري دي، چې ردیف ولري او که یې ونه لري، خو د هر بند وروستۍ مسره چې د لومړي بند قافیه تعقیبوي باید ضرور د لومړي بند قافیه تعقیب کړي او که چېرې لومړی بند ردیف ولري نو باید د هر بند وروستۍ مسره هم ردیف ولري. دلته یې هندسي جوړښت او یوه بېلګه وړاندې کېږي.

هندسي جوړښت یې دا دی:

a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________

a____________________________

=b____________________________
=b____________________________
=b____________________________
=b____________________________
=b____________________________
=b____________________________
=b____________________________
=b____________________________
=b____________________________
a____________________________

c____________________________
c____________________________
c____________________________
c____________________________
c____________________________
c____________________________
c____________________________
c____________________________
c____________________________
a____________________________

او نور بندونه

معشر:

کـــه راکـــوز شـــي مســـيحا

اوبـــــه راکـــــا د بقـــــا

غوښـــــې راکـــــا د عنقـــــا

ســـم پـــه صـــدق و پـــه صـــفا

لاس کــه پورتــه پــه دعــا
شــپه او ورځ مــــې کـــه دوا
دعـــا غـــواړي لـــه هـــر چـــا
څـو ښـکل نـه کـړم لبـان سـتا
هســـې نـــه دی رنـــځ زمـــا
چـې شــفا یــې شــي پــه دا

✵ ✵ ✵

خوب مې نه شته دی کړمن یم
آه فریـــاد کـــوم دردمـــن یـــم
پــه ســودا د عشــق ســودمن یم
یـا مجنـون یـم یـا کـوهکن یـم
پــه جمــال یــې چــې مــین یـم
لــه خپـل یـاره روح او تــن یـم
پــه وطــن کــې بــې وطــن یـم
کــه دا نـــه وي دروغـــژن یـــم
لکــه میاشـت پــه مــرد وزن یــم
ســتا پــه عشــق انګشـت نمـا

✵ ✵ ✵

زړه مې چوي د يار له غمه
دود مې درومي له قلمه
دوه مې سترګې دي پر غمه
غم زيا تېږي دم تر دمه
راپيدا شي غم له غمه
قدم ږدم په غره په سمه
دلربا خوښه خرمه
زه په دا هومره ماتمه
چې جدا شوم له عالمه
سر مې ونيو په صحرا
***
همېشه شور و غوغا کړم
د ورېځ په دود ژړا کړم
نه يو ځله په بيابيا کړم
د غمونو دې سودا کړم
همېشه درته دعا کړم
ياد په شپه و په ورځ ستا کړم
دا چې ته بېرې زه بلا کړم
د وصال په تمنا کړم

لکــه ســتا مینــې رســوا کــړم
مــه شــه بــل هســې رســوا
❋ ❋ ❋
چــې دې بــاد د کــوڅې راشــي
پــرې غنچــه مــې د زړه وا شــي
چــې پــه کښــليو مبــتلا شــي
شــپه و ورځ پــه واويــلا شــي
پــه وګــړي کــې رســوا شــي
ملامــت پــرې د هــر چــا شــي
چــې حاصــل يــې مــدعا شــي
غــم يــې هالــه انتهــا شــي
معـــزالله چـــې پـــه ژړا شـــي
ستا پرې پورې شي خندا.(۳۲)

۱۴- ترجيع بند:

دا هغه نظم دی، چې لومړی څو بيتونه وويل شي بيا ورپسې يو مقفی بيت ورلوېږي او په دې ډول يو بند جوړوي، دغه راز بيا بل بند پيلېږي او بيا ورپسې همدا مقفی بيت تکرارېږي. په ترجيع بند کې د هر بند لومړی بيت مقفی وي لکه د غزل په شان او د بل هر بيت لومړی مسره يې بې قافيه وي او دويمه يې قافيه لري او د مطلعې

قافیه تعقیبوي. د بندونو د بیتونو شمېر یې سره مساوي وي. ټولې مسرې یو متحد وزن تعقیبوي. په ترجیع بند کې هم ردیف اختیاري دی. ځینې بندونه کېدی شي ردیفونه ولري او ځینې یې ونه لري. هندسي جوړښت یې داسې دی:

=a____________________________
=a____________________________
____
=a____________________________
____
=a____________________________
____
=a____________________________
____
=a____________________________
____
=a____________________________
=b____________________________
=b____________________________

c____________________________
c____________________________
____
c____________________________
____
c____________________________
____
c____________________________
____

c___________________________

____

c___________________________

____

=b___________________________

=b___________________________

د ترجیع بند یوه بېلګه داده:

ستا پر مخ پر تورو زلفو زه شيدا يم
صبح و شام په آه فغان په واويلا يم
په فراق کې دې تل خورم د ځيګر وينې
صبر و توان مې بې تا نه شته مبتلا يم
نن فلک رابانـدې تېغ د جور و کېښ
له سرو وينو ډک لړمون لکه حنا يم
رقيبان راسره جنګ و جدل کاندي
په دربار کې دې د سپيو مدعا يم
غزاله غوندې وحشي راڅخه مه شه
زه صياد دې د ديدن په تمنا يم
که شل کاله دې ماني وي له ما ياره
بېګانه مې هنوز مه ګڼه اشنا يم
له اشنا مه کړه ماني بې وفايي ده

چې سبزې مین بې اوره جدايي ده

❋ ❋ ❋

غمازان چې روغې چارې کړي ويجاړې
خوار عاشق به څرنګ ستا په وصل وياړې
چې احوال د فراقت پر ژبه راوړم
هغه دم مې وچوي په خوله کې لاړې
د لاله په دود له عمره ځګرخون يم
په ګوګل کې مې تل وينې دي ولاړې
يا شبنم دی چې وريږي په چمن کې
يا بلبل دی د سحر پر ګلو ژاړې
ګرد غبار دې د کوڅې يم ولې دريغه
خيال د وصل دې لمن راڅخه نغاړې
که هر څو د تامانې دي نن پخلا شه
دل سوخته اشنا دې راغی عذر غواړې
له اشنا مه کړه مانې بې وفايي ده
چې سبزې مین بې اوره جدايي ده

❋ ❋ ❋

راشه راشه ای زما د زړه مقصود ده
ما غريب کړه په وصال سره خوشنود ده

یو دیدن دي په سر غواړم که مینده شي
لاس پر سر یم پر دنیا له بله سوده
د وصال قدر له ما زده چې مشتاق یم
د ایاز له قدره چا زده بې محموده
له ما تمه سیه پوش لکه سکاره یم
تر لېمه مې اوښې ځي د زړه له دوده
لکه زه یم تل دا ستا په درد و غم کې
بل څوک مه شه هسې شان په غم الوده
په ماني پر څه زېبا نګاره
پیرمحمد غوندې اشنا دې کړ ناموده
له اشنا مه کړه ماني بې وفایي ده
چې سبزي مین بې اوره جدایي ده.(۳۳)

د پورتني ترجیع بند په دویم بند کې د قافیې یو څه ستونزې او یا هم پر قافیې لهجه یي تاثیرات او تحمیلات لیدل کېږي.

۱۵- ذوالقافیتین ترکیب بند:

په دې ډول نظم کې څو مقفی مسرې سره یو بند جوړوي بیا وروسته یو بل مقفی بیت ورلوېږي، چې د لومړي بند له قافیو سره

يې قافيې يو شان نه وي. وروسته بيا نور بندونه راځي او د هر بند مسرې يې په خپل منځ کې هم قافيه وي او د بل بند له قافيو سره توپير لري او هم د بل هر بند په پای کې ځانته بېل بېل مقفی بيتونه راځي. د بندونو د مسرو شمېر يې سره مساوي او يو متحد وزن تعقيبوي. د بيتونو او هم د بندو شمېر يې ټاکلی نه دی، خو ټول بندونه د مسرو او څپو د شمېر له مخې سره برابر وي.

رديف په کې اختياري دی، ځينې بندونه کېدی شي رديف ولري او ځينې يې و نه لري. دلته به د حنان بارکزي يو ترکيب بند راوړو، چې د (ترجيع بند) په نوم راغلی دی. خو په نورو ځايونو او ديوانونو لکه د خوشال بابا په ارمغان کې دې ډول نظم ته ذوالقافيتين ترکيب ويل شوی دی. له ترجيع بند څخه يې توپير دادی، چې په ترکيب بند کې بيا دا مقفی بيت تر هر بند څخه وروسته يو شان نه تکرارېږي او بل توپير يې دادی چې د ځينو ترکيب بندونو د هر بند ټولې مسرې يې قافيه لري خو په ترجيع بند کې خبره داسې نه ده. هندسي جوړښت يې دادی:

د حنان بارکزي د ترکيب بند شکل:

a____________________________
a____________________________
a____________________________
a____________________________
a____________________________
a____________________________
b____________________________
b____________________________

c____________________________
c____________________________
c____________________________
c____________________________
c____________________________
c____________________________
=d____________________________
=d____________________________

او نور بندونه

د یادونې وړ ده، چې د ترکیب بند بل شکل هم شته. د خوشال په ارمغان کې داسې ترکیب بند هم شته، چې د هر بند ټولې مسرې یې مقفی نه دي، داسې وي لکه یو غزل چې یو بند جوړ کړي یانې له لومړي بیت پرته د هر بیت لومړۍ مسره له قافیې ازاده وي. کله چې بند پوره کېږي بیا یو ځانګړی او بېل مقفی بیت ورلوېږي. د حنان بارکزي ترکیب بند:

یــار مــې ولاړ شــو پــه ســفر لــه دې وطنــه
کـــه ارواح و کـــوچ یـــې وکـــړ لـــه بدنـــه
کـــه بلبـــل پـــه انـــدوه والـــوت لـــه ګلشـــنه
کـــه وروســـتی دم و د مـــړي لـــه دهنـــه
چـــا بـــی کـــړې وې د ســـوي زړه پوښـــتنه
چـــا بـــی اینبـــې وې ملهـــم پـــر زړه دننـــه
دروغجـــن یمـــه پـــه مینـــه کـــې هـــر ګـــوره

اشنا ولاړ شو زه ونه وتم له کوره

❋ ❋ ❋

چې خبر یې د تلو وشو ناګمان
لکه تندر پر چا پرېوزي له اسمان
چې یوسف مې شو ملګری د کاروان
شو یعقوب زما د زړه پسې پرېشان
په ارمان ارمان به ژاړم له هجران
د ژوندون طمع مې وخته له ځان
چې ترې پاتې شوم په دا پېغور ګنده یم
سترګې نه لرم په سر کې شرمنده یم

❋ ❋ ❋

ورسره به څوک پر لارې وي ملګرې
چې ویسا به یې په نه شي نژدې لرې
له سترېا به یې زړه نه غواړي خبرې
له ناکامه تر خولې تویې که شکرې
د سرو لبو لعل به پرولې په کودرې
اړوي به باندې تل د غمو سرې
عاشق نه یم اوس رښتیا شوه دا خبره

چـــې پرهـــر دربانـــدې ژاړم بـــې اثـــره

❋ ❋ ❋

خوب بـه نـه ورځـي مانده بـه تـر حد تېـر وي
خوشـــالي هـــوا هـــوس بـــه ځنـــې هېـــر وي
سپين رخسـار به يې له فكره پـه بـل پېر وي
لـــه ســـتړيا بـــه نيشـــكر ورتـــه ګنـــډهېر وي
پـه ديـدن بـه يـې درې دوه ملګـري سېر وي
پـر هـر ځـاى بـه لكـه روي پـر چـارپېر وي
چې تـرې پـاتې شـوم پـه كومـو سـترګو ګـورم
پـوزه نـه لـرم پـه درسـت جهـان كـې ښـورم

❋ ❋ ❋

دى روان شـو زه پـر كـور پـه دا حيـران يـم
چې نـه مړ شـوم نـه مجنـون سر پـه بيـان يـم
نـــه اســـيا رنګـــه لـــه غمـــه ســـرګردان يـــم
ملامـــت د هـــر هنـــدو د مســـلمان يـــم
دى پخـــوا را پوهېـــده چـــې دو زبـــان يـــم
رحمتونـــــه دې د ده پـــــر زيركـــــې وي

لعنتونــه دې زمــا پــر خيــره ګــی وي[1]

* * *

کـه مـې مينـه واى رښـتيا سـوى پـه اور واى
پـه نغـري کـې بـه د هجـر لکـه سـکور واى
پښـې مې يبلې کالي ځيرې سر سرتور واى
پـه انـدوه سـره مـې تـرک د دنيـا کـور واى
لـه دې غمـه مـې تراوسـه سـر پـه ګـور واى
ښايي دا چې مخ مې تور او پر خره سور واى
صــد رحمــت دې وي د ده پــر دانــايی
صــد لعنــت دې وي زمــا پــر اشــنايی

* * *

يـار مـې ولاړ شـو پـه سـفر پسـې زهيـر يـم
لـه دې غمـه تـل اختـه د ځـان پـه وير يـم
ريشـخندی د هـر صـغير د هـر کبيـر يـم
چــې پــه غــم لا د قليــل و د کثيــر يــم
زخمــي کــړی ببلتانــه د غــم پــه تيــر يــم
همېشــه د دغــې چــارې پــه تــدبير يــم
چــې اجـل مـې عـذر وکـه پـه عـالم کـې

---

[1] د نقل پر وخت يوه مسره پاتې شوې ده.

ګنهـه ډېـر بـې آبـه پـاتې شـوم پـه غـم کـې

✵ ✵ ✵

په خپل فضل خواست قبول زما غریب کړې
د وصـال ښـادي مـې یـو وار پـه نصیب کړې
تللـې یـار راسـره وصـل عنقریـب کـړې
مشـرف پـه دغـه ګـل دا عنـدلیب کـړې
د هجـران ناسور مې روغ پـه دا طبیب کړې
خـوا پـه خـوا راسره ګرم خپـل حبیب کړې
پـه کـرم سـره د خـوبرو زړو دوا یـې
چـې لار ورکـه کـړې هغـه پـر لارې بیـایې

✵ ✵ ✵

وسـیله مـې کـړې مجـاز او حقیقـت تـه
خاموشـي مـې کامیـابي کـړې معرفـت تـه
مشـک مې ورک کړې لـه خاطره طریقت تـه
راپـه غـاړه کـړې زنځیـر سـتا و قربـت تـه
کـړې طـامع مـې سـتا د وصـل و شـربت تـه
بـې پوښـتنې مـې لاهـو کـړې و جنـت تـه
غیـر خیـال مـې کـړه لـه زړه څخـه جـارو تـه

دغــه زهــر مــې کــړه ســتوني کــې دارو تــه

✵✵✵

د ســکوت پــه تــار مــې ځیــرې زړه رفــو کــړې
رو بـــرو مـــې ائینـــه د خپـــل زانـــو کـــړې
صـــبر را د نـــو خطـــانو لـــه جـــادو کـــړې
فســـادونه مـــې لـــه زړه څخـــه جـــارو کـــړې
بـــې ویلـــو مـــې پـــوره هـــره ارزو کـــړې
مـــا حنـــان د بـــیم پـــه اوبـــو کـــې لاهـــو کـــړې
کـــه مـــې چېـــرې یـــې بللـــی لـــه اخلاصـــه
په کرم مې کړه له غشو سینه خلاصه.(۳۴)

۱۲- تړول قافیز فورم:

دا هغه ډول فورم دی، چې هره مسره یې قافیه لري او تړولې مسرې یې یوه قافیه تعقیبوي. ردیف په کې اختیاري دی، خو که په لومړۍ مسره کې تر قافیې وروسته راوړل شي، نو په همدې بڼه په نورو مسرو کې هم راځي. د هرې مسرې د ځپو شمېر له بلې سره مساوي وي او یو ټاکلی وزن تعقیبوي، د مسرو شمېر یې ټاکلی نه دی، دا ډول شعري فورم په پښتو کې د دود عربي فورمونو له بڼې سره یو څه توپیر لري. هندسي شکل یې دا دی:

a________________________

a___________________________
a___________________________
a___________________________
a___________________________
a___________________________
a___________________________
a___________________________
a___________________________
a___________________________
a___________________________
a___________________________

يادګارونه يادګارونه

ما درته ليکلي واى شعرونه او شعرونه
تا زلفو کې ايښي واى ګلونه او ګلونه
ما په وچو شونډو درنه کړي واى سوالونه او سوالونه
تا په زړه را ايښي واى زخمونه او زخمونه
ما ژوند ته نيولي واى دارونه او دارونه
ستا شونډو، خندا کړاى غورځنګونه غورځنګونه
زړه کې زما بل واى سره اورونه، سره اورونه
ستا ژوندون ډيوې واى څراغونه څراغونه
دغسې واى هيلې او همداسې ارمانونه

مــا ورتــه ژړلـــی تـــا خنـــدلی ولونـــه ولونـــه
حســـن بـــه د تـــا و داســـتانونه، داســـتانونه
ژونــد بــه ټــول زمــا و یادګارونــه یادګارونـه.(۳۵)

د ټول قافیز دویم ډول:

په پښتو ژبه کې د دې ډول فورمونو ترځنګ یو بل فورم هم شته، چې د هر بیت لومړۍ مسره یې د بل بیت له لومړۍ مسرې سره په قافیه کې یو شان وي او د دویمو مسرو قافیه یې په خپل منځ کې سره یو شان وي، د غزل د سر لومړی بیت یې مقفی نه وي. هره مسره یې ځانته ځانته قافیه لري. یانې دا چې د هر بیت لومړۍ مسره له لومړۍ او دویمه یې له دویمې سره په قافیه کې یو شان وي او ردیفونه یې هم همدا شان وي. هندسي جوړښت یې په دې ډول دی:

=a___________________________
=b___________________________
=a___________________________
=b___________________________
=a___________________________
=b___________________________
=a___________________________
=b___________________________
=a___________________________
=b___________________________

دلته به د دې ډول فورم يوه بېلګه وړاندې شي:

له ستورو نه خالونه

يو ځل مې د زړګي په وران محل كه ګذر وكړې
قدم ته دې جانانه د لمدو سترګو ګېلۍ ږدم
وعده راسره نن كه د ماښام په ګودر وكړې
له ستورو نه خالونه درته ټيك به د سپوږمۍ ږدم
كوچۍ ليلا كه كلي ته مو بيا ته سفر وكړې
د شپو په لويه دښته كې د لمر سپينه كېږدۍ ږدم
د ناز پېغلې وږمې ! كه پېښنه زما په سهر وكړې
ټالو كې د كمڅو دې د پسرلي تاندې غوټۍ ږدم
په برندو پښتنو دې كه د ښخوا ته نظر وكړې
د غره وربښمينو څڼو نه پر سر لويه پګړۍ ږدم.(۳۶)

دويم څپرکی

پښتو ازاد شعر

په پښتو شاعرۍ کې د ازاد شعر څو ډولونه تر سترګو کېږي. په دې مانا چې پښتو بشپړ ازاد شعر تر څو پړاوونو وروسته دې شکل ته رسېدلی دی. دلته به د ازاد شعر څو بېلګو ته اشاره وکړو.

۱- هغه ډول ازاد شعر، چې د دوديز شعري فورمونو په چوکاټ کې نه وي راغلي، په شکلي ډول په کې يو څه بدلون راغلی وي. ځينې مسرې يې له قافيې ازادې، لنډې يا اوږدې وي، په نورو اکثرو مسرو کې قافيه راغلې وي، خو دا قافيه په مسرو يا بيتونو کې يو شان نه وي، څو څو مسرې يا څو بيتونه په خپل منځ کې مشترکه قافيه لري، بيا بېلې مسرې ورپسې لوېږي او په دې ډول يو بند جوړوي. په دې ډول نظم کې اکثره مسرې تقريباً يو متحد وزن تعقيبوي. ياني له ځينو وړو مسرو پرته د نورو اکثرو مسرو د څپو شمېر سره برابر وي. په دې ډول فورم کې د ځينو بندونو د مسرو تر قافيې وروسته کېدی شي رديفونه راغلي وي او ځينې هم کېدی شي هېڅ رديفونه ونه لري. په پښتو ژبه کې ټاکلي شمېر نظمونه او شعرونه په همدې او يا دې ته ورته فورم کې ويل شوي

دي. د نیمه ازاد شعر دا فورم یا ډول عام نه دی، بلکې د کارونې ساحه یې ځانګړې او خاصه ده، دلته به د بېلګې په توګه د اسحق ننګیال د شعر یوه بېلګه راوړو:

ښکاري ته !

ای ښکاري اشنا ! درته سلام کوم
پربږده چې دا ښکلې مرغۍ والوزي
لاړې شي جوړه جوړه ګلونه شي
ښلکې شي ښایسته شي امېلونه شي
واخلي په وزرونو کې تنکي بچي
وموښي سینو کې ګلالي بچي
سپینې سرې منښو کې زرکني بچي
پام کوه !
پام کوه ماشې له ګوتې مه وروړه !

ای ښکاري اشنا ! درته سلام کوم
پربږده چې دا شنو جلګو کې وځغلي
پېغلې د هوسیو د دامان په لور
واړوي پیکي د شنه اسمان په لور
وخاندي راتاوې شي مستي وکړي

ورغړي نخرې وکړي خوښي وکړي
شپو د پېغلتوب ته خوشالي وکړي
پام کوه !
پام کوه ماشې له ګوتې مه وروړه !

ای ښکاري اشنا ! درته سلام کوم
پرېږده د غونچو له لمن پرېوزي
زموږ د کلي باغ کې د سپرلي بلبل
زموږ د خمارونو شرابي بلبل
پرېږده چې په سرو مښوکو وبولي
زموږ د بام له پاسه د سپرلو سرود
بڼ ته د غوټيو د ښکالو سرود
ځمکې ته د وربځو بارانو سرود
پام کوه !
پام کوه ماشې له ګوتې مه وروړه !(۳۷)

ددې ډول شعري فورم د هندسي جوړښت انځور امکان لري، ځکه چې د مسرو شمېر او د بندونو شمېر يې نسبتاً تاکلی او ځرګند دی. د دې فورم هندسي جوړښت داسې ترسيمېدی شي:

=a

=a

=b

=b

=b

=c

=c

=d

=d

=d

=e

=e

=f

=f

=f

دا ډول شعرونه یا نظمونه چې تر زیاته حده د یوه قید او سیستم تابع وي، د هندسي شکل ترسیم یې ډېر سخت نه برېښي، خو د بشپړو ازادو شعرونو د هندسي شکل ترسیم بیا د هر شعر په خپل خپل جوړښت پورې اړه پیدا کوي.

۲- د ازاد شعر بل ډول دادی، چې له مسرو څخه قافیه لرې شوې وي، یو متحد وزن تعقیبوي، یانې د یو قراردادي وزن لرونکی وي. د مسرو د څپو شمېر یې سره مساوي وي، خو یوه ټاکلې موضوع تعقیبوي. ځینې پښتانه ادب پوهان له هغې جملې نه پوهاند ډاکټر مجاور احمد زیار دې ډول شعر (نظم) ته (مونډی) (۳۸) شعر (نظم) وایي. دا هم د بشپړ ازاد شعر پر لوري یو ګام دی. شاعر دلته د قافیې او ردیف له باره ځان ژغورلی دی، خو له غزلو او قافیه والو شعرونو سره یې توپیر دا دی، چې دلته یوه ټاکلې موضوع تعقیبېږي. د شعر دوه مسرې کومه خپلواکه او مستقله مانا نه شي خندلای. د مسرو شمېر یې هم ټاکلی نه دی.

د ښکلا لمبې:

جوړ زما د نظر سیوری
ستا په دواړو اننګو کې
دا چې ناځي راته وایي

په لمبو کې د ښکلا دې
د الفت د دوک په ګوتو
اړولم راړولم
ستا له پامه چې یاغي شوم
د کږو وروځو په ول مې
د ارام زړګي کوډله
د ماښام د اوښکو تل کې
د کباب زړګي له تاوه
په امید د ژوند لاهو کړه.(۳۹)

دلته به د دې شعر هندسي جوړښت یوه بېلګه راوړو:

۳- ازاده منظومه: د ازاد شعر يو بل ډول، ازاده منظومه ده، چې يوه اوږده موضوع او پېښه انځوروي. دا فورم داستاني بڼه لري، په پېښو کې نورې پېښې هم انځوروي، په دې ډول فورم کې قافيه او رديف موجود نه وي، خو کله کله کېدی شي د خوند لپاره يو نيم ځای په کې قافيه او رديف راشي. په دې فورم کې د مسرو د څپو شمېر سره يوشان نه وي. په پښتو کې دا ډول منظومې ډېرې دي. د استاد بهاوالدين مجروح ځانځاني ښامار، نا اشنا سندرې هم دې فورم ته ورته دي، د پيرمحمد کاروان او ځينو نورو شاعرانو هم دا ډول منظومې شته. دلته به له دې ډول ازادو منظومو څخه د ځوان شاعر عبدالغفور لېوال د منظومو يوه بېلګه وړاندې کړو.

بـــاد

کبرګل[1] کبر وکړ
او خدای(ج) له باغ څخه تبعيد کړ اوس په غره کې اوسي
باد راته تشه لپه بيا نيولې
ستا مينه وړو او په تمه اننګو ته زما له شونډو نه سلام غواړي

---

[1] کبرګل يو ډول غرنی ګل دی او د سړو سيمو په لوړو غرونو کې ټوکېږي، د سترګو په شان بڼه لري او جوله يې د غاټول ده، ډېر ښکلی دی، سر يې کښته ځړېږي او اوښکې ورڅخه تويېږي، د دغه ګل په هکله فولکوريکې کيسې هم شته.

باد زما پر مينه مين نه دی

ستا ليدو ته درځي

باد د پلمو تږی دی

باد ډېر هوښيار دی په کيسو کې راته خوب راولي

غواړي په خوب کې زما له شونډو نه سلام غلا کړي

او باد کيسه کوي چې:

هلته جنت کې کبر ګل پر يوې ښلکې ښاپېری مين و

ګل ښاپېری ته د هغې د ښايستونو د ستاينو کتاب

په څو مره مينه د لېمو په ژبه ختم کړلو

خو د هغې په ښکلو سترګو کې يې ټکی د باور ونه ليد

د ښاپېری ايمان پر خپل حسن هنداره غوښته

ګل د باغچې پر سينه خوب پرېښوده

ګل لېونی شو د غره کاڼو ته يې غېږ پرانيسته

چې ښاپېری ور نه خپل حسن ته هنداره غوښته

خو ګل جنت کې د وږمو پر ښيښه کبر وکړ

چې: زه مې ښکلې ته غزلو نه ائينه جوړوم

✵ ✵ ✵

نو ای د باغ شهزاده !

ولاړ شه د غرونو د کوڅو ملنګ شه

تر هغې ورځې چې شاعر شې

تر څو مينه زده کړي
او ګل همداسې وکړل
چې لا تراوسه د ډبرو د اوښانو په پيکي کې زانګي
چې لا تراوسه يې په زړونو کې غزل لټوي
او لا د اوښکو په تار
د لمر د وړانګو پر ليک
د خپل شهيد ګرځنده سيوري په نوم
پر خپلو پاڼو شنه توغونه ليکي
خو ګل لا نه دی شاعر
باد مې د کلي پر کوڅو پېښن شو
باد لکه سترې بقال
د خپل شاعر زړګي بوخڅې راته پرانيستې
د کيسو په بيه ما څخه سلام غواړي.

✲✲✲

۲

يو ببر سري د پښو پر شونډو ښکل کړې
د ډبرو د زخمي اوږو سپېرې شونډې
او هلته پاس يې د غره تور کاکل کې وليد د سپرلي شهزاده
څه دي کوچيه ګله؟
ولې دې خپل څيرې ګرېوان کې اشرپۍ د اوښکو

تر خپل قدم لاندې د ورک قسمت د کرښو برج ته
لکه د پښت بابا پر پټه خزانه شیندې
او تش بانه دې ورته نېغ لکه نېزې نیولې
مګر ته هم لکه مومند بابا د خپل مراد د مخ جلوه خپل زړه کې ګورې
بس ببر سریه څوک یې !
او تاته چا ده درښودلې د ګلونو ژبه
زما د زړه له راز نه چا خبر کړې؟
ماته شاعر ښکاره شوې
زه دې د سترګو د ایلبند له کومې پېغلې کوچۍ
د خپل ارمان پګړۍ ته ګل وغواړم
زه مې د مینې د ښکلا قامت ته څه شي نه آینه جوړه کړم او ببر
سري ورته
لار د مینتوب وښوده...

✲✲✲

۳

باد مې د عشق په غنم لور راغی
لکه لوګر مې د زړه للمو نه ستړۍ، ستړۍ سلام رېبي
او سره غرمه کې زما د روح د شنه توت سیوري ته د باد لوګر
کیسو ستړی کړ
چې د شنه باغ شهزاده

د تورو غرونو ملنګ
ها لېونی ګل خپل زلمی زړګی کوچی کړ
چې د مینې له بادونو سره کډه وکړي
او د شپېلۍ کوډګر او مست غږ یې بیا
د ښاپېرۍ پر تور وربل وناځي
ځوک له خپل شنه تخته راپاځي لالهانده شي کوچی شي
او ګودر وویني
ځو شنه ویاله کې د خپل حسن انځور وپېژني
تر ځو په مینه پوه شي
ځو یې چې مینه کړي د تورو غرونو جبل کې بندي
او ځو د ګل له شنې اروا سره شي غاړه غړۍ
شپېلۍ پر شونډو یو کوچي د باران لار وهله
او ملایکو د اسمان پر دروازو ولیکل:
((د ګل مین زړګی پردېس شو د اسمان کلي ته))
✵✵✵

باد مې د اوښکو چم ته بیا راغلی
زما پر ستومانه ښو کاڼي تړي
باد شو د مینې د سلام د شنو مرغیو ښکاري
باد د خوب باغ کې راته دام د کیسو بیا ایښی دی.

۴

وخت د پېړيو غمي وپېيل د غرونو هار کې
او د زلمي کوچې کوډ کړې شپېلۍ
د ښاپېرۍ د شنې اروا په غوټۍ
په څو مره مسته مينه
د لېونتوب شنې پرخې پړ ولې
او ښاپېرۍ يې لالهاند کړه کوچۍ شوه پر ګودر پېښه شوه
يوه مينه کوچۍ
لکه ګل څانګه کې شبنم او لکه اوښکه ښکلې
لکه پر شنه ځنګله خوره وره د وربځو لړۍ
لکه د غره هسکه دره کې رنګه بنګه د باران ګردله
کوچۍ دنيا ته راغله
خو د ګل زړه بېرته راونه ګرځېد
هو د زلمي کوچي خبر رانه غی
لکه د وربځو له خاطر څخه هېر شوی د باران څاڅکی
لکه تاريخ څخه په جبر ويستل شوی اتل
لکه سرحد د نادري اور د سيخونو او پښتون سيدال د سترګو ترمنځ
لکه ميوند کې د ملالې د لنډۍ انګازې
لکه زما مينې نه وتلی جنون
لکه ستا سترګو څخه تللی غرور

کوچې دنیا ته راغله
خو ګل هماغسې بې زړه پاتې شو.

***

باد شو لېمو کې د کیسو انځورګر
بیامې د خوب او وینېتابه پر پوله ناست دی لکه سترګې مابنام
زما د مستې بېخودۍ لار کې یې ایښې نظر
څو مې له عقل څخه لرې د عشق کلي نه سلام غلا کړي
او ښایي باد دی چې په خوب کې مې اروا سره
د عرش مېلمه شو.

۵

او زما د خوب د پانو سترګې لا کوچۍ پېژني
ها د شپېلیو د کوډګرو سندریزو میو مست ساقي
هغه اروا د کبرګل هغه د عشق د بېخودیو پاچا
ها پر ښکلا د سپین باور د آینو سوداګر
ها له مجاز نه حقیقت پورې د تږیو کاروانونو څاروان
ها د سهار پر اوږو ناست هغه د ورځې دلیل
ها د ایمان په کروندو کې د شنې مینې بزګر
ها د سپرلي عیسی چې زما د خوب صلیب
یې پر اوږو بار دی
ها د شاعر د سترګو شپو کې تر معراجه تللی

ها را بېل شوی له اسمانه چې په خدای مین شو
ها له خپل آرنه د بېلتون له چیغو جوړ انځور
د ښاپېرۍ د مینې لاس نه د خدای مینې یو وړ
او د جنت مېلمه نه ځان هېر شو
چې څنګه پاڼې پاڼې ژاړي د اسمان لاړو ته
چې یې ښکالو ته لا د غره په کاڼو سیوری کوي.

✵ ✵ ✵

ما ته د خوب شهزادګۍ غېږ پرانیستې
زه یې سینه باندې د غره د وږمو مینه کوم
دا راته سترګو کې کیسې د ښاپېریو کوي:

۲

د ښاپېریو له تېرنه یوه پېغله کوچۍ
چې یې ورک کړی د خپل عشق د اوږد مزله ملګری
لکه د وربځو د کوڅو بوړبو کې
لکه د ګډو سترې فصل کې
له خپلې خېلخانې نه پاتې شوې لالهانده زاڼه
راغله د غرونو د کوڅو لیلا شوه
وخت د پېړیو له باران نه لپې ډکې کړلې
پر ګل د ډېرو کوچانیو کمیسونو د لمنو سیوري ورپېدل
ګل یو ځل نه څو ځلې هسک شو پر کمڅو د پېغلو ونڅېده

خو نه ګلونه ښاپېرۍ پېژنده
نه ښاپېرۍ ګلونه وپېژندل
لکه راندهٔ غاټول نه ورک د پسرلیو موسم
لکه له ترږي چنار هېره د ګودر غاړه
لکه شپه د بېلتانه کې مروره سلګۍ
لکه بېديا کې له چینې نه سیند ته پته لاره
لکه زموږ د هرې ورځې د سپېدو له شونډو ورکه موسکا
ورکه همداسې ورکه
خو ګل لا خپل غزل ساتلی د کوچۍ قامت ته
مینځي یې هره ورځ په سپینو اوښکو
او ښاپېرۍ لا په دې نه پوهېږي.
❋❋❋
مانه د خوب پرښتې والوتلې
لا مې د سترګو د سپېرو مینو نغریو کې د خوب
د سبایي اورونه بل دي ما ترې کډه کړې
او زه په برندو د ګل سیوری وینم
چې لالهانده دی د خپلې مینې لارې څارې.

٧

او دا دی خپل یو ازبټوب مې لاس نیولی ځم د غرو څوکو ته

هلته به ګل ته د کوچۍ د کوچ کیسې وکړم
زما دا اروا په ماته چیغه کې به ګل ووینې
چې زړه یې خندګه د اسمان کوربه شو
چې ښاپېرۍ ورپسې خنګه لالهانده شوه،
کوچۍ شوه اوس پر غرونو ګرځي
څو چې د ښکلي ګل پر هرې لېونۍ پاڼې
زما د خوب یو تاج محل جوړ شي
زه به کوچۍ ته کبرګل وښیم
څو مې غزل شي د رښتیا هنداره
خوب مې ساقي شي د راز جام به د کوچۍ تږي خاطر ته ورکړي
څو یې اروا د باد په پټو کیسو وپوهېږي
زه به وصلت شم ښاپېرۍ او ګل به ببرته د جنت مېلمه کړم
هلته به عشقه ستا دربار ته په غرور درځم
هلته به مینې ستا د ښکلي چم شاعر شم
لېونی به شم څو مینه زده کړم
دا دی کوچۍ درغلم!
او دا دی واوره ګله!
آه خدایه! دا څه وینم
باد مې سلام غلا کړی
باد رانه ژبه د ګلونو وړې.(۴۰)

د ازادو منظومو هندسي جوړښت ټاکلی نه دی ځکه چې ټولې دا ډول منظومې یوه ټاکلې بڼه نه لري. سره له دې چې ازادې منظومې سره څه ناڅه ورته بڼه لري، خو بیا هم د یوې او بلې ترمنځ د مسرو د شمېر، د بندونو د څومره والي، د مسرو د اوږدوالي او لنډوالي له پلوه توپیرونه موجود دي، نو ځکه لکه د غزل، لنډۍ، څلوریزې او یا هم قطعې په شان د ټولو لپاره یوه ټاکلې هندسي بڼه نه شته، البته کېدی شي هره ازاده منظومه په جدا او بېله توګه ترسیم شي او د همغې لاسلرلې منظومې شکل انځور شي.

۴- بشپړ ازاد شعر: بشپړ ازاد نظم هغه دی، چې په هغه کې یوه ټاکلې موضوع انځورېږي، د مسرو شمېر او اوږدوالی یې مقید او ثابت نه دی. قافیه او ردیف په کې مطرح نه دي، البته کله یو نیم ځای د خوند د زیاتون لپاره راځي، خو وزن تر اوسه پورې د ازاد شعر په اساسي توکو کې راځي. لکه څنګه چې د ازاد شعر له نامه څخه ښکاري؛ د یوه ټاکلي او ثابت شکل قید نه زغمي؛ نو ځکه د ټولو ازادو شعرونو لپاره یو ټاکلی ثابت او کوټلی هندسي شکل نه شته، چې د ټولو ازادو شعرونو رغښت دې افاده کړي. البته په ځانګړي ډول د هر ازاد شعر د ځانګړي هندسي شکل د ترسیم امکان شته. یو ځل بیا یادونه کېږي، چې ازاد شعر د څپو او د مسرو د شمېر او د مسرو د اوږدوالي او لنډوالي له مخې ازاد دی، خو تراوسه لا د وزن له بند څخه، نه دی ازاد شوی او هم هماغه څپېز

خجیـز جوړښـت، چـې د پښـتو شـاعرۍ پـر نـورو شـعري فورمونـو تطبیقـېږي، پـر پښـتو ازاد شـعر هـم د تطبیـق وړ دی. دلتـه بـه د ازاد شعر څو بېلګې وړاندې شي:

د مور لیک ته !

لیک مې د مور نه دی زده
چاته بی ویلي وي
چاته بی زاري کړي
چې راشه زما ګران زوی ته
ولیکه !
زه روغه یم ته څنګه یې !
یاد خو به دې وي !
چې یوه شنه پاڼه
زموږ د کور له ونې نه
په زوره چا شکولې وه
ژړل به دې
تاتې، تاتې دې ډېره وکړه
ویده شولې
نو ګرانه مینه ګیرکی مې

راولیکه !

زه روغه یم ته څنګه یې !(۴۱)

هندسي جوړښت یې د مسرو د شومره والي، اوږدوالي او لنډوالي له مخې په دې ډول دی:

____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____

بله بېلګه:

ګیله

دا منم چې پرښته یې

د شنه سیوري په رڼا کې

لویه شوې ښایسته یې
مګره ګوره:
ما دې ځانګو ته
لا لاس در وړی نه و
تا د سرو منهو د غله په نوم رسوا کړم ! ! ! (۴۲)
هندسي جوړښت یې دا دی:

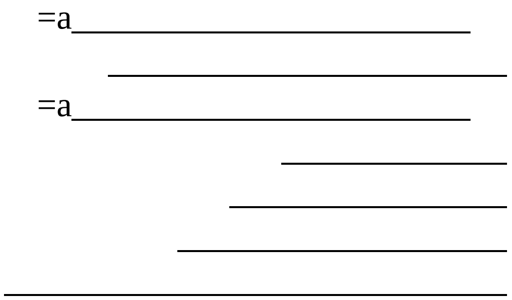

د ازاد شعر بېلګه:

کب

بېچاره کب !
هغه تور نه پېژني
او نه بې وروسته له دې وپېژني
ځکه چې هر ځلې یې تور ولیده
بیا یې د سترګو کنګل
د اوبو مخ ونه لید. (۴۳)

هندسي جوړښت يې په دې ډول دی:

درییم څپرکی

د پښتو ولسي شاعرۍ یا نظم فورمونه

۱- لنډۍ:

لنډۍ په پښتو شاعرۍ کې تر ټولو کوچنی شعري فورم دی، خو د مانا د ځواک او لېږد له پلوه نه یوازې په پښتو شاعرۍ، بلکې په نړیواله شاعرۍ کې یې ساری لیدل شوی نه دی.

د لنډۍ کمال په دې کې دی، چې مجموعاً په ۲۲ څپو یا دوو مسرو کې دروند مانیز بار او ښکلا لېږدوي. د لنډۍ لومړۍ مسره ۹ او دویمه ۱۳ څپې لري، لنډۍ قافیه نه لري، خو د دویمې مسرې په پای کې یوه اهنګینه کلمه لري، چې د لنډۍ ټول اهنګ بشپړوي. هره لنډۍ باید د زور (ه) په واول یا غږن اواز پایته رسېدلې وي. په پای کې دا زور (ه) رانه شي نو اهنګ یې نیمګړی پاتې کېږي. لنډۍ د پښتو ژبې د فونولوژیکي (غږیز) جوړښت تابع ده او د هغې پر بنسټ جوړېږي. په نورو ژبو کې د دې ډول شعر (البته په همدې وزن او اهنګ) څرک لیدل شوی نه دی او نه نورو ژبو ته د لنډۍ په ژباړه کې ددې اهنګ ساتل شوی دی.

پر ټولو لنډيو باندې يو قانون د تطبيق وړ دی، ياني دا چې د هرې لنډۍ لومړۍ مسره بايد حتمي ۹ او دويمه ۱۳ څپې وي. د هرې لنډۍ د لومړۍ مسرې څلورمه او اتمه څپه او د دويمې مسرې څلورمه اتمه او دولسمه څپه، خجنه وي. لکه:

امانتي مې ګور کې کېږدئ

که يار خبر شي ما به خپل وطن ته وړينه

ددې لنډۍ څپيز- خجيز جوړښت په دې ډول دی:

U – U U U – U U U

U – U U U – U U U – U U U

له مانيز پلوه لنډۍ پر بېلابېلو ډولونو وېشل کېدی شي. د پښتني ټولنې د ژوند د ټولو ډګرونو انځورنه په کې کېدی شي او شوې هم ده، خو د شکل او جوړښت له مخې لنډۍ همدا يو ټاکلی شکل او قانون لري.

دلته به يو څو لنډۍ د بېلګې په توګه وړاندې کړو:

يوه وعده راسره وکه

چې د صراط په پله به يوځای سره ځونه

❋ ❋ ❋

ستا به واده زما به مرګ وي

ستا به ډولۍ زما به کټ خاورو ته وړينه

❋ ❋ ❋

ولې دې بد راسره وکړه
زما همدغه هيله وه چې يار لرمه

څرنګه چې په لنډيو کې د وروستۍ مسرې وروستۍ کلمه اهنګينه وي او د وروستۍ څپې اهنګ يې لوړ او ترهغې د مخه څپې اهنګ يې لوېدلی شان وي ( ) نو دلته کېدی شي د لنډۍ هندسي جوړښت داسې ترسيم شي:

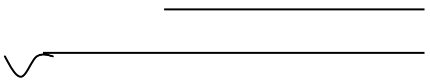

لنډيو ته (ټيکۍ)، (مسرې) او (ټپې) هم وايي، چې دا هر يو نوم خپل ځانګړی تعبير او لهجه يې استعمال لري، خو د دې ډول شعر عام او منل شوی نوم همدا (لنډۍ) دی.

۲- سروکی (نيمکۍ):

سروکی د پښتو ولسي سندرو يو ځانګړی ډول دی، چې بېلابېل فورمونه يا شکلونه لري. ځينې پښتانه سروکی (نيمکۍ) بولي او د پکتيا په منګلو کې د (پام) په نوم ياد بږي.

سروکی د پښتو ولسي سندرو د نورو اصنافو په څېر د پښتون قام د زياترو کړو وړو انځورنه کوي او د خلکو د ملي، اجتماعي او روحي ځانګړنو عکاسي په کې شوې ده.

سروکی معمولاً د لنډیو په واسطه بشپړېږي، داسې چې لومړی سروکی ویل کېږي، بیا ټیکی (لنډۍ) وراچول کېږي. له سروکو سره ټولې لنډۍ ویل کېږي، خو هغه لنډۍ چې د سروکي له موضوع سره ارتباط ولري، خوندورې وي. لنډۍ وار په وار بدلېږي، خو سروکی د هرې لنډۍ په پای کې مکرر راځي. لکه:

خانه راځه دلبره
ډکې لارۍ د جنکو لندن ته ځینه
د جنکو قدر یې کم که
امان الله ته دې خدای لونې ورکوینه
خانه راځه دلبره
ډکې لارۍ د جنکو لندن ته ځینه

سروکی کله یو بیتیز وي، یانې دوه مسرې لري، چې لومړۍ مسره یې اوږده او دویمه یې لنډه وي او کله یې دویمه مسره اوږده او لومړۍ یې لنډه وي، کله درې مسریز، څلور مسریز او پینځه مسریز هم وي، چې دلته به د هر یوه بېلګه راوړو:

دوه مسریز سروکی چې لنډۍ هم ورسره مله ده:

الا یو غږ وشو

راغلې مه وای د جبو په میدانونه
د لمندار کمیس مېرمنې
الا یو غږ وشو
اور له لمنې باروې ستې دې کړمه
الا یو غږ وشو.

درې مسریزه سروکی:
پسې ورجګ کړه سره لاسونه
لنډ کړه د ټیکۍ مزي دې
خال به دې وران شي.

څلور مسریزه سروکی:

تورې سترګې خماري
درته کړم ناله زاري
د زړه زخم مې کاري
شوم رسوا ستا په یاري

پینځه مسریز سروکی:

بي بي شېرينې
زېړې ګلې
راباندې واچوه
يوه لونګۍ
جوړه لاسونه

ښاغلی زلمی هېوادمل ليکي: ((سروکی بېلا بېل فورمونه لري چې ځينې يې ډېر زاړه دي او د اوستايي ګاتونو له (هوخشتاتره) او (اهونار) سره په تول او وزن کې برابر خېږي)). (۴۴)
د دې ډول سروکو هند سې رغښت داسې انځورېدی شي. دوه مسريز سروکي لږ تر لږه دغه لاندې بڼې درلودلای شي:

____
____

a_______________________________
a_______________
a_______________________________
a_______________________________

دويمه او درېيمه بېلګې يې دا دي:
شين کميس راوړی کمر بند مې دی تر ملا
و غازي امان الله

❋❋❋

مين چې شو مه په ګل ببو

ستي يې کړمه په سرو لمبو (۴۵)

د درې مسريز سروکي شکلونه:

يو ډول يې هغه دي، چې د سر لومړۍ مسره يې تر دويمې اوږده وي او دويمه يې تر درېيمې. بل ډول يې دادی، چې د سر لومړۍ او درېيمه مسره يې د څپو د شمېر له مخې برابرې وي او هم قافيه وي، خو دويمه مسره يې قافيه نه لري او هم لنډه وي. شکل يې دادی:

____

____

____

❋❋❋

a________________________________

____

a________________________________

دويمه بېلګه يې داده:

پورې د جانان کډې بارېږي

زم ورسره ځمه

کله مې مين زړګی صبرېږي (۴۶)

څلور مسريیز سروکی:

هغه ډول چې ټولې مسرې يې قافيې ولري او د څپو شمېر يې سره مساوي وي. لکه:

a______________________________
a______________________________
a______________________________
a______________________________

بله بېلګه يې داده، چې څلور واړه مسرې يې ټولې قافيه والې نه وي او هم يې د څپو شمېر سره برابر نه وي، لکه دا سروکی:

ګودر غاړه اجاره
ما بې وروره مه کې
وروري ما سره جوړه
شرنګ دې د بنګړو (۴۷)

د پورتني سروکي شکل داسې دی:

a__________________________
____
a__________________________
____

د پينځه مسريز سروکي يو شکل په دې ډول دی:

____
____
____
____

سربېره پر دې د سروکو نورې پېږدولونه هم شته لکه هغه سروکي چې د ښځې او نارينه ترمنځ د سوال او ځواب په توګه ويل کېږي لکه:

ښځه: جانانه راشه ديدن وکړه
خفه زړګی مې ښه کړه
سبا بېلتون دی

نارينه: ګلې سبا ته به درځمه
تا نه خفه کومه
ښکلی ژوندون دی

بله بېلګه:

ښځه: خان دلاور خانه، توره دې لونګۍ شمله دې لا مزه کوينه.
نارينه: ګلې بي بي ګلې، تورې سترګې سره لاسونه لا مزه کوينه.

دغه راز يو شمېر ډول ډول سروکي هم شته، چې په بېلابېلو سيمو پورې اړه نيسي، په لنډ ډول هغه د سر محقق زلمي هېوادمل په وينا: ((د سروکو د فورمونو شمېر خورا زيات دی.))

۳- کاکړي غاړې (کاکړې):

کاکړي غاړې چې کاکړۍ لنډۍ یې هم بولي، د پښتو ولسي ادبیاتو یو خوږ ډول دی، چې راز راز موضوعات (رزم او بزم د پښتو ټولنیز، اقتصادي شرایط، کلتوري پابندي، دیني او عقیده یي مسایل، ساده ولسي افکار، ټوکې او ټکالې او د پښتني کلتور بېلابېل اړخونه، خویونه او رواجونه په خپله لنډه تنګه غېږ کې رانغاړي.

کاکړي لنډۍ که څه هم له نامه څخه یې له کاکړو سره تړلې معلومېږي، مګر د ټولو پښتنو اصیل مال دی او په پښتنو کې داسې کام نه شته چې ددې لنډیو په جوړولو کې یې لږه یا ډېره ونډه نه وي اخیستې. دغه ډول له نورو ټپو څخه یو جلا او بېل شی دی، چې لومړی وار کاکړو ښلولي دي او تر ننه په زیات و کم پنځوس زره کاکړي لنډۍ جوړې شوې وي.

کاکړي لنډۍ له دوو مسرو څخه جوړې وي، چې کله کله یې د دواړو برخو سېلابونه سره برابر او کله کله تو پیر سره لري او د دواړو برخو وروستي توري یې سره یو رنګ وي. هغه کاکړي غاړې چې هره مسره یې اته اته سېلابه وي:

ښایستې که ستا رضا ده
ستا د قام بدي پر ماده

هغه غاړې چې یوه مسره یې اته او بله نهه سېلابه وي:

شین خالی نجونې لاښې دي
پــه لاره ځي لــه خندا شنې دي

هغه غاړې چې یوه مسره یې اوه سېلابه او بله یې اته سېلابه وي:
تر لاس نه تړو ګړی
مور ملنګان یو شین خالی
اوه سېلابه غاړې:
د بوټو تنهی تړم
د شاکار مېلې ته ځم (۴۸)
په عمومي ډول د دې ډول فورم هندسي جوړښت داسې دی:
یو ډول:

=a______________________
=a______________________

بل ډول: a___________________
a___________________

۴- د اتڼ ناري:

د اتڼ ناري، لکه له نامه څخه یې چې معلومېږي، یوازې پـه اتـڼ کې ویل کېږي، پـر ناسـتې نـه ویـل کېږي، کـه څوک یـې ووایـي هم

خوند نه کوي. ښځې هم په ښادیو کې اتڼ کوي او نارینه هم. د نارینه وو د اتڼ نارې ښځې هم په خپل اتڼ کې وایي، خو ښځې ځانته ځانته بېلې مخصوصې نارې هم لري، چې هغه نارینه په خپل اتڼ کې نه وایي. د نارینه وو د اتڼ نارې پر ډول ډول او بېل بېل وزن د اتڼ چیانو له حرکاتو سره سمې ویل کېږي، لکه ورو اتڼ، یو بغله اتڼ، دوه بغله اتڼ، درست اتڼ، د ایشلي اتڼ، د ناستې اتڼ د پروتې اتڼ، د پروتې دوه بغله اتڼ، چپه و راسته اتڼ، غلی اتڼ او... (۴۹)

ددې هر ډول اتڼ له حرکاتو سره سم ناره له خپل وزن څخه اړوي او په نوي وزن یې وایي.

د اتڼ نارې معمولاً درې او څلور مسرې لري، خو هم په درې مسریزه او هم په څلور مسریزه ناره کې د مسرو د څپو شمېر سره مساوي نه وي. په درې مسریزه ناره کې لومړۍ او درېیمه مسره سره هم قافیه یا هم اهنګه وي، وروستۍ یا درېیمه مسره معمولاً لویه وي او دویمه مسره یې تر ټولو کوچنۍ وي.

چتې چې په پښو دې کړې چوتې
ځوانان دې لېوني کړه
زاړه خواران دې وایستل له ګتې

په پورتنۍ ناره کې (چوتې، ګتې) د قافیې کلمې دي. لومړۍ مسره ۱۰، دویمه مسره ۷ او درېیمه ۱۱ څپې ده.

واورئ د هوا مرغانو واورئ
مساپر مې دورې تللي

مرغانو په وزرو کې یې راوړئ

په دې ناره کې لومړی مسره ۱۰، دویمه ۸ او درییمه ۱۱ څپې ده (واوړئ او راوړئ) یې د قافیې کلمې دي. هندسي جوړښت یې داسې انځوریدلای شي:

a___________________
____
a_______________________

د دري مسریزو نارو بل ډول دادی، چې د قافیې ترڅنګ ردیف هم لري لکه:

کمیس مې تر لمنې ګلا ګل دی
د خیال کمیس مې دادی
چې اورونه لګوي هغه لا بل دی

په دې ناره کې (ګل او بل) د قافیې کلمې دي. (دی، دی) یې ردیف دی. لومړی مسره ۱۱، دویمه ۷ او دریيمه ۱۲ څپې ده. هندسي جوړښت یې داسې دی:

=a___________________
____
=a______________________

کله کله په درې مسریزه ناره کې داسې هم پېښېږي، چې لومړۍ او وروستۍ مسره د څپو شمېر له مخې سره مساوي وي. لکه په دې ناره کې:

هلکه چې سپین موټی دې چاړه ده
ما به خولګۍ درکړه
هلکه خو ریباره دې میره ده

ددې نارې لومړۍ مسره ۱۱ دویمه ۷ او دریمه هم ۱۱ څپې ده.
هندسي رغښت یې دادی.

=a__________________
____
=a__________________

د اتڼ نارو بل شکل دادی، چې څلور مسرې ولري، ددې هرې مسرې د څپو شمېر له بلې سره مساوي نه وي. لومړۍ او دریمه مسره یې نسبتاً کوچنۍ او دویمه او څلورمه یې تر هغو دوو نورو لویې وي. معمولاً لومړۍ، دویمه او څلورمه مسره یې سره هم قافیه وي. لکه:

دله دله دله
کوتره یم راغلې له کابله
یا به کابل خپل کم
یا به راوړم د کابل ژېړه بلبله

لـومړۍ مسـره ۲ دویـمـه مسـره ۱۱ دریـیمـه ۲ او څلورمـه ۱۲ څپـې ده.
(دله ، کابله او بلبله) د قافیې کلمې دي. بله بېلګه:

خانه زمور، خانه

دا ستا خاني دې خدای نه کي بېرانه

ملکونه دې رعیت کړه

د دښمن کلا دې وکښه د میدانه.

په دې ناره کې لومړۍ مسره ۷، دویمه ۱۱، دریـیمه ۷ او څلورمه ۱۲ څپې ده. (خانه، بېرانه او میدانه) یې د قـافیې کلمې دي، د لـومړۍ نارې هندسي شکل دادی. لومړی شکل:

a___________
a_______________
____
a__________________

دویم شکل:

a__________
a_______________
____
a__________________

دویمه بڼه:

د څلور مسریزو نارو بل ډول دادی، چې د قـافیې ترڅنګ ردیـف هم لري. لکه:

څه کم د چا څه کم

پر خپل غولي ولاړه یم کاته کم
یار که مې نادان دی
د بل پر ښایستو به یې ورنه کم

په پورتنۍ ناره کې لومړۍ مسره ۲، دویمه ۱۰، دریمه ۲ او ځلورمه یې ۱۱ څپې ده. (څه، کاته، ورنه) یې د قافیې کلمې دي. (کم، کم) یې ردیف دی، هندسي شکل یې دا دی:

=a_______________
=a_____________________
____
=a_______________________

ولاړه (دوه څپې)

د څلور مسریزې نارې بله بېلګه دا ده:

پوړنی مې ابي دی
له خیاله مې غبرګ کړی پر تندي دی
مابه اتڼ وکړای
دا ستا د بابا کلی رخشندي دی (**۵۰**)

په پورتنۍ ناره کې لومړۍ مسره ۷، دویمه ۱۱، دریمه ۲ او څلورمه ۱۱ څپې ده. (ابي، تندي او رخشندي) د قافیې کلمې دي. (دی، دی) ردیف دی.

هندسي رغښت یې داسې راځي:

=a___________________

=a__________________________

____

=a_______________________

پر پورتنیو یادو شکلونو سربېره د اتڼ په ځینو نارو کې د قافیې او څپو د شمېر په حساب لږ شان بدلون ښکاري، خو ډېر عام نه دی. د اتڼ د نارو اساسي شکلونه همدا وو ، چې پورته يې یادونه وشوه.

۵- ببولاله:

ببولاله د پښتو ادب هغه مخصوص شعري فورم یا سندره ده، چې د واده پر لومړۍ ورځ، کله چې د ناوې سر وغوړوي او د واده پر مخصوص تخت يې کېنوي، د ورا او د ناوې تر خوا ښځې ګډې وډې شاوخوا سره کېني او ناوې په منځ کې ناسته وي، نو دا ښځې دغه سندرې په ګډه وايي.

کله کله د ببولالې له اصلي متن سره یوه بله مسره هم یوځای کوي او بیا يې په ترنم کې وايي، دا مسرې ببلاببلې دي، چې د خپلې مانا له مخې ببولاله هم د هغې په نامه یادېږي. لکه (دوه دوه تاره اخلي) (خور ښادي) او (ښه رورا) ، ببلګې يې دادي:

دوه دوه تـــــاره اخلـــــــي

ګیســـو ورو ورویـــې ببلویـــه

نـــــاوکۍ مـــــوده ناندانــــه

تــر غرمــې مــې يــې څنډويــه

❋ ❋ ❋

خــور ښــادي دې مــه ســه پاتــه
خــور ښــادي دې مــه ســه پاتــه
خـــــور ښـــــادي مـــــو ده
د کمپلـــې ژړه يـــې تـــورې
د کمپلـــې ژړه يـــې تـــورې
خـــــور ښـــــادي مـــــو ده
لالـــی پـــر ننـــګ مـــین دی
خپښـــې نـــه باســي ســـرتورې
خـــــور ښـــــادي مـــــو ده

❋ ❋ ❋

ښـــه رورا ښـــادي دې وســـــه
شــــاه ســــلامتي دې وســـــه
شـــین بادرنـــګ او بـــورا وړی
شـــین بادرنـــګ اوبـــو راوړی
چا پـه خـوب نـه دی لیـدلی(**۵۲**)

ببولالې عموماً درې مسرې لري. د مسرو د څپو شمېر يې سره مساوي وي، د پښتو اکثره ببولالې د څپو د شمېر له مخې (اتـه)

څپې وي او دا قانون تقريباً پر ټولو ببولالو تطبيقېږي. کېدی شي د لنډيو په شان د ببولالو وزن هم ځانګړی وي، خو پر لنډيو بيا پر مطلق ډول يو قانون تطبيقېږي، خو په ببولالو کې يو څه شکلي بدلون شته.

په ببولالو کې قافيه شته. د ببولالو لومړۍ او درېيمه مسره په خپل منځ کې هم قافيه وي، خو دويمه يې له قافيې ازاده وي. يانې دا چې:

a______________________

____

a______________________

دغه راز ځينې ببولالې تر قافيې وروسته رديف هم لري چې دا بڼه غوره کوي:

=a______________________

____

=a______________________

په ځينو استثنايي حالاتو کې کېدی شي دويمه مسره هم قافيه اختيار کړي او هم کېدی شي د څپو په شمېر کې کومه څپه زياته او يا کمه شي، خو د ببولالو عمومي شکل او جوړښت همدا دی، چې درې مسرې لري، هره مسره يې اته څپې لري، لومړۍ او درېيمه مسره يې هم قافيه وي، که د څپو په شمېر کې زياتی او کمښت راشي، نو له ورايه يې په وزن کې کمی احساسېږي. د ترنم او

موسیقۍ پر وخت د ببولالو له مسرو سره (ها ببولالـه لا لـه وای) یـو
ځای کېږي او د شعر کمپوز برابرېږي؛ لکه:

اوښ ولاړ زنګـــون ترلـــی (هـــا) ببولالـــه
اوښ ولاړ (وای، وای) زنګـــون ترلـــی (وای)
تر هغو به یې خلاص نه کم (وای) ببولالـه، لالـه
څو زما جان (وای وای) نه دی راغلی (وای) (**۵۳**)

دلته به د ببولالو څو بېلګې وړاندې کړو:

پر کور سور زومبک څړېږي
هغه لور دې سترګې وخوري
چې د پـلار پـه کـور نازېږي

د مسرو شمېر یې ۳، د څپو شـمېر یـې ۸، (څړېږي) او (نـازېږي)
یې د قافیې کلمې دي. هندسي رغښت یې داسې دی:

a______________________
____
a______________________

د همدې شکل بله بېلګه:

پر کور دوه زرغونه شاله
زمـا جـان ورتـــه ولاړ دی
لاس یې نه ورځي د خیاله

د ببولالي بل شکل دا دی، چې تر هماهنګو اهنګينو کلمو يا قافيې وروسته بله کلمه يا رديف هم ولري. دا يې بېلګې دي:

تر بالښت لاندې انار دی
دا سپې زوم مو دروستلی
چې نامتو د کندهار دی

بله بېلګه:

ناوکی ګوتې د سرو دي
تر دسمال يې را ايستلي
چې سکه لېورونه ځو دي(۵۴)

په لومړۍ ببولاله کې (انار، کندهار) او په دويمه کې (سرو او ځو) د قافيې کلمې دي. په لومړۍ کې (دی، دی) او په دويمه کې (دي، دي) رديفونه دي، هندسي بڼه يې داده:

=a________________________
____
=a________________________

۲- چاربيته:

چاربيته د پښتو ملي شعري فورمونو هغه ډول دی، چې هر بند يې تر څلور مسرو څخه کم نه وي. زياتره چاربيتې په ملي موسيقۍ کې ځانته په زړه پورې اهنګونه او خوږې نغمې لري او د دې لپاره چاربيتې بلل کېږي، چې بندونه يې يا له څلور بيتو او يا تر څلورو

مسرو څخه بېخي کم نه دي. په چاربيته کې همېشه يوه اوږده موضوع چې اکثراً عشقي او حماسي وي (لکه د قصيدې او مثنوي په شان) افاده کېږي.

چاربيته د فورم له مخې په عمومي ډول پر دوو لويو برخو وېشل کېږي:

۱- ساده چاربيته.

۲- زنځيري چاربيته:

دغه دوه ډوله چاربيتې بيا په خپل وار سره د مسرو د شمېر برابروالي اوږدوالي او لنډوالي له مخې پر ډېرو نورو ډولو وېشل کېږي؛ لکه: د څلورو، پينځو، شپږو، اتو، نهو او لسو مساوي لنډو يا اوږدو مسرو زنځيري چاربيته.

له مانيز پلوه چاربيته پر عشقي، تاريخي، رزمي او نورو برخو وېشل کېږي. د ساده چاربيتې يوه بېلګه، دا چاربيته د نوښار د محمد دين ده.

مطلع: څوک به پيدا نه شي د فرهاد او شيرينۍ په شان
يو ځای به څوک نه شي د ادم او درخانۍ په شان

بند:

يو ځای به څوک نه شي لکه و عاشق فرهاد
تـل بـه يـې کـولـو پـه اشنا پسې فرياد

وه یې کړه خواري ځکه حاصل یې شه مراد
کړې به یې خبرې د طوطا د ښارونې په شان

بند: کړې به یې خبرې د مجنون دا مشغولا وه نه
بل به یې څه نه وو خو په خوله به یې لیلا وه نه
وچ شه لکه دړه د خاوند په دې رضا وه نه
بیا به ګرځېده په دې پسې د لېونې په شان

بند: راغی قطب خان چې راروان له رانیزو نه شو
سر په ټیک ویده و ځکه پاتې له مزو نه شو
پروت و لکه مړی سرو کار یې له نیازو نه شو
غوځ یې په ځیګر که لکه تورې ایرانۍ په شان

بند: غوځ یې په ځیګر که چې رانجا عاشق په هیر شو
تل یې سر تندی واهه همېش د ځان په ویر شو
مړ ملا بهادر نیمبو لاځکه دستګیر شو
هلته ظلم نه شته دی شاګرده د خانۍ په شان(۵۵)

ددې ډول چاربيتې هندسي بڼه داسې انځورېدلای شي:

مطلع:

=a________________________

=a________________________

بند:

b________________________

b________________________

b________________________

=a________________________

ترپايه

په دې ډول ساده چاربيته کې له ځينې استثنايي حالت پرته، د ټولو مسرو د څپو شمېر سره مساوي وي. د هر بند وروستۍ مسره په قافيه کې د مطلعې له مسرو سره يو شان وي.

د پښتو ولسي شاعرۍ په باب ډېر ځله دا څرګندونه کېږي، چې په دې فورمونو کې ويل شوي شعرونه اکثره د نالوستو شاعرانو زېږنده دي. دا خبره مطلقه نه ده، په همدې فورمونو کې د هېواد يو شمېر نوميالیو لوستو شاعرانو هم شاعري کړې ده، له هغې جملې نه د همدې چاربيتې په فورم کې په ساده چاربيته کې له پورتني ډول پرته نور ډولونه هم راتلای شي. دلته به د ساده چاربيتې د يو بل ډول دوه بېلګې راوړو. لومړۍ بېلګه يې د جرار صيب ده:

د سترګو مخ مې وسو ياره ستا د مخ په نور		تک تور لکه ماغوت
تاو کړی په ماغوت کې خپل اشنا ته ورم ضرور		د سرو اوښکو ياقوت

که وايم ستا په مخ مې دا جوړه کسي وريته دي		تاثير به د لمبې وي

وښيته د مخ له تاوه تار پــه تــار ســره پــراته دي	دا تاو به د شـغلې وي
حبشو ته حيران يم پــه فــرنګ يــې ورخــاتــه دي	دا زور به د حـملې وي
سپــين مــخ دې مــعرکه شــو امــتحان به کړې ضرور	معلوم به شي مزبوت(۵۲)

پـه دې ډول فـورم کـې د سـر لـومړۍ او دريـمـه مسـره د څپـو د شـمېر لـه مخې پـه خپـل منـځ کـې سره برابـرې دي او يـو شـان قافيـه تعقيبوي. دويمـه او څلورمـه مسـره بيـا پـه خپـل منـځ کـې د يـو شـان قافيې لرونکې او د څپو د شمېر له مخې سره برابرې وي، د هر بند لويې مسرې په خپل منځ کې دڅپو د شمېر له مخې سره برابرې او په خپل منځ کې يو شان قافيه تعقيبوي او ورې مسرې يې په خپل منځ کې، خو د هر بند د پـای لويـه او وړه مسـره بيـا د مطلعې د لـويې او وړې مسرې د قافيې او شکلي جوړښت تابع ده. پـه ټـوليز ډول ټـولې لـويې مسـرې لـه لويـو او وړې مسـرې لـه وړو سره د څپـو د شـمېر لـه مخې برابرې وي.

بڼه يې داسې انځوربدلای شي:

a__________________	b____________
a__________________	b____________
=c__________________	=d____________
=c__________________	=d____________

=d___________ =c_________________
b___________ a_________________

دې ته د ورته چاربيتې يوه بله بېلګه هم راوړو. دا د ملا مقصود چاربيته ده:

مطلع:

شين خال دې په شمال اينبی د وروځو په پيوند ځلېږي زرافشان
اوربل دې الول لکه بخمل دې بند په بند راپورته کړه چشمان

بند:

شين خال دې په مشال اينبی د وروځو په مابين له ورايه تجلی کا
نری پوزه الف خواړه دې دواړه شفتين زړګی مې واويلا کا
زنخ لرې ګبين خوله دې شيرين سره دې عنين څوک څه لره ګيلې کا

✵ ✵ ✵

جمال د رکړی رب، لرې نسب دا سې څرګند رايت دې که خاقان
جمال راکړی رب لرم نسب د پاچايانو روغ ځان ساته کمبخته
عاجز غريب سړی يې ياري مه کړه د خوبانو چې رانه شې بې وخته
ته خپل مساوي ګوره ستا دی ځوی د نادارانو لرمه طبعه سخته
ژوندی به دې پرې نږدم زما خدای په نوم سوګند ته واوره دا بيان(۵۷)

زنځيري چاربيته: زنځيري چاربيتې ته اته مسريزه چاربيته هم وايي، په دې باب يو ليکوال وايي:

هغه چاربيتې چې اته مسرې لري هغې ته عوامي چاربيته ويلی شو، ځکه چې د عامو شاعرانو په اصطلاح کې چاربيته وايي همدې ته چې څلور بيته او اته مسرې وي، په دې ډول چاربيتو کې د سر دواړه مسرې په خپل منځ کې هم قافيه نه وي، بلکې اوله يې په

یوه قافیه وي او دویمه یې په بله. او بیا د هر بند په پای کې چې کوم بیت راځي د هغه بیت د دواړو مسرو قافیه د مطلعې د دواړو مسرو له قافیې سره یو شان وي. عبدالحکیم اثر هم همدا راز د ۸ مسرو چاربیته پر درې ډولونو باندې وېشي:

۱- یو قسم هغه ده، چې د هر بند اول درې بیتونه یانې شپږ مسرې یې په خپل کور کې سره په یوه قافیه وي او وروستی بیت د چاربیتې له مطلعې سره موافق وي. ددې بېلګه داده:

مطلع:

شاګرده اول نص د الهی پروردګار دی
استاده بل حدیث د محمد نبي حضرت دی

بند:

شاګرده په جهان کې جبرائیل نومی ملک دی
استاده خاص مقام د ده اووم اسمان فلک دی
شاګرده ټول وجود یې د زنځیر حدیده کلک دی
استاده سر تر پایه په وزرو باندې چک دی
شاګرده د رحمت په رب کې ډوب لکه سمک دی
استاده ما په دې خبره هم ویستلی شک دی
بې حده ښایسته د نور په شان شعله انګار دی
د باد په شان ته ګرځي په هوا باندې اوچت دی

بند:

شاګرده زه یې نوم ویلی نه شم ویرول کا
استاده هغه دادی چې د روحو قبضول کا
شاګرده قبضول د ګنهکارو په زلزل کا
استاده بختورو ته په پوزه بو د ګل کا
شاګرده غټ عذاب دی چې زورونه په ګوګل کا
استاده په سختۍ د بدو روحو وښکل کا
کمبختو ګنهګارو ته په دغه شان قهار دی
چې سم یې په شرف یې مقرر ورله جنت دی

بند:

شاګرده زه ډوب شوی د غمونو په دریاب یم
استاده زه د غره لاندې حصار په پېچ و تاب یم
شاګرده په تهمت باندې تک تور لکه غراب یم
استاده لاس مې مروړم په ارمان لکه ذباب یم
شاګرده زه غریب بنده د پاک غني وهاب یم
استاده شکر وایم چې مسلمو کې حساب یم
مرګی مې رانېژدې شو نن سبا له مې رفتار دی

=a____________________
=b____________________

=c____________________
=c____________________
=c____________________
=c____________________
=c____________________
=c____________________
=a____________________
=b____________________

همداسې نور بندونه

په پورتني فورم کې د ټولو مسرو د څپو شمېر سره مساوي دی. د سر لومړی بیت یا مطلع په خپل منځ کې د قافیې اختلاف لري. دواړو مسرو کې قافیه حتمي او ردیف اختیاري دی. د هر بند شپږ مسرې په خپل منځ کې یوه قافیه تعقیبوي؛ اومه او اتمه مسره یې په قافیه کې د مطلعې د لومړۍ او دویمې مسرې تابع ده.

۲- د اته مسریزې چاربیتې دویم ډول:

په دې ډول چاربیته کې د سر یو بیت، چې د مطلعې په توګه راځي. لومړۍ مسره یې ځانته قافیه لري، د دویمې مسرې په منځ کې یې یوه قافیه راځي، چې د لومړۍ مسرې له قافیې سره سمون خوري، خو د دویمې مسرې وروستۍ قافیه ځانته جلا او د لومړۍ مسرې له قافیې سره سمون نه لري. د هر بند لومړۍ، درېیمه،

پینځمه مسره، په خپل منځ کې هم قافیه وي او هم د دویمې، څلورمې او شپږمې مسرې په منځ کې راغلې قافیې هم د نومو ړو مسرو د قافیو بڼه تعقیبوي، خو د دویمې، څلورمې او شپږمې مسرې په پای کې نورې قافیې راځي، چې دا بیا د نوموړو مسرو خپلمنځي قافیې ګڼل کېږي، د بند اوم او اتم بیت د مطلعې د شکلي سکښت تابع وي.

لکه په دې لاندې مثال کې:

د ښایست اواز دې لاړو په عالم کې لور په لور
زه دې سوی یم په اور، ټیک دې کوز کړه له جبینه
د ښایست اواز دې لاړو په کابل په هندوستان
ځکه ناست یمه حیران، رارسېږي یا نصیبه
عاشقي ده ډېره ګرانه ځي د اوښکو مې باران
پرې مې لوند شولو ګرېوان، پوه نه شوم له ترتیبه
په هر چا باندې تېرېږي د فاني دور دوران
څوک راځي څوک ترې روان، کاندي یاروته قریبه
بارې خپل دی که پردی دی راکوي راته پېغور
سترګې نه شمه نیولی ګوره ډوب یم ستا په مینه.

❃❃❃

بارې خپل دي که پردي دي راکوي راته تهمت
کتی نه شمه اوچت په یاری کې د بې ننګه

چېرې تا کتلی نه دي لکه سپې ته چې کړې ست
تاو چې راغی په صورت، ته له مانه کوې څنګه
جاروتی نه شمه بېرته رب دې نه کا څوک عادت
د سرو شونډو په شربت، کیف یې زیات وینم له بنګه
په رنې زنې د پاسه دې خالونه درې څلور
ما پرې تل کړی دی زور، خوند یې زیات دی له ګبینه

✵✵✵

د نری زنې له پاسه دې خالونه دي قطار
توري زلفې دې تار، تار دي پرتې لکه وربخې
په سینه کې دې پېخ شوي دي د مینې دوه انار
ورته پروت یمه بیمار، دارو مې د مرض یې
رب دې نه کا څوک په رنځ کې ستا د مینې ګرفتار
نن دې ځان کړلو سینګار، بېګاه مې په اور سوزې
کله زېر شي کله بم شي سره ګنګري دې کوي شور
قدم اخلي په ټکور، ښا پېری راغلې له چینه.(۵۹)

a____________________________________

b_____________ a_____________

c____________________________________

d____________ c____________
c___________________________________
d____________ c____________
c___________________________________
d____________ c____________
a___________________________________
b____________ a____________

او همداسې نور بندونه

د پورتنۍ چاربیتې د لومړي بند د وروستۍ مسرې په منځ کې (سترګې نه شمه نیولی ګوره ډوب یم ستا په مینه) کې (سترګې نه شم نیولی) برخه کې قافیه خطا شوې، خو په نورو بندونو کې پورتنی شکل په پوره ډول تعقیب شوی دی. د یادونې وړ ده، چې په پورتني ډول چاربیته کې د مسرو د څپو شمېر سره مساوي وي.

۳- د اته مسریزې زنځیري چاربیتې بل ډول دادی، چې ټوله مقفی وي او هر بیت او هره مسره یې په خپل منځ کې قافیې لري. یوه بېلګه یې داده:

د لیلا په لبو سور | پېزوان لکه ښامار
تربنه ځي شغلې د اور | نتکۍ نه یې باربار

راوځي ما سپځین | ژوندی زما صورت که
زما زړه یې کړ غمګین | سرداره څه حکمت که
ګونګري یې کوي شور | چې دا شي په رفتار

❁ ❁ ❁

رفـتـار مـې کوي خوند　　ورځــمـه مـا زيــګر
وربل مې بند پــه بــند　　د ســپين تندي په سر
خراب بـه دې کړم ژوند　　کاتـه کـړم پــه هــنر
شين خـال مې ادم خور　　ذقــن مــې مــزه دار (۲۰)

په دې ډول چاربيته کې له ځينو مسرو پرته د نورو اکثرو مسرو د څپو شمېر سره مساوي وي. پـه مطلع کې د لـومړي او دويـم بيت د لومړيو مسرو قـافيې سره يو شان وي او د دويمو مسرو قـافيې پـه خپل مـنځ کې يـو شـان وي. د هر بند د درېو بيتونـو د درېو لومړيـو مسرو قافيه يو شان او درېو نـورو مسرو قافيـه بـل شـان وي، خـو د څلورم بيت رغښت او بڼه د مطلع د بيت تـابع وي. هند سي جوړښت يې په دې ډول دی:

مطلع:

a_____________	b_____________
a_____________	b_____________

بند:

c_____________	=d_____________
c_____________	=d_____________
c_____________	=d_____________
a_____________	b_____________

همدا سې نور بندونه...

د ډېرې قافيه لرونکې زنځيري چاربيتې يوه بېلګه داده:

مطلع:

کله بـه راوړې دواړه بس دې دي رنګـین شـیرین
ســـپین دې جبـــین زریـــن مـــخ دې څلېـــږي

بند:

کلـه بــه راکـړې دواړه لــب شـات او ملهـم صـنم
مـــه کـــړه ســـتم هـــر دم پـــه غضـــب ښـــورې
سـرې دې منګـولې همېش وړې زړونـه قلـم قلـم
اخلـــې قـــدم پـــه چـــم ســـترګې دې تـــورې
په در دې پروت یم همېش غـواړم ستاکرم محکم
لـــرې کـــړه غـــم الـــم کـــه رب تـــه ګـــورې
نـن دې پـه غـاړه بانـدې زانګـي لـونګین رنګـین
ســپین دې جبـین زریــن مــخ دې څلېــږي.(۲۱)

پـه دې ډول چاربیتې کې د سر لومړی بیت یا مطلع پـه لـومړۍ مسـره کې یـو شـان دوه قـافیې موجـودې وي. د دویمې مسـرې تـر نیمایي پورې بیا یو شان دوه قافیې چې د لومړۍ مسرې لـه قـافیې سره یوشان وي، راځي او د مسرې په پـای کې اهنګینـه کلمـه راځي چې له دې قافیو سره په جوړښت کې توپیر لري.

د هر بند لومړۍ مسره ځانته یـو شـان دوه قافیـه لـري او د دویمې مسـرې پـه پـای کې یـوه ځـانګړې قافیـه؛ دریمـه مسـره لـه لـومړۍ مسرې سره په قافیه کې یو شان وي څلورمـه د دویمې پـه شـان وي،

پینځمه د لومړۍ او شپږمه د دویمې په شان وي او هم د څلورمې او شپږمې مسرې په منځ کې راغلې قافیې د بند د لومړۍ مسرې د قافیې تابع وي، اوومه مسره د لومړي بیت یا مطلع د لومړۍ مسرې په شان وي او اتمې مسرې د منځ قافیې د مطلعې د لومړۍ مسرې د قافیو تابع وي او پاتې برخه یې د مطلعې د دویمې مسرې پاتې برخه وي؛ د مطلعې د دویمې مسرې تکرار وي. په دې چاربیته کې د سر بیت لومړۍ مسره ۱۴ او دویمه ۱۱ څپې ده. د بند لومړۍ، دریمه، پینځمه او اومه مسره هم ۱۴ څپې او دویمه، څلورمه، شپږمه او اتمه مسره ۱۱ څپې لري.

هندسي بڼه یې داسې انځورېدلای شي:

مطلع:

aa______________________________

__________aa__________________

بند:

bb______________________________

c________، bb____________________

bb______________________________

c________، bb____________________

bb______________________________

c________، bb____________________

aa______________________________

__________، aa__________________

۷- مقام:

ځینې پښتانه یې رباعي هم بولي، پښتانه ولسي مجلسیان یې د مجلسونو په پیل کې وایي، مقامونه نسبتاً ورو، اوږده او په داسې تال او اهنګ ویل کېږي، چې ټول مجلس چوپ شي او پوره غوږ یې نیولی وي، کله چې مقام خلاص شي نو سندرغاړی سمدستي لوبه، چاربیته او یا بګتۍ یا غزله پیلوي، چې اورېدونکي سم له لاسه له هغه ارام او غلي حالت نه راوبیښ او په شور او زوږ یې راولي.

د مقامونو مضمون معمولاً ټولنیز او اخلاقي وي او د پند او عبرت ښه مطالب لري، عشقي مقامونه هم شته، مقامونه لکه د دېواني غزلو داسې جوړښت لري، د لومړي بیت دواړه مسرې یې په یوه قافیه وي او د نورو بیتونو لومړۍ مسرې یې له قافیې نه ازادې او دویمې مسرې یې له لومړي بیت سره قافیه تړي. له دریو څخه نیولې تر پینځو او شپږو بیتونو پورې وي. د مقام هره مسره دولس یا یوولس څپې وي له دېواني غزلو سره یې توپیر دادی:

یو خو یې ژبه ډېره ساده، عام فهمه او ولسي وي او بل د ولسي سندرو د قافیه تړنې پر اساس د سره ورته غږونه قافیه کول په کې عادي خبره ده، ځکه دغه سندرې په شفاهي بڼه منځته راغلي، نه په لیکنۍ بڼه. بل دا چې ویونکی یې ولسي شاعر وي، د سېلابونو شمېر یې یوولس یا دولس وي. دا چې د ولسي سندرو دغه فورم

ولې مقام بولي باید وویل شي چې د مقام نوم ورسره په څو سببه وړ دی:

۱- دا چې د مقام لغوي مانا (ځای) دی او دغه سندرې د پښتو په ادبي مجلسونو کې د چاربیتو، غزلو، بګتیو او بدلو څخه مخکې ویل کېږي، په دې حساب نو مقام د مجلس پیل او د نورو ولسي نظمونو لپاره انتظام برابروي او خلک دې ته متوجه کوي چې خپل ځایونه ونیسي او په کراری سره مجلس واوري.

۲- دا چې په مقام کې پندونه او نصیحتونه بیانېږي، نو کېدی شي چې سرې د مقام پر موضوعاتو عمل وکړي او یو لوړ اخلاقي مقام ونیسي، له دې کبله چې دا وروستی خبره سمه او مانا لرونکې ده او نوم له نومول شوي سره برابر دی، دا سندرې په دې نامه یادې شوې دي، که چېرې دا سندرې مقام وبولو، نو یوه بله ګټه به مو هم کړې وي او هغه دا چې د دېواني سندرو له رباعي سره به مو د مغالطې مخنیوی کړی وي. دلته به د ولسي شاعر ګلستان یو مقام چې په دغه مقام کې د (بحث) د کلمې عامیانه تلفظ (باس) له لباس او خلاص سره قافیه شوی دی. د بېلګې په توګه راوړو:

د کم اصلو له یاری نه واخله لاس
مه غولېږه د هغو په تش لباس
د کم اصلو یارانه د خره سورلي ده
عاقبت به دې په کنده کړي راخلاص
شامدام به درنه ګرځي کوز او پاس

له کم اصلو نه وفا کله مونده شي
دا متل دی په هر ځای کې عام و خاص
چې له لرې نه یې ګورې ورنه تښته
ګلستانه ورسره مه کوه باس(۲۲)

هندسي جوړښت یې دا دی:

a______________________
a______________________

____
a______________________

____
a______________________

____
a______________________

____
a______________________

یادښت: سره له دې چې زموږ یو زیات شمېر ادبپوهانو او لیکوالو ((مقام)) یو ځانګړی جلا ادبي فورم بللی، خو زه چې دې فورم ته ګورم، له غزل سره یې په هندسي جوړښت کې کوم خاص

توپیر نه شته، نو ځکه ویلای شو، چې ((مقام)) یوه محتوا ده نه جلا ځانګړی فورم. تر هغه پورې چې زموږ ادبپوهان په مطلق ډول (مقام) یوه محتوا ایي مسئله وګڼي نه شکلي، تر هغه پورې زه په دودیز ډول (مقام) د همدې فورمونو په چوکاټ کې محاسبه کوم، خو بیا هم زما نظر او وړاندیز دادی، چې مقام فورم نه دی، محتوا ده.

۸- بدله:

د پښتو په ځینو سیمو کې په عام ډول ټولې ولسي سندرې لکه: لنډۍ، سروکي، د واده سندرې، چاربیتې، نیمکۍ او نورې بدلې بولي، خو دلته زموږ مطلب د ولسي خاصو سندرو له هغه ځانګړي فورم څخه دی، چې پښتانه مجلسیان یې ملي غزلې یا ولسي غزلې بولي.

دغه سندرې هم لکه د ولسي سندرو د نورو فورمونو په څېر د عربي عروضو او بحرونو په شعري چوکاټ کې نه ایساریږي او د اریایي ژبو د شعرونو په شان د سېلابونو او څپو پر بنسټ ویل کېږي.

بدلې عموماً شفاهي دي او مجلسیان یې خوله پر خوله یو بل ته سپاري خو د بدلو لیکلې او پخوانۍ بېلګې هم لرو؛ تراوسه زموږ په لیکلو اسنادو کې د شیخ بستان بړیځ بدله له لومړنیو لاسته راغلو بدلو څخه ده، چې د لسمې پېړۍ په وروستۍ لسیزه کې تر زرم کال وړاندې ویل شوې ده.

بدلې له شکلي پلوه په لومړي سر کې پر ساده او سپرو بدلو وېشل کېږي او بیا یې هر ډول په خپل کور کې د مسرو د شمېر او مسرو د اوږدوالي لنډوالي او برابروالي پر اساس پر ډېرو نورو برخو وېشل کېږي. د بدلو هر بند اکثراً تر دوو مسرو زیات وي، چې کله یې هر بند درې مسرې، کله څلور مسرې او کله لا زیاتې مسرې هم لري، چې د (خلکو سندرې) مولف په شکلي لحاظ بدلې پر پینځلسو ډولو وېشلي او که پلټنه وشي ښايي تر دې هم زيات ډولونه ولري.

ولسي بدلې لومړی یو کسر (مطلع) لري او ورپسې یې بندونه وي، کسر یې له یوې اوږدې او یوې لنډې مسرې څخه جوړ وي، چې بیا د قافیه یې تړون له مخې له هر بند سره قسماً یا ټول تکرارېږي. د ساده بدلې په بېلګه کې د شیخ بستان بړېڅ (۱۰۰۲هـ کال مړ) د بدلې سر او یو بند راوړو:

مطلع:

اوښکې مې څاخي پر ګرېوان یو وار نظر که پر ما	راسه ګذر که پر ما

بند:

د خوږو زړونو له حاله ته یې ای باداره اګاه	یې د بېوزلو همراه
د خپل عزت په روی(بستان) ته کړه مهر ښندل	کړې له ګناه ګوا ښل
اوښکې مې څاخي پر ګرېوان یو وار نظر که پر ما	راسه ګذر که پر ما

په دې ډول بدله کې یو ځل د سر لومړی بیت چې یوه مسره یې اوږده او بله یې لنډه، یانې تقریباً د هغې تر نیمایي وي. د بند هره

اوږده مسره يې تقريباً د لومړي بيت له اوږدې مسرې او لنډه يې له لنډې سره برابره وي. د بند هر بيت په خپل منځ کې هم قافيه وي او د بند په پای کې د بدلې لومړی بيت بيا تکرارېږي. هندسي شکل يې داسې دی:

مطلع:

=a______________________
=a_____________

بند:

b______________________
b_____________
c______________________
c_____________
=a______________________
=a_____________

سپره بدله، د بدلې بل ډول دی، دې کې ګڼ شمېر قافيې موجودې وي، دې ډول بدله کې هم د مسرو اوږدوالی او لنډوالی موجود وي، خو د سر د لومړي بيت د مسرو له اوږدوالي او لنډوالي سره يې د بندونو د مسرو اوږدوالی او لنډوالی برابر وي. دلته د نباغلي جرار د سپري بدلې کسر او يو بند وړاندې کېږي:

مطلع:

دا دی جنګېږي د ګوګل د پاسه هار که مار
چې لري زار په خوار کوي تاثير

بند:

پر ما شوې تېرې ستا په مینه کې خوارۍ زارۍ
لاس د یارۍ جارۍ راکړه محکم
پرسان مې وکړه ساه مې راغله تر مرۍ پرۍ
زلفې چورې نرۍ رقم رقم
ورکړه چې بایلو زړه صنم ستا په رخسار انار
سینه ګلزار ((جرار)) مه کړه تاخیر.

هندسي جوړښت یې داسې دی:

a.a____________________________
b_________a.a_________
c.c____________________________
d_________c.c_________
c.c____________________________
d_________c.c_________
a.a____________________________
b_________a.a_________

۹- لوبه:

لوبې هم د ولسي خاصو سندرو یو ځانګړی او جلا شعري ډول دی، چې له بګتیو څخه هم چابکې ویل کېږي. لوبې تر ډېره حده د لنډیو په خم کې رنګ شوي، کله کله یې بندونه لنډیو ته ورته

جوړښت خپلوي او کله بیا په وزن او رواني جوړښت کې لنډیو ته ورته بندونه لري.

ځینې کسان لوبې له بګتیو سره ورته بولي، په داسې حال کې چې لوبې د یوه ځانګړي شعري فورم په توګه له بګتیو سره یو د ویلو پر وخت توپیر لري او بل دا چې د لوبو د کسر مسرې اکثره وخت سره په یوه قافیه وي او بګتۍ ټول ټال دا شان نه دي. لوبې له نیمکۍ سره هم جوت توپیر لري، ځکه په نیمکۍ کې لنډۍ کټ مټ راوړل کېږي او په لوبه کې په خپله لنډۍ نه راځي او بل دا چې لوبه د ولسي سندرو له عمومي برخې سره چې ویونکي یې معلوم وي، اړه لري. دلته به د لوبې یوه بېلګه راوړو چې ولسي شاعر محمد نور ویلې ده:

لوبه:

غمونه لرې کړه له ما عاجز غمګینه

راتاو شه لونګیه

ودې ویشتم روغه دې نه کړم

نوره یاري درسره نه کړم

بل دې په سرو شونډو نتکۍ زانګي مینه

راتاو شه لونګینه

❋ ❋ ❋

پاس په بامو ګرځې کوترې
زما د خوږ زړګي دلبرې
چې شال پر سر کړې څنګه ښه ښکارې سنګینه
راتاو شه لونګینه

❋❋❋

د محمد نور فقیره بخته
څنګه راپرېوتې له تخته
بخت مې کوټه شو اس مې لاړ سره له زینه
راتاو شه لونګینه (۲۳)

په دې ډول لوبه کې د سر لومړۍ مسره اوږده او دویمه لنډه وي. بیا د هر بند دوه لومړۍ مسرې په خپل منځ کې هم قافیه وي او هم یې څپې سره برابرې وي. د بند دریمه مسره د لوبې د سر بیت (کسر) سره په قافیه او د څپو په شمېر کې یو شان وي او ورپسې د سر بیت دویمه مسره د تکرار په ډول راځي. شکل یې داسې دی:

a___________________________
a____________
=b____________
=b____________
a___________________________
a____________
c____________
c____________

a___________________________

a____________

d____________

d____________

a___________________________

a____________

۱۰- داستان:

داستانونه د ولسي ځانګړو سندرو د يوه ځانګړي فورم په توګه د شکل او مضمون دواړو له پلوه ځانته خاص سکښت او بېل جوړښت لري او د ولسي ادب هر څېړونکی پر دې پوهېږي، چې زموږ ولسي ادبيات د مضمون له پلوه، زموږ د ولس د قامي ژوند هنداره او د شکل له پلوه هم زموږ د ژبې خاص ملي اهنګونه دي، چې زوړ اريايي اساس لري او پښتانه مجلسيان يې په ځانګړي وزن او خاصه لهجه وايي. داستانونه هم د ولسي خاصو سندور د نورو فورمونو په څېر اوږده ماضي لري او د لومړي ځل ويلو ځای او نېټه يې معلومه نه ده، يوازې د داستانو هغه بېلګې چې د پټې خزانې په واسطه لاسته راغلي، څلور سوه کلن عمر لري؛ په پټه خزانه کې د حافظ عبد الطيف اڅکزي د (سوی او اوښ) فولکوريک کوميډي او انتباهي داستان راغلی، چې دلته يې يو کسر او يو بند وړاندې کېږي:

غوږ و نيسی، يارانو د اوښ او سوی قصه سوه

خورا ډېره خوږه سوه

یو سوی د اوښ اشنا سو

بې حده یې همرا سو

یاري به یې کوله یو له بله یې یارانه سوه

خورا ډېره خوږه سوه

داستان د ډېرو اوږدو مضامینو د بیان لپاره پوره زغم لري. مطالب یې عموماً فولکوري، دیني، رزمي او تاریخي وي، لکه په اخلاقي برخه کې د ولسي شاعر غلام شاه د حاتم طایي د سخاوت روایتي داستان.

په وړاندې زمانه کې یو فقیر و مستانه

غوښته یې شهزادګۍ پاچا ته ودربده

په عشقي برخه کې د سیف الملوک او بدرۍ جمالې داستان:

روان شو شهزاده سیف الملوک باغ ارم ته

سفر د جدایۍ دی رخصت غواړي له پدره

په دیني برخه کې د حضرت ابراهیم خلیل الله د صداقت، حق او رښتیا ویلو روایتي فولکوري داستان

د نمرود په زمانه کې

راغلی په کیسه کې

پیدا شو ابراهیم خلیل الله دوست د اکبر و

داستان ویونکی د داستان ویلو پر وخت د تفریح او جلب لپاره لنډی هم وايي، چې د داستان خوند نور هم زیاتوي. ځینې پوهان او ادیبان د ولسي خاصو سندرو دغه فورم عربي مثنوي او قصیدو سره یوشان بولي او وايي چې ولسي داستانونه د عربي مثنوي او قصیدې په پیروی ویل شوي دي. باید ووایو چې دلته داسې ډېر دلایل شته، چې د هغو له مخې موږ ولسي داستانونه له کتابي مثنوي سره یو ډول نه بولو او لومړی اریایي فورم او دویم تقلیدي شکل ګڼو، لومړی دا چې د ولسي داستان د زنځیر د سرکړی له لرغونو اریایي سرودونو سره نښلي او د عربي مثنوي او قصیدو په پیروی نه دي ویل شوي. د ولسي داستانونو ویونکي معمولاً ولسي او نالوستي شاعران دي. دغه ولسي سندرې ټولې قافیه يي ازادی لري او هغه شرطونه چې په مثنوي او قصیدو کې شته، ولسي داستانونه يې پر منلو مکلف نه دي.

د ولسي مثنوي ډوله داستانونو په څېر نورې سندرې هم په پښتو ادب کې لرو، چې مثنوي ته ورته دي، لکه د بېټ نیکه مناجات، د شکلي جوړښت له مخې دغه مناجات هم د مثنوي په ډول دي، خو د تذکرة الاولیا مولف يې سندره بولي. دغه ډول د کاکړیو فورمي جوړښت هم د مثنوي په ډول دی، مګر هېڅ له مثنوي سره یو شی نه دی بللی او نه يې مثنوي ته غاړې ویلې دي. دا هم د ولسي داستان یو څو بیتونه:

خـان بابـا د چکـدرې چـې پـه سـفر لاړ
لـه دنیـا نـه د حـق لـور تـه برابـر لاړ
ظریف خان لعل بېګ ترې پاتې ماشومان شول
موریې مخکـې مـړه وه دواړه یتیمـان شـول
چـې یـې لـور بـې بـې کـو پـاتې شـوه یتیمـه
یرېـده بـه لـه دښمن ظـالم غلیمـه

دا هم د یوه بل داستان یوه برخه:

نـن مې ولید عجیبه ښکلی داستان
طلسمات بـه درتـه واړه کـړم بیـان
د یمـن یـو شـهزاده و زمـا یـاره
یوه ورځ ښکار ته وواتـه لـه ښاره(۲۴)

دا ډول داستان پـه پښتو کې پـه څو ډولـه دی. مـثلاً د حـافظ عبدالطیف خان اڅکزي د (سوی او اوښ) فولکوریک کومیډي او انتباهي داستان داسې دی، د کسر لومړۍ مسره اوږده او دویمه یې لنډه، خو دواړه په خپل منځ کې هم قافیه وي. ورپسې بند راځي. د بند د سر لومړۍ دوه مسرې په خپل منځ کې هم قافیـه او لنډې دي. دریېمه مسره یې د کسر له لومړۍ مسرې سره په اوږدوالي او قافیـه

کې یو شان وي. د بند څلورمه مسره هماغه د کسر د دویمې مسرې تکرار دی. شکل یې داسې دی:

=a___________________________

=a__________

✵ ✵ ✵

=b__________________

=b__________________

=a________________________

=a____________

د حضرت ابراهیم خلیل الله د صداقت داستان په دې فورم کې دی، چې لومړی دوه لنډې هم قافیه مسرې چې تقریباً په څپو کې برابرې دي، ورپسې یوه اوږده مسره چې د هغو دواړو مسرو د څپو له مجموعي شمېر سره یې څپې برابرې دي او ځانته بېله قافیه لري، ورپسې یوه لنډه مسره راځي، چې په قافیه کې له درېیمې او په څپو کې له دویمې مسرې سره برابره وي. سکښت یې په دې ډول دی:

=a_________________

=a_________________

=b____________________________

=b__________________

بل ډول داستان چې زیات عمومیت لري، دا دی، چې هر بیت یې ځانته قافیه لري، خو د ټولو بیتونو دمسرو دڅپو شمېر یې سره برابر وي:

=a__________________

=a__________________
=b__________________
=b__________________

او همدرانګه نور..

یادښت: د داستان په باب به دا خبره معقوله وي، چې وو ایو داستان داسې یوه محتوا ده، چې په بېلابېلو شعري فورمونو، لکه غزل، قصیده، مثنوي او د پښتو نظم په نورو ولسي فورمونو کې ځایېدلای او دا فورمونه ورته کارېدلای شي، خو ددې ترڅنګ داسې ځانګړي فورمونه هم شته، چې د پښتو له نورو ولسي شعري فورمونو سره ورتوالی لري، خو د داستان لپاره کارول کېږي، خو بیا هم دې ډول ولسي فورمونو سره توپیر په کې لیدل کېږي، که دې ډول فورم یا فورمونو ته د داستان فورم نوم ورکړل شي، معقولیت به ولري.

۱۱- بګتۍ:

په پښتو ولسي شعرونو کې دغه فورم ځانته د خوند او رنګ بېل بازار لري، بګتۍ پښتنانه مجلسیان او سازیان له مقام، چاربیتو او بدلو څخه کله وروسته او کله هم په منځ او پای کې په یوه ګرم تال او وزن، خو په ورو او نرم اواز (اهنګ) د مجلس د رنګ د بدلولو او د اورېدونکو د خوښۍ او خوشالۍ زیاتولو لپاره وایي. د بګتیو د اورېدلو پر وخت په مجلس کې ټول حاضر کسان په ولولو راځي، اتومات ټول ښورېږي او له مجلس نه خوند اخلي.

بګټۍ هم د بدلو او چاربيتو په څېر کسر لري، خو کسر يې معمولاً يو بيت (دوه مسرې) وي. بندونه يې هم ډېرې مسرې نه لري او په عمومي توګه د څلورو مسرو په شاوخوا کې وي. د بندونو شمېر يې هم محدود وي، خو بيا هم د بګټيو د بېلابېلو بېلګو خپلمنځي توپيرونه ډېر دي. په بګټيو کې هم هر ډول عشقي، تاريخي او افسانوي کيسې په لنډ ډول بيانېږي، دا يې هم يوه بېلګه ده:

وزيرستان باندې جنګونه
انګرېزان وايي چې سبا به جنګ له ځونه
انګرېز ويلي چې خاونده څه اسرار دی
په سترګو نه وينم غازيان، په ما ډزهار دی
نصيب مې نه شته، برى، بند مې شو توپونه

فقير ويلي دا ستا لاس دې را دراز وي
که د بغداد مېړنی ځوان زما همراز وي
په شان د ختو به دې بند کړمه بمونه

وزيرستان باندې خو نن سبا جګړې دي
غازيانو لاس کې پولادي توري تېرې دي

ما شېر افضل يې په شعرو کړل صفتونه.(۲۵)

دا ډول بګټۍ د سر بيت د څپو د شمېر له مخې له لنډيو سره يو شان وي. يانې دا چې د لنډۍ لومړۍ مسره هم نهه او دويمه ديارلس څپې ده، خو په وزن کې هغه وزن نه لري چې لنډۍ يې لري خصوصاً لومړۍ مسره د بندونو دوه مسرې يې په خپل منځ کې هم قافيه او دريمه يې د کسر يا د سر بيت له قافيه سره يو شان وي. د بګټۍ سر بيت له لومړۍ مسرې پرته نورې ټولې مسرې د څپو په شمېر کې سره مساوي وي. هندسي شکل يې داسې دی:

a__________

a_________________

=b_________________

=b_________________

a_________________

=c_________________

=c_________________

a_________________

=d_________________

=d_________________

a_________________

څلورم څپرکی

د پښتو ولسي شاعرۍ یا نظم ځینې نور فورمونه

په پښتو ولسي ادبیاتو کې د نظم یو شمېر نور داسې فورمونه شته، چې په هغو کې د ولس ځینو ستونزو، ربړو، دودونو، تاریخي روایاتو، نیمګړتیاوو، دردونو، ناخوالو او د چاپېریال پېښو انعکاس موندلی دی. دا فورمونه په دې ډول دي:

منظوم فالونه، د بي بي د ستې سندرې، لنډکۍ، سولې، برغازي، سلسلې، انګۍ یا چغیان، د میندو سندرې، د ماشومانو سندرې، د وړو مشاعرې، کیسې، د ځوانانو سندرې، محلي پارچې یا ولسي ننداري، ساندې، نکلونه، د ښادۍ سندرې، تاریخي نارې، سنځر خېلې نارې، د مروتو کسرونه، سوزخواني او ځینې نور. څرنګه چې د نظم دا پورتني فورمونه د پښتو نظم د ځینو نورو ولسي فورمونو لکه لنډۍ، سروکي، کاکړي غاړې، د اتڼ نارې، ببولالې، چاربیتې، بدلې، لوبې، بګټۍ او داستان په شان ډېر دود او اغېزناک نه لري، نو دلته یې یوازې د هره یوه د بېلګې په راوړلو سره بسنه کوو.

منظوم متلونه:

چې ډول دې وي په ځنګ
لــه وهــلو يــې څه ننګ

❋ ❋ ❋

امير چې ظلــم كــار وي
اور بل پر ټول ديار وي

فالونه:

د جــنت پــه مــنارې
سور چرګ وهي نارې
شېر د خداى تــېرېږي
خلكو كاندئ ننداري

د بي بي دستې سندرې:

د دوهــې ملنګې سر دې ولــې تــور دى
سـر مــې داسې تــور دى پــر مــوږ هــم
ښــه لــوى ديــن د محمدرســول الله دى
لا الـــــه الله محمــــــد رســــــول الله
برايــــي د شــــېرعلي د لـــور واده و
ملكــى پــه ورا رالــى لــه ښــه زړګي يــې

د ستر ګو کسي سره وو
ښه لوی دین د محمد رسول الله دی
لا اله الله محمد رسول الله

لنډکی:

ته چې جواري کړې ما به بایه کړې مینه
مه راپسې ژاړه وو ړکیه نه مې درکوینه
جګ کړه مړوندونه جلۍ غېږې له درځمه

شولې:
شولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه
په خدای مې دې قسم وي وپلاني ته به دې ورکمه
شولې ټکومه ټکوم زه پلانی نه کوم
په خدای مې دې قسم وي پلانی زوړ دی که یې وه کمه
شولې ټکومه ټکوم تا به وده کړمه
په خدای مې دې قسم وي و پلاني ته به دې ورکمه
شولې ټکومه ټکوم زه پلانی نه کوم
په خدای مې دې قسم وي پر ما لوی دی که یې وکمه.
برغازي:

بازار میان دی خولګۍ راوړه
چرګ اذان دی خولګۍ راوړه
لوړ سهار دی خولګۍ راوړه
زما تلوار دی خولګۍ راوړه

***

راځه وړې راځه چې ځو
د ګل ګېډۍ راځه چې ځو
نن سبا راځه چې ځو

***

الکانو کور مه چېرې دی
د لال ټکر مه چېرې دی
د مستۍ غولی مه چېرې دی

سلسلې:

راوتلی پر سحر یم
زه د ښو نجونو اجل یم
په شان د سپینکي مار یم
د هر چا تر اوده تر یم

انګۍ یا چغیان:

زه په خپل کور کې وم په راحت
بابک خرڅه کړم په ډېر دولت
په پردي کور کې مې نشته عزت
خود به ژړا کړم په هر ساعت

✵✵✵

شینکۍ کوتره وم ښوربدمه
نه چا نیومه نه چا کتمه
په هر یو تکي به پربوتمه
نن ناولده یې کېنستمه

د وړو مشاعرې:

ددې ځای او رسیچو
چرګه راغله بې بچو.

ددې ځای او ددې ډنډه
تیر پروت دی شل برغنډه

ته وایه غنم
خبرې دې منم.

کیسی:

په یورپ ځي اسمان ته
چار چاپېره ټول جهان ته (د سترګو لید)

د پاسه راغی سور بلوڅ
اغوستي يې دي پنځه پنځوس (پیاز)

د ځوانانو سندرې:

ابکه له کمه رالې
له بلخ و بخارا
په شا دې څه شی دي
وربځ او باران
ماینې دې څو دي
ویل یې اووه
نو مونه يې څه دي
ویل یوه چیختـه ده
یوه بختـه ده
یو ترګوک لاندې ورسته ده
یوه اسمان ته غربده

پچکولمه یې وشلېده یوه سپينه زليخا ده.

محلي پارچې يا ولسي ننداري:

۱- تمثيلي پارچې:

وئ وئ مرم ابۍ
بچی کوم ځای دې خوږېږي
بچی کوم ځای دې خوږېږي
ابۍ ګېډه مې خوږېږي
ابۍ ګېډه مې خوږېږي
ګولۍ به درته راوړم
نه خورمه ګولۍ
دا ګولۍ له زارو ډکې دي
نه خورمه ګولۍ
دا ګولۍ له زارو ډکې دي
ابۍ ګېډه مې خوږېږي
بچی کوم طبيب دې خوښ دی
بچی کوم طبيب دی خوښ دی
دا (پلانکی) خان طبيب مې خوښ دی پرې رغېږمه

نه خورمه ګولۍ دا ګولۍ...

۲- کمیډي پارچې:

ما بورې نانګه خوړل
زامن مې بلا وخوړل
هی هی اجي ډومبک
ما بورې ګذر راوړی
دوی د خاورو ډک خوړلی
هی هی اجي ډومبک

۳- عادي پارچې:

د یوې تاریخي پېښې په باب:

نـــواب مـــړ کـــړ پـــه ځنګلـــه کـــې نوابـــه ګـــل
وینـــې یـــې راغلـــې پـــه راده کـــې نوابـــه ګـــل
د نــــــواب ســــــترګې غټـــــې غټـــــې نوابـــــه
پـه هـر میـدان یـې اړوي لکـه سـکروټې نوابـه ګـل
نــــواب دې پـــــټ مـــــې تېرویـــــه نوابـــــه
دلتـه مـې خـور ده او ورور مـه راخبـروئ نوابـه ګـل.

ساندې:
پهٔ لنډيو کې ساندې:
(پلانکی) د خاورو لایق نه دی
دا (پلانکی) دې ورته جوړه کړي بالکې پهٔ سینګارونه
کهٔ نور دې هر څهٔ میراتېږي
میرات دې مهٔ شهٔ دا د غاړې تاویزونه
بې وروره خور پهٔ کوڅهٔ راغله
ناره يې وکړه شپهٔ بهٔ چا کره کومه

د نکلونو نارې (غږونه):

لکهٔ د ادم او درخو پهٔ نکل کې چې د درخو رویباره (استازې) ادم خان ته د درخو احوال وروړي، نو ادم پر خپلې ښځې توتیا داسې غږ کوي:

(نکلچي وايي) ادم وويل:

زما توتیا عزت يې وکړه
دغهٔ استازی د درخو راغلی تاته

کله چې درخانې د خپلې ملګرې بسوګې واده ته ځي، نو مور يې منع کوي او داسې غږ کوي:

تهٔ چې دې واده تهٔ ځې سلا مې نهٔ ده

اوس وتنه د همداسې نجونو نه ده

درخو وايي:

تر قيامته به کوي تورې ماتورې

ځان به جوړ کړم دواړه سترګې به کړم تورې

د بسو واده ته ځم ادکۍ مورې.

د ښادۍ سندرې:

د کونج مېرمنې پاڅه که دې زړه شي

هومره خو پانه څې چې پلانکی خان دې لونګۍ په لاس درته رانه شي

❋ ❋ ❋

زموږ‌ه ناوې تيله داره ده نه ژاړي

چې د (مېړه نوم يې اخلې) لغتې وخوري دا به ښه ژاړي.

تاريخي نارې:

د هوتکو د دورې:

څوک خبر وو چې تقدير به کوي داسې

شاه حسين به نادر نيسي

بيا به يې نورې د ايران ته بندي باسي

د احمد شاه بابا د وخت:

که زمری دی شاه ولي د جنګ زمری دی
له سنګرو یې ایستلی مېړنی دی.

سنګر خېلې نارې:
سعدالله ول په پښې کې مې اڅغی دی
اڅغی مه راښخه کاږه
ترما لاندې د اودولو اوسلی دی

شاه نادر ویل زما له دا غونډه یه ډار سي
دوست محمد پروزلی
دوست محمد پرېکړې راولیاږ سي

د مروتو کسرونه:
د سر (مطلع) یو دوه بېلګې:
ډېرې اند ېښنې مې په زړګي شوې راچاپېرې
ښکلې محبوبه پېزوان په شونډو رپېده

د مروتو یو کسر:
چې په تا باندې ښېیا هغه به وشي

چې په تا باندې ښيا نوره به نه شي
سلطان خېل موسيان ګنجيو لشکري شي
الهي په تا باندې راولې خواري
خواري په تا باندې راولې آه سخته

سوز خواني:
د نورالله شاعر يوه سوز خواني:
يارانو ټول په وسلې وو يو لاسونه
نن بهار دی کربلا
شاميان نږدې شو ورته وتړو صفونه
تور غبار دی کربلا
ورځ د لسم دی د علي د زويو ننګ دی
بېدار شو وخت د جنګ دی
عباسه وروره مخکې واخله نشانونه
نن ګلزار دی کربلا. (۲۲)

پایله

کله چې ما د پښتو شعر د بېلابېلو فورمونو د لټون هڅه پیل کړه نو دا راته لا ښه څرګنده شوه، چې د پښتو شاعرۍ لمن ډېره پراخه ده. پښتو نه یوازې اکثره هغه شعري فورمونه چې په عربي ژبه کې دود دي، راخپل کړي، بلکې په همدې فورمونو کې یې ډېر جولیز زیاتون هم راوستی دی.

ددې شعري فورمونو شمېر هم تر هغو زیات دی، چې فکر یې کېږي. کله چې خپله د پښتو د ځانګړو شعري فورمونو خبره رامنځته کېږي، نو دلته هم سړي ته په ډاګه کېږي، چې تراوسه پورې ددې امکان برابر شوی نه دی، چې د پښتو شاعرۍ ټول فورمونو دې معرفي شوې وي. البته د پښتو د ولسي او لوستې شاعرۍ ځینې مشهور فورمونه له بېلګو سره معرفي شوي، خو بیا هم د پښتو ولسي شاعرۍ لمن ډېره پراخه ده او تر اوسه لا د هر فورم ټول ډولونه او د هغه بشپړې بېلګې نه دي معرفي شوي. په حقیقت کې د پښتو ولسي شاعرۍ هر فورم باید په جلا جلا ډول وڅېړل شي. ځکه چې د ټولو څېړل د یوه کتاب له اوسېلې نه وځي.

په پښتو شاعرۍ کې د مشترکو نظمونو، ازادو شعرونو او د ازادو شعرونو ترڅنګ ځینې نور داسې شعري فورمونه هم شته چې په پورتنیو یادو فورمونو کې نه راځي او پښتو شاعرانو د خپل فکر او ژوند د اړتیا له مخې د نورو شعري فورمونو له په پام کې نیولو پرته رامنځته کړي او کومه ځانګړې نومونه نه لري. دا برخه هم یو جلا باب غواړي، له همدې کبله که چېرې مور د پښتو

شاعرۍ د نظم د ټولو فورمونو او د هغو بېلابېل ډولونه په مجموعي ډول تر نظر تېر کړو، نو شمېر به يې تقريباً دوو سوو بېلابېلو جوړښتونو ته ورسېږي. ګڼ شمېر نور داسې پښتو شعري فورمونه شته، چې هغه زموږ په لوستې او ولسي شاعرۍ کې باب دي او په دې اثر کې له راغلو شعري فورمونو څخه جوت توپير لري، په دې اثر کې نه دي څېړل شوي، يوازې هغه شعر فورمونه تر شننې لاندې نيول شوي، چې په پښتو شاعرۍ کې ډېر زيات باب دي او يوه ټاکلې نومونه لري. په پوره ډول د پښتو د ټولو شعري شکلونو پېژندګلوي، د بېلګو راوړل او د هغو د هندسي جوړښت ترسيم د يوه ټاکلي اثر په پاڼو کې نه ځايېږي.

ما د خپلې علمي ترفيع (پوهنيار رتبې) لپاره د پښتو شاعرۍ يو شمېر مشهور فورمونه څېړلي او د هغو هندسي رغښت مې انځور کړی دی. کېدی شي د ځينو فورمونو د پېژندنې ترمنځ ټکر هم پېښ شوی وي، خو دا ټوله هڅه د وړانديز بڼه لري. د وخت د لنډون او د علمي ترفيع د معيار په پام کې ساتلو سره مې اوس پر همدې بسنه وکړه. هيله ده وخت ددې امکان برابر کړي، چې د خپلې ژبې د نورو درنو ليکوالو او پوهانو په مرسته دا هڅې نورې هم وغځوو.

اخځونه

۱- د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي درسي لکچر نوټ.

۲- پوهاند زیار پښتو شعر څنګه جوړېږي؟ د اطلاعاتو او کلتور وزارت کابل، ۱۳۶۱ل کال.

۳- اورنګ زېب ارشاد، بدیع او د پښتو شعر، پېښور، دانش کتابتون، ۱۳۶۹ل کال، ۹۵-۱۱۰ مخونه.

۴- خوشال بابا، ارمغان خوشال، پېښور، یونیورستي بک ایجنسي، ۴۹۷ مخ.

۵- پیرمحمد کاروان، چنار خبري کوي، پېښور، دانش کتابتون، ۱۳۷۲ل کال، ۲۵۳مخ.

۶- محمد هوتک پټه خزانه، څلورم چاپ، د زلمي هېوادمل په زیار، کابل، ۱۳۵۲ل کال، ۲۹ مخ.

۷- محمد هوتک پټه خزانه، څلورم چاپ، د زلمي هېوادمل په زیار، کابل، ۱۳۵۲ل کال، ۳۰ مخ.

۸- عبدالمالک بېکسیار، سوچونه او کړلېچونه، ۱۳۷۲ل کال، ۱۹مخ.

۹- درویش درانی، هوا او څراغونه، لاهور، ۱۹۹۵م کال، ۱۴۰مخ.

۱۰- اورنګ زېب ارشاد، بدیع او د پښتو شعر، دانش کتابتون، ۱۳۶۹ل کال، ۴۲-۴۳ مخونه.

۱۱- اسحق ننګیال، هغه شپې هغه کلونه، کابل، ۱۳۶۵ل کال، ۴۲-۴۷مخونه.

۱۲- اسحق ننګیال، څاڅکي څاڅکي، د لیکوالو انجمن، ۱۳۶۸ل کال، ۲۵ مخ.

۱۳- علي ګل پیوند، سیلۍ او باولۍ، پېښور، دانش کتابتون، ۱۳۷۶ل کال، ۱۷-۱۸ مخونه.

۱۴- هیله دوه میاشتنۍ خپرونه، ۳ ګڼه، ۱۳۷۶ل کال، ۲۰ مخ

۱۵- د خوشال رباعیات، کابل پښتو ټولنه، ۱۲ مخ.

۱۶- محمد صدیق پسرلی، پسته اور، لاهور، ۱۳۷۴ل کال، ۱۸۷مخ.

۱۷- حمزه شینواری، د خیبر وږمې کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۷۴ل کال، ۸۴ مخ.

۱۸- ډاکتر سید بهاوالدین مجروح، نا اشنا سندرې، پېښور، ۱۹۸۹م کال، ۱۰۹ مخ.

۱۹- ډاکتر امین الحق امین ګوري وربځې، کابل، ۱۳۶۶ل کال، ۹۸ مخ.

۲۰- عاصي اشنغری، توده وینه، کابل پښتو ټولنه، ۱۳۵۴ل کال، ۱۸۵مخ.

۲۱- پوهاند عبدالحی حبیبي، د پښتو ادب په تاریخ کې قصیده، کابل، ۱۳۵۷ل کال، ۱ مخ.
۲۲- محمد هوتک، پټه خزانه، څلورم چاپ، د زلمي هېوادمل په زیار، کابل، ۱۳۶۵ل کال، ۱۹-۲۳ مخونه.
۲۳- پیرمحمد کاروان، چنار خبرې کوي، پېښور، دانش کتابتون، ۱۳۷۲ل کال، ۴۸مخ.
۲۴- درویش درانی، هوا او څراغونه، لاهور، ۱۹۹۵م کال، ۱۵-۲۰ مخونه.
۲۵- پوهندوی عبدالخالق رشید، د ژبو او ادبیاتو پوهنځي درسي لکچر نوټ.
۲۶- اورنگ زېب ارشاد، بدیع او د پښتو شعر، پېښور، دانش کتابتون، ۱۳۶۹ل کال.
۲۷- د حاجي جمعه خان بارکزي دېوان، د زلمي هېوادمل تدوین، کابل، د علومو اکاډمي، ۱۳۶۰ل کال، ۱۸۵ مخ.
۲۸- د عبدالحمید مومند دېوان، کابل، د علومو اکاډمي، ۱۳۶۳ل کال، ۴۰۷ مخ.
۲۹- د معزالله خان دېوان، د خیال بخاري ترتیب او تدوین، پېښور، پښتو اکاډمي، ۱۱۲-۱۱۳مخونه.
۳۰- د جمعه خان بارکزي دېوان، کابل، ۱۳۶۰ل کال، ۱۹۰ مخ.
۳۱- د نورمحمد لاهو شعري مجموعه، ناچاپ.
۳۲- د معزالله خان دېوان، ۱۱۴-۱۱۵ مخونه.

۳۳- پوهندوی نوراحمد شاکر، بدیع او بیان، کابل، ۱۳۶۵ل کال، ۲۵-۲۶مخونه.

۳۴- د حنان بارکزي دیوان، کابل پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۲۲۹-۲۳۳ مخونه.

۳۵- اسمعیل یون، متهکور (شعري مجموعه)، د لیکوالو انجمن، ۱۳۶۹ل کال، ۸۸-۸۹ مخونه.

۳۶- عبدالغفور لیوال، فرهنګ مجله، ۲ ګڼه، ۱۳۵۷ل کال.

۳۷- اسحق ننګیال، هغه شپې هغه کلونه، کابل، ۱۳۶۵ل کال، ۱۳۵-۱۳۷ مخونه.

۳۸- پوهاند زیار پښتو شعر څنګه جوړیږي؟ ۱۴۲ مخ.

۳۹- اسدالله اسد، د کاڼو موسکا، د افغانستان د لیکوالو انجمن، ۵۲ مخ.

۴۰- عبدالغفور لیوال، مخه ښه، پېښور، ۱۳۶۷ل کال، ۱-۱۱ مخونه.

۴۱- علي ګل پیوند، سیلۍ، د لیکوالو انجمن، ۷۱-۷۲ مخونه.

۴۲- کمال الدین مستان، د پاڼو شهادت، د اطلاعاتو او کلتور وزارت، ۱۳۶۹ل کال، ۵۰ مخ.

۴۳- احمد تکل، کرونده، کابل، د لیکوالو انجمن، ۱۳۶۹ل کال.

۴۴- غوټۍ خاورې د پښتو شفاهي ادبیات (شکل او مضمون) د علومو اکاډمۍ، ۱۳۶۶ل کال، ۵۹-۶۱ مخونه.

۴۵- تورخان شېرزاد، پښتو سروکی، ناچاپ اثر.

۴۶- تورخان شېرزاد، پښتو سروکی، ناچاپ اثر.

۴۷- تورخان شېرزاد، پښتو سروکی، ناچاپ اثر.

۴۸- غوټۍ خاورې هماغه اثر، **۵۵-۵۶** مخونه.

۴۹- محمد ګل نوري، ملي سندرې، کابل، پښتو ټولنه، **۱۳۲۳**ل کال، هـ مخ.

۵۰ – محمد ګل نوري، همدا اثر، بېلا بېل مخونه.

۵۱- محمد ګل نوري، ملي سندرې، کابل، پښتو ټولنه، **۱۳۲۳**ل کال، ح،ط، ی مخونه.

۵۲- محمد ګل نوري، ملي سندرې، کابل، پښتو ټولنه، **۱۳۲۳**ل کال، ک مخ.

۵۳- محمد ګل نوري، ملي سندرې، کابل، پښتو ټولنه، **۱۳۲۳**ل کال، ح مخ.

۵۴- محمد ګل نوري، ملي سندرې، کابل، پښتو ټولنه، **۱۳۲۳**ل کال، بېلابېل مخونه.

۵۵- پوهنیار احمد شاه زغم، پښتو چاربیته (د پوهنملۍ تیزس) **۱۳۷۱**ل کال، ۱ مخ.

۵۶- غوټۍ خاورې هماغه اثر، ۸۲-۸۳ مخونه.

۵۷- پوهنیار احمد شاه زغم، هماغه اثر، ۱۴-**۱۵** مخونه.

۵۸- سرمحقق زلمی هېوادمل، ولسي سندرې، ۲ ټوک، **۱۳۶۶**ل کال، ۸۲ مخ.

۵۹- پوهنیار احمد شاه زغم، هماغه اثر، ۱۸-۱۹ مخونه.

۲۰- پوهنیار احمد شاه زغم، هماغه اثر، ۲۰-۲۱ مخونه.
۲۱- غوټۍ خاورې، هماغه اثر، ۸۳ مخ.
۲۲- غوټۍ خاورې، هماغه اثر، ۸۹-۹۱مخونه.
۲۳- غوټۍ خاورې، هماغه اثر، ۹۲-۹۷مخونه.
۲۴- غوټۍ خاورې، هماغه اثر، ۱۰۱-۱۰۲مخونه.
۲۵- غوټۍ خاورې، هماغه اثر، ۹۸-۹۹ مخونه.
۲۶- غوټۍ خاورې، هماغه اثر، بېلابېل مخونه.

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمد خان زوی پر ۱۳۴۲ل کال، د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ دنیا ته راغلی او په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولې دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۲ل کال له نوموړې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانګه

کې د ماسټرۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.
محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.
استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې ببړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د ببړنۍ لویې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.
تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول. استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا

کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده دروسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اکیلیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیویي او ټلویزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګندیدیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختې مخالفین دي. د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او

مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه د دې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، او ډل شوي او دادی ستاسو مخې ته اینبودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پېښور کې یې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (دافغانستان د کلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنګ د ودې پراختیا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو لیکوالو په لسګونو

اثـار، ایډیټ او چـاپ کـړي دي دغـه راز یـې پـه سـلګونو کـورنیـو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو کې ونډه اخیستې ده، خپله یې هم په لسګونو مشاعرې، سیمینارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په یو زیات شمېر، ملي او نړیوالو کنفرانسـونو کې یې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به یې د اثارو یادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	څرنګوالی	چاپکال
• متکور	لومړی شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دویمه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هیلې	ګډه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• نیمګړي ارمانونه	د حیران شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د نازو انا یاد	د سیمینار د لیکنو ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د استاد الفت نثري کلیات	د استاد الفت نثرونه	دریم ۱۳۸۷
• سیندونه هم مري	د اسحق ننګیال شعري منتخبات	دویم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

• د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
د پوهنوال روستار تره کي اثر — دویم ۱۳۸۷

- .د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه
  د نینسي دوپرې اثر دویم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کی اثر دویم ۱۳۸۷

د- یونلیکنې:

- د اماراتو سفر د اماراتو یونلیک دویم ۱۳۸۷
- که یون دی یون دی د اروپا یونلیک لومړی ۱۳۸۷
- د پښتاګون ترڅنډو د امریکا یونلیک لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه دویم ۱۳۸۷
- استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری دویم ۱۳۸۷
- د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زیانونه دویم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دویم ۱۳۸۷
- ساینسي پرمختیاوې دویم ۱۳۸۷
- بېړنۍ لویه جرګه ولسواکي او زورواکي دویم ۱۳۸۷
- اندیال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هیله د خپلو سریزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري یون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- د کتابونو په وړمو کې لومړی ۱۳۸۷

- افغانستان په سیاسي کړلیچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- کهنړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای(ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته دنور زغم او سبلې هیله لرم.

په درناوي
وفاالرحمن وفا
کابل- افغانستان

dəpaşto şer

handosi joṛəşt

(Geometrical Structure of Pashto Poem)

BY:

M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-12-9

9 789936 500129 >

د خپرونو لړ: (۱۳)